

**Socijalna dimenzija studiranja u
Bosni i Hercegovini -
EUROSTUDENT V izveštaj za
Federaciju Bosne i Hercegovine**

Socijalna dimenzija studiranja u Bosni i Hercegovini - EUROSTUDENT V izveštaj za Federaciju Bosne i Hercegovine

Urednici i autori   **Vitomir Jovanović i Jasminka Čekić Marković**

Autori   **Tijana Jokić**

Dejan Stanković

Izdavač   **Univerzitet u Beogradu**

Sadržaj

Spisak tabela.....	2
Spisak grafikona.....	5
Spisak skraćenica.....	6
Predgovor	7
1. Kontekst.....	10
2. Metodologija istraživanja.....	13
3. Socio-ekonomski i demografski profil studenata	16
3.1. Starosna struktura i poreklo studenata.....	17
3.2. Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Federaciji BiH	18
3.3. Studenti sa hendikepom.....	26
4. Obrazovanje pre studija i tranzicija ka visokom obrazovanju	32
4.1. Internacionalni studenti.....	35
4.2. Tranzicija ka visokom obrazovanju i prekidi u studiranju	36
4.2.1. Odložena tranzicija ka visokom obrazovanju.....	37
4.2.2. Prekidanje studija	39
4.2.3. Tranzicija na master studije.....	41
4.3. Zaposlenje pre studija	42
5. Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija	44
5.1. Tok studija.....	44
5.2. Zadovoljstvo studiranjem	48
5.3. Nastavak studija i zaposlenje nakon studija	50
6. Uslovi studentskog života	54
6.1. Studentski smeštaj.....	56
6.2. Troškovi života i studiranja	58
7. Zaposlenje.....	63
8. Međunarodna mobilnost.....	72
8.1. Međunarodna mobilnost prema karakteristikama studenata	74
8.2. Programi studentske mobilnosti	76
8.3. Prepreke za studiranje u inostranstvu.....	79
8.4. Kratkoročna mobilnost.....	83
8.5. Poznavanje stranih jezika.....	83
Rezime.....	84
Literatura	90
Prilog 1. EUROSTUDENT upitnik	92

Spisak tabela

Tabela 1: Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Federaciji BiH (u %)	19
Tabela 2: Odnos nivoa studija studenata i najvišeg stepena obrazovanja roditelja studenata (u %)	20
Tabela 3: Distribucija roditelja studenata prema vrsti trenutnog ili poslednjeg zanimanja (u %).....	21
Tabela 4: Odnos stepena obrazovanja roditelja studenata i trenutnog/poslednjeg zanimanja roditelja (u %)	22
Tabela 5: Društveni status roditelja studenata u odnosu na pol studenata (u %)	22
Tabela 6: Društveni status u odnosu na nivo obrazovanja roditelja studenata (u %)	23
Tabela 7: Društveni status roditelja u odnosu na nivo studija studenata (u %)	24
Tabela 8: Distribucija studenata prema nivou zadovoljstva opterećenjem u toku studija u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)	26
Tabela 9: Distribucija studenata prema finansijskim teškoćama koje osećaju u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)	26
Tabela 10: Distribucija studenata prema vrsti zdravstvenih problema u odnosu na ukupnu studentsku populaciju	27
Tabela 11: Percepcije studenata u kojoj meri im hendikep predstavlja prepreku za studiranje	28
Tabela 12: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na nivo prepreke koju taj problem za njih predstavlja (u %).....	28
Tabela 13: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na institucionalnu podršku koju dobijaju u toku studija (u %)	29
Tabela 14: Planovi studenata da nastave studije nakon što završe studijski program koji trenutno pohađaju (u %).....	30
Tabela 15: Zadovoljstvo organizacijom studija i rasporedom predavanja (u %)	30
Tabela 16: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima (u %).....	31
Tabela 17: Procena finansijskih teškoća (u %).....	31
Tabela 18: Prethodno obrazovanje studenata i obrazovanje roditelja (u %)	33
Tabela 19: Prethodno obrazovanje studenata i zanimanje roditelja (u %)	33
Tabela 20: Prethodno obrazovanje studenata i intenzitet studiranja (u %)	34
Tabela 21: Prethodno obrazovanje studenata i dominantan izvor prihoda (u %).....	34
Tabela 22: Oblast studija u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja (u %)	35
Tabela 23: Internacionalni studenti u odnosu na obrazovanje roditelja i vrstu VOOU (u %)	36
Tabela 24: Internacionalni studenti u odnosu na oblast studija (u %)	36
Tabela 25: Odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)	37
Tabela 26: Odlaganje upisa na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od oblasti studija (u %)	38
Tabela 27: Odložen upis visokoobrazovne ustanove i dominantan izvor prihoda (u %).....	38
Tabela 28: Radno iskustvo pre studija i odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu (u %).....	39
Tabela 29: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine u odnosu na obrazovanje roditelja (u %)	39
Tabela 30: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine po oblastima studija (u %)	40
Tabela 31: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %).....	40
Tabela 32: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)	41
Tabela 33: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine po oblastima studija (u %)	41
Tabela 34: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)	42
Tabela 35: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)	42
Tabela 36: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od intenziteta studiranja (u %)	43

Tabela 37: Radno iskustvo studenata pre upisa na visokoobrazovnu ustanovu prema dominantnom izvoru prihoda (u %)	43
Tabela 38: Distribucija studenata po tipu ustanove i statusu na studijama (u %)	44
Tabela 39: Status na studijama u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	45
Tabela 40: Status na studijama u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %).....	45
Tabela 41: Status na studijama u odnosu na intenzitet studiranja (u %).....	46
Tabela 42: Studijski program u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja i pol studenata (u %)	47
Tabela 43: Zadovoljstvo studijama u odnosu na polje studija (u %)	49
Tabela 44: Nastavak studiranja u odnosu na intenzitet studiranja i u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)	51
Tabela 45: Procena mogućnosti zaposlenja studenata osnovnih studija na nacionalnom nivou u odnosu na oblast studija	53
Tabela 46: Procena mogućnosti zaposlenja studenata osnovnih studija na međunarodnom nivou u odnosu na oblast studija.....	53
Tabela 47: Dominantan izvor finansiranja studenata u Srbiji, Crnoj Gori, Federaciji BiH i Republici Srpskoj (u %)	54
Tabela 48: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na izvor prihoda studenata (u %)	55
Tabela 49: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	55
Tabela 50: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na studijski program koji studiraju (u %)	56
Tabela 51: Mesto života studenata u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)	57
Tabela 52: Studenti koji žive u studentskom domu u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)	57
Tabela 53: Zadovoljstvo studenata smeštajem (u %)	58
Tabela 54: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji žive sa roditeljima.....	59
Tabela 55: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji ne žive sa roditeljima.....	60
Tabela 56: Prosečni mesečni troškovi studija za studente koji ne žive sa roditeljima prema dominantnom izvoru prihoda	61
Tabela 57: Prosečni mesečni troškovi studenata koji ne žive sa roditeljima prema ostalim karakteristikama	62
Tabela 58: Odnos radnog statusa studenata i stepena obrazovanja njihovih roditelja (u %)	64
Tabela 59: Odnos radnog statusa studenata i vrste studijskog programa (u %)	65
Tabela 60: Zadovoljstvo studenata opterećenjem na poslu i opterećenjem na studijama	66
Tabela 61: Odnos pola i radnog opterećenja studenata u toku studija (u %)	67
Tabela 62: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (u %)	67
Tabela 63: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (kumulativne ocene u %)	67
Tabela 64: Distribucija studenta prema razlogu zaposlenja.....	69
Tabela 65: Izjave kojima se najbolje opisuje trenutna situacija studenta	69
Tabela 66: Povezanost posla koji radi student sa studijskim programom koji pohađa	69
Tabela 67: Odnos društvenog i radnog statusa studenata (u %).....	70
Tabela 68: Odnos društvenog statusa studenata i broja radnih sati u nedelji.....	71
Tabela 69: Mobilnost studenata prema tipu i osnivaču visokoobrazovne ustanove i načinu finansiranja školovanja (u %).....	74
Tabela 70: Mobilnost studenata u odnosu na starost studenata i nivo studija (u %)	75
Tabela 71: Priznatost sertifikata (ESPB, diplome) stečenih na studijama u inostranstvu u matičnoj visokoobrazovnoj ustanovi (u %).....	79
Tabela 72: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji su realizovali studijske boravke u inostranstvu.....	80

Tabela 73: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu ali planiraju da ih realizuju (u %)	81
Tabela 74: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu imali iskustva sa studijama u inostranstvu i ne planiraju da idu (u %)	82
Tabela 75: Vrsta kratkoročne mobilnosti u odnosu na nivo studija (u %)	83

Spisak grafikona

Grafikon 1: Distribucija uzorka prema visokoškolskim ustanovama	13
Grafikon 2: Distribucija uzorka prema nivou studija	14
Grafikon 3: Distribucija studentske populacije i uzorka prema području obrazovanja	15
Grafikon 4: Starost studenata u Federaciji BiH po nivoima studija (u%)	17
Grafikon 5: Studenti doseljenici po nivoima studija (u%)	18
Grafikon 6: Distribucija studenata u odnosu na pol i nivo studija	24
Grafikon 7: Distribucija studenata prema roditeljskom statusu, polu i broju dece	25
Grafikon 8: Distribucija studenata sa hendikepom u odnosu na status na studijama	29
Grafikon 10: Zadovoljstvo studijama (u%)	48
Grafikon 10: Procena mogućnosti zaposlenja (u %)	52
Grafikon 11: Distribucija studenata prema radnom statusu i tome da li žive sa roditeljima ili ne	64
Grafikon 12: Distribucija studenata prema radnom statusu i nivou studija (u %)	65
Grafikon 13: Distribucija studenata prema zadovoljstvu radnim opterećenjem i primarnom delatnošću u toku studija	66
Grafikon 14: Distribucija studenata prema radnom statusu i statusa studija (u %)	68
Grafikon 15: Distribucija radnog statusa studenata prema polu (u %)	68
Grafikon 16: Distribucija studenata prema nivou studija i povezanosti posla koji obavljaju sa vrstom studija	70
Grafikon 17: Distribucija stope mobilnosti u ukupnoj studentskoj populaciji	73
Grafikon 18: Mobilnost studenata u odnosu na oblast studija	75
Grafikon 19: Mobilnost studenata u odnosu na stepen obrazovanja roditelja (u %)	76
Grafikon 20: Distribucija mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti	77
Grafikon 21: Distribucija zemalja u kojima su studenti studirali u inostranstvu (u %)	77
Grafikon 22: Distribucija zemalja u kojima bi studenti najradije studirali u inostranstvu (u %)	78
Grafikon 23: Distribucija planirane mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti (u %)	78

Spisak skraćenica

CEEPUS	Central European Exchange Program for University Studies
EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja (European Higher Education Area)
EU	Evropska unija
ESPB	Evropski sistem prenosa bodova
VOU	Visokoobrazovne ustanove/visokoškolske ustanove
VO	Visoko obrazovanje

NAPOMENA

Termini u ovom tekstu se koriste u gramatičkom muškom rodu i podrazumevaju prirodni muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Reč roditelj se koristi u značenju biološki roditelj(i), staratelj(i) i svi koji su vodili ili vode primarnu brigu o studentima.

Predgovor

Veza obrazovanja, posebno visokog, i ekonomskog rasta i razvoja društva je potvrđena mnogim istraživanjima, a potreba razvoja ljudskog kapitala i priprema građana za obavljanje poslova koji zahtevaju visoke kvalifikacije je neosporna. Stoga ne čudi što sve veći broj zemalja sistemski i strateški pristupa reformama u oblasti obrazovanja. U spomenutim reformskim procesima važno mesto su zauzimale i reforme visokog obrazovanja ali su u evropskim zemljama dugi niz godina prvenstveno bile usmerene ka temama koje direktno ili indirektno imaju veze sa ekonomskim rastom i razvojem (npr. stvaranje Evropskog prostora visokog obrazovanja, mobilnost studenata i radne snage, itd.) i prednjačile su u odnosu na teme koje se tiču socijalne dimenzije visokog obrazovanja. Dodatno, Strategija EU 2020 u delovima koji se odnose na visoko obrazovanje navodi kao jedan od ciljeva povećanju obuhvata visokim obrazovanjem u populaciji od 30-34 godine na 40% čime povećanje pravednosti i dostupnosti obrazovanja postaje jedan od ključnih strateških ciljeva.

U procesu prilagođavanja i usaglašavanja obrazovanja kontekstu modernog društva dvadeset prvog veka Bosna i Hercegovina, i svi njeni entiteti, nisu izuzetak. Ustav Bosne i Hercegovine i entitetski ustavi (Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske) ne referišu posebno na visoko obrazovanje niti su institucije visokog obrazovanja i njihov status u njima posebno spomenute, već je visoko obrazovanje regulisano zakonima na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou.

Najviši pravni akt koji reguliše visoko obrazovanje u celoj zemlji je Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini usvojen 2007. godine, nakon četiri godine političkih rasprava i dopunjen 2009. Član 63. ovog zakona propisao je da će se sva pitanja iz oblasti visokog obrazovanja, koja nisu regulisana ovim zakonom, regulisati zakonima na nivou Republike Srpske i kantona. Implementacija je bila spora a uzrokovana je ustavnim uređenjem u kojem odgovornost za visoko obrazovanje ostaje na nivou entiteta odnosno Republike Srpske, kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine i nezavisne administrativne jedinice Brčko Distrikta BiH. Hronološki gledano, zakon o visokom obrazovanju donesen je najpre u Tuzlanskom kantonu u 2008. godini, zatim u Unsko-sanskom, Zeničko-dobojskom, Zapadnohercegovačkom kantonu i Kantonu 10, te Brčko Distriktu BiH u 2009. godine, Bosansko-podrinjskom, Posavskom kantonu, Kantonu Sarajevo i Republici Srpskoj u 2010. godini, i na kraju u Hercegovačko-neretvanskom kantonu u 2012. i Srednjobosanskom kantonu u 2013. godini

Proces reformi u oblasti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini je započeo potpisivanjem *Bolonjske deklaracije* 2003. godine. Bosna i Hercegovina je započela sa reformama koje su, kao i u drugim zemljama, posledica šireg talasa reformi u oblasti visokog obrazovanja i koje su za cilj imale usaglašavanje sistema visokog obrazovanja sa evropskim trendovima u visokom obrazovanju zasnovanim na principima *Bolonjske deklaracije* i *Lisabonske konvencije*. Takođe, od 2004. godine, Bosna i Hercegovina je potpisnica Konvencije Saveta Evrope/UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskom regionu (Lisabonska konvencija, 1997). Reforme sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini su, u svojoj početnoj fazi, uključivale restrukturiranje sistema visokog obrazovanja uvođenjem trociklusnog modela studiranja, modernizaciju studijskih programa, razvoj mehanizama za osiguranje kvaliteta, povećanje mobilnosti studenata i zaposlenih na visokoškolskim ustanovama, promovisanje evropske saradnje, priznavanje studijskih perioda provedenih u inostranstvu i razvoj

kvalifikacijskih okvira (Branković i Branković, 2013), da bi se kasnije reforme i potrebe za reformom proširile i na druge oblasti u visokom obrazovanju kao što su podrška studentima, veće uključivanje podzastupljenih grupa studenata i promena sistema finansiranja visokog obrazovanja.

Takođe, kao rezultat reformi obrazovanja, na nivou Bosne i Hercegovine je usvojeno nekoliko strateških dokumenata koji se odnose na visoko obrazovanje od kojih su najvažniji *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije od 2008. do 2015. godine* (Službeni glasnik BiH, broj 14/08), *Preporuke za implementaciju osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini* (2007), *Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini* (2007), *Državni akcioni plan za priznavanje kvalifikacija u Bosni i Hercegovini* (2006), *Provođenje okvira za kvalifikacije za visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini* (2007), *Okvir za visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini* (2007). Dodatno, na nivou Bosne i Hercegovine uspostavljene su i *Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta* i *Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz područja visokog obrazovanja*. U Federaciji BiH usvojeni su Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja od 2012-2022.

Ako imamo u vidu opisanu situaciju koju karakterišu razuđenost sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uspostavljen strateški i zakonodavni okvir ali i mnogo reformskih procesa koje strateška dokumenta predviđaju u budućnosti, jasno je da je važnost istraživanja kojima se dobijaju validni i uporedivi podaci sa visokoobrazovnim sistemima drugih evropskih zemljama velika. Jedno od takvih istraživanja je i EUROSTUDENT istraživanje koje se sprovodi na širem evropskom području s ciljem analize socio-ekonomskog statusa studenata i koje nudi uporedive, detaljne i pouzdane podatke o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Evropi. Podaci koji se kroz ovo istraživanje prikupljaju odnose se, pre svega, na društvene i ekonomske pokazatelje statusa studenata i uslove života. EUROSTUDENT istražuje i privremenu međunarodnu mobilnost, a osnovno polazište ovog istraživanja predstavlja stav da je poznavanje karakteristika studenata i njihovog života ključ za procenu pravičnosti, efikasnosti i efektivnosti jednog sistema visokog obrazovanja. Relevantnost i korisnost ovog istraživanja se, takođe, ogleda i u činjenici da su do sada sprovedena četiri kruga EUROSTUDENT istraživanja pri čemu se broj zemalja učesnica u istraživanju povećavao u svakom sledećem istraživačkom ciklusu.

Tako se Bosna i Hercegovina, kroz TEMPUS projekat „Ka održivom i jednakopravnom finansiranju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji“ (*Towards sustainable and equitable financing of higher education in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia - FINHED*), 2012. godine po prvi put pridružila petom ciklusu EUROSTUDENT istraživanja i tako postala jedna od 30 zemalja Evrope koja je sprovela ovo istraživanje. Ovaj ciklus istraživanja je trajao u periodu od 2012. do 2015. godine, a terenski deo istraživanja je sproveden tokom letnjeg semestra 2013/14. godine.

U okviru EUROSTUDENT istraživanja, podaci su prikupljeni za Bosnu i Hercegovinu (odnosno njena oba entiteta), ali izveštaj koji se nalazi pred vama predstavlja analizu podataka prikupljenih za Federaciju Bosne i Hercegovine. Vrednost ovog izveštaja se ogleda na tri nivoa – prvo, zbog toga što daje uvid u podatke koji se odnose na dostupnost i jednakopravnost visokog obrazovanja u spomenutom entitetu, ali pruža i mogućnost komparativnog pregleda (u smislu procene prednosti i slabosti datog sistema visokog obrazovanja); drugo, zbog činjenice da se

Bosna i Hercegovina, pa samim tim i Federacija BiH, kao i većina zemalja regiona, nalazi u periodu reformi obrazovanja gde adekvatni podaci predstavljaju oslonac za prilagođavanje politika visokoškolskog obrazovanja potrebama studenata i treće, analize vezane za socijalnu dimenziju visokog obrazovanja su rađene na osnovu ciljane metodologije koja obezbeđuje sticanje uvida u različite aspekte socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine, pa tako ovo istraživanje predstavlja prvo sveobuhvatno i ciljano istraživanje studentske populacije u entitetu. Odnosno, EUROSTUDENT upitnik je poslužio kao sredstvo kojim su se prikupili i dostupnim učinili podaci koje treba iskoristiti za donošenje politika koje će podsticati pravednost kako evropskog, tako i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i Federaciji Bosne i Hercegovine.

Kada je reč o strukturi izveštaja, osim prvog (uvodnog) poglavlja koje daje pregled konteksta i drugog poglavlja koje sadrži metodološka obrazloženja istraživanja, u izveštaju su podaci i njihova analiza sistematizovani u preostalih šest poglavlja koja se odnose na društveni i ekonomski status i poreklo studenata, pristup visokom obrazovanju, vezu između prethodnog školovanja studenata i studija koje pohađaju, karakteristike tranzicije ka visokom obrazovanju, tok studija, zadovoljstvo studiranjem, planove nakon studija, uslove studentskog života, zaposlenje i međunarodnu mobilnost. Kao posebno važna za sticanje uvida u socio-ekonomski status studenata, jeste procena studenata koja se odnosi na prilike na domaćem i međunarodnom tržištu rada, kao i njihovi planovi za nastavak studija.

Dodatno, gde god je to bilo moguće, podaci dobijeni za Federaciju Bosne i Hercegovine su upoređivani sa podacima dobijenim za druge zemlje petog ciklusa EUROSTUDENT istraživanja, gde se vodilo računa o tome da se predstave podaci za zemlje koje imaju sličnosti sa Federacijom Bosne i Hercegovine (ekonomske, na nivou sistema obrazovanja, istorijskog nasleđa itd.), ali i za zemlje zapadne Evrope koje su po mnogo čemu različite i koje na izvestan način predstavljaju primere dobre prakse i koje mogu poslužiti kao vodilja u razmatranju prilagođavanja sistema visokog obrazovanja potrebama studenata.

I na kraju, nadamo se da će nalazi predstavljeni u ovom izveštaju biti informativni i značajni donosiocima odluka i kreatorima politika na nacionalnom nivou, ali i predstavnicima istraživačke zajednice, organizacijama civilnog društva koje se bave obrazovanjem, predstavnicima visokoškolskih ustanova, samim studentima i svima ostalima zainteresovanim za ovu temu.

1. Kontekst

Ustav definiše Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu državu sastavljenu od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS). Brčko Distrikt (BD) je osnovan kao posebna administrativna jedinica pod suverenitetom Bosne i Hercegovine. Federacija BiH se sastoji od deset kantona. Izvršnu vlast u zemlji čini 14 vlada - jedna na državnom nivou, dva na entitetskom, deset kantonalnih i jedna na nivou Brčko Distrikta. To u isto vreme znači da postoji četrnaest različitih ministarstava/institucija koje se bave obrazovanjem u zemlji, uključujući: Ministarstvo civilnih poslova BiH na državnom nivou, dva entitetska ministarstva obrazovanja (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke i Ministarstvo prosvjete i kulture RS), 10 kantonalnih ministarstava obrazovanja i jedan Odjel za obrazovanje u Vladi Brčko Distrikta. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine u konsultaciji sa drugim relevantnim ministarstvima je odgovorno za opštu politiku obrazovanja i međunarodnu saradnju u oblasti visokog obrazovanja na državnom nivou, uključujući i promovisanje veze između BiH i stranih institucija visokog obrazovanja i promovisanje mobilnosti studenata i osoblja u oblasti visokog obrazovanja u Evropi i na međunarodnom planu. U FBiH, glavna funkcija Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke je da koordinira aktivnosti među deset kantonalnih ministarstava obrazovanja, dok u Republici Srpskoj, Ministarstvo prosvjete i kulture RS ima puno ovlašćenje da razvije i implementira politiku visokog obrazovanja u ovom entitetu. Stoga je teško govoriti o jednom sistemu visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Verovatno je realnije govoriti o dvanaest različitih visokoškolskih "sistema" koji postoje u zemlji, to jest deset u Federaciji Bosne i Hercegovine, jedan u Republici Srpskoj i jedan u Brčko Distriktu, te je jasno da konstitutivna složenost Bosne i Hercegovine ima svoju refleksiju i u odgovornostima vezanim za visoko obrazovanje.

Ipak, sve ovo ne znači da ne postoji izvestan stepen saradnje između ovih "sistema". Kao što je već rečeno, visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini je regulisano Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, koji je usvojen 2007. godine i dopunjen 2009. godine. Visoko obrazovanje, prema ovom zakonu, jeste obrazovanje stečeno nakon srednje škole koje vodi do međunarodno priznatog stepena visokog obrazovanja. Pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četvorogodišnju srednju školu. Kriterijume upisa na visoko obrazovanje donose senati univerziteta, na predlog naučno-nastavničkog veća fakulteta i zavise od same visokoobrazovne ustanove uz poštovanje opštih kriterijuma koje čini postignuti uspeh u srednjoj školi, prosek ocena iz tri predmeta relevantna za studijsku oblast i rezultati na prijemnom ispitu. Upisne kvote odobravaju ministarstva na predlog univerziteta/fakulteta.

Visoko obrazovanje se može ostvarivati redovno, vanredno, učenjem na daljinu ili kombinovanjem ova tri načina studiranja, onako kako to predviđa statut visokoškolske ustanove, a visokoškolske ustanove se dele na univerzitete i visoke škole.

Na osnovu informacija koje pruža Ministarstvo civilnih poslova BiH, upisne kvote na visokoškolske ustanove odobravaju ministarstva na predlog univerziteta/fakulteta. U skladu sa tim, studenti mogu biti redovni (oni studenti čije se školarine u potpunosti ili delimično pokrivaju iz budžeta i ti studenti imaju pravo na stipendije i druge razne subvencije) i vanredni studenti (oni koji samostalno finansiraju studije), a selekcija se bazira na akademskim postignućima što znači da se studenti rangiraju po redu do određene odobrene kvote za redovne studente, koji se finansiraju iz javnih sredstava i za koje ministarstva snose troškove

studiranja, dok ostali studenti koji ispunjavaju uslove mogu se upisati kao vanredni – odnosno samofinansirajući studenti. Upisne kvote na visokoškolske ustanove odobravaju ministarstva na predlog univerziteta/fakulteta

Visoko obrazovanje organizuje se u tri ciklusa – prvi stepen su osnovne studije (najmanje 180, odnosno 240 ESPB/ECTS bodova), drugi ciklus vodi do akademskog naziva magistra ili ekvivalenta (60 ili 120 ESPB/ECTS bodova)¹ i treći ciklus koji vodi do zvanja doktora nauka koji se boduje 180 EPSB/ECTS bodova.

Na nivou entiteta, u Federaciji BiH, glavni strateški dokument u oblasti visokog obrazovanja je dokument *Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine*, nastao kao proizvod rada Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke koji je Vlada Federacije BiH usvojila 2013. godine. Federalno ministarstvo je želelo da, u skladu sa Bolonjskom deklaracijom, zaključcima ministarskih konferencija koje su pratile dalji razvoj implementacije bolonjskih ciljeva, Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju i Zakonima o visokom obrazovanja u kantonima Federacije BiH, podzakonskim aktima, zaključcima usvojenim na međunarodnim okruglim stolovima organizovanim tokom 2010. i 2011. godine i rezultatima sprovedenih javnih rasprava o nacrtu dokumenta - izradi zajedničke strateške pravce za razvoj visokog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Pored ostalih strateški važnih stvari, u ovom dokumentu je posebna pažnja posvećena različitim oblicima partnerstva i saradnje između visokoškolskih institucija i relevantnih ministarstava. Takođe istaknuta je i važnost visokog obrazovanja za kulturološki, društveni i ekonomski razvoj zemlje.

Što se tiče zakonske regulative, visoko obrazovanje u Federaciji BiH je regulisano kantonalnim zakonima o visokom obrazovanju koji su usklađeni sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju.

Kada je u pitanju upravljanje visokim obrazovanjem, u Federaciji BiH koordinativnu ulogu ima Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, odnosno sektor za visoko obrazovanja unutar njega i koje, između ostalog, učestvuje u realizaciji programa razmene studenata i akademskog osoblja, vrši poslove na uspostavljanju održivog sistema finansiranja visokog obrazovanja, kao i sistema finansiranja studentskog standarda, prati i koordinira implementaciju odredbi međunarodnih konvencija, sporazuma i drugih dokumenata u oblasti visokog obrazovanja koje je preuzela Bosna i Hercegovina. Ovo ministarstvo tesno saraduje sa nadležnim kantonalnim, entitetskim i državnim vlastima na polju visokog obrazovanja i koordinira međuuniverzitetsku saradnju, u cilju reforme sistema visokog obrazovanja; radi na podizanju kvaliteta studija, inicira i pruža podršku uspostavljanju i učvršćivanju veza između visokoškolskih ustanova u Federaciji BiH i visokoškolskih ustanova u drugim delovima Bosne i Hercegovine.

Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini se najvećim delom finansira iz javnih sredstava entitetskog i kantonalnog budžeta, budžeta Brčko distrikta i opštinskog budžeta, zavisno od nadležnosti. Finansiranje se još uvek bazira na ulaznim parametrima kao što su broj zaposlenih i broj studenata, a to znači da ovakav model finansiranja podstiče institucionalnu zavisnost od državne podrške, pri čemu ne postoje sistemski mehanizmi kojima se visokoškolske ustanove

---

¹ U ovom izveštaju, kada su u pitanju studenti drugog ciklusa studija, na njih će se referisati kao na studente master studija da bi se obezbedila uporedivost sa drugim zemljama.

podstiču u pronalaženju efikasnijih načina trošenja javnih sredstava. Takođe, iz predviđenih sredstava se uglavnom pokrivaju operativni troškovi visokoškolskih ustanova. Finansiranje visokog obrazovanja u Federaciji BiH je u kantonalnoj nadležnosti i ima karakteristike decentralizovanog modela. Federacija BiH dodeljuje sredstva kantonima prema dogovorenoj formuli, ali formula za dodelu kantonalnih prihoda ne sadrži odredbu koja se specifično odnosi na finansiranje visokog obrazovanja, pa su tako sredstva namenjena finansiranju visokoškolskih ustanova nejednako podeljena po kantonima.

Uzimajući u obzir sve prethodno rečeno, može se zaključiti da sistem podrške studentima u Federaciji Bosne i Hercegovine još uvek nije u potpunosti odgovarajući, ali da je Federacija Bosne i Hercegovine reformu visokoškolskog obrazovanja učinila strateški važnim pitanjem. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da Bosna i Hercegovina podržava projekat „Ka održivom i jednakopravnom finansiranju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori“, u okviru koga je i nastao ovaj izveštaj i koji za cilj ima da doprinese unapređenju sistema finansiranja visokog obrazovanja kroz (a) prikupljanje i analizu osnovnih i najbitnijih dokaza o finansiranju na sistemskom i institucionalnom nivou i pravičnosti u visokom obrazovanju; (b) uvođenje i sprovođenje istraživanja EUROSTUDENT; (c) jačanje lokalne ekspertize u razvijanju politika o finansiranju i jednakopravnosti u visokom obrazovanju; (d) razvijanje sistemskog okvira za efikasne, efektivne i jednakopravne sisteme visokog obrazovanja; (e) osmišljavanje modela finansiranja univerziteta zasnovanih na pametnoj diversifikaciji izvora prihoda; i (d) osnivanje regionalnog resursnog centra usmerenog na održivost rezultata i njihovu diseminaciju po regionu.

Takođe, može se zaključiti i to da navedeni strateški pravci i mere navedene u strateškim dokumentima Bosne i Hercegovine i njenih entiteta čine dobru polaznu osnovu za kreiranje i ostvarivanje pojedinačnih mera podrške studentima. Ipak, važno je ustanoviti stvarne potrebe studentske populacije, ispitati koliko je operacionalizacija ovih opredeljenja jasna i primenjiva u odnosu na studentsku populaciju, da li postoje neke značajne prepreke koje studente sprečavaju u ostvarivanju njihovih prava da pod jednakim uslovima dobiju kvalitetno obrazovanje i šta bi, na osnovu dobijenih podataka, mogli da budu oslonci donosiocima odluka u procesu kreiranja adekvatnih mera podrške studentima, o čemu će biti reči u narednim poglavljima.

2. Metodologija istraživanja

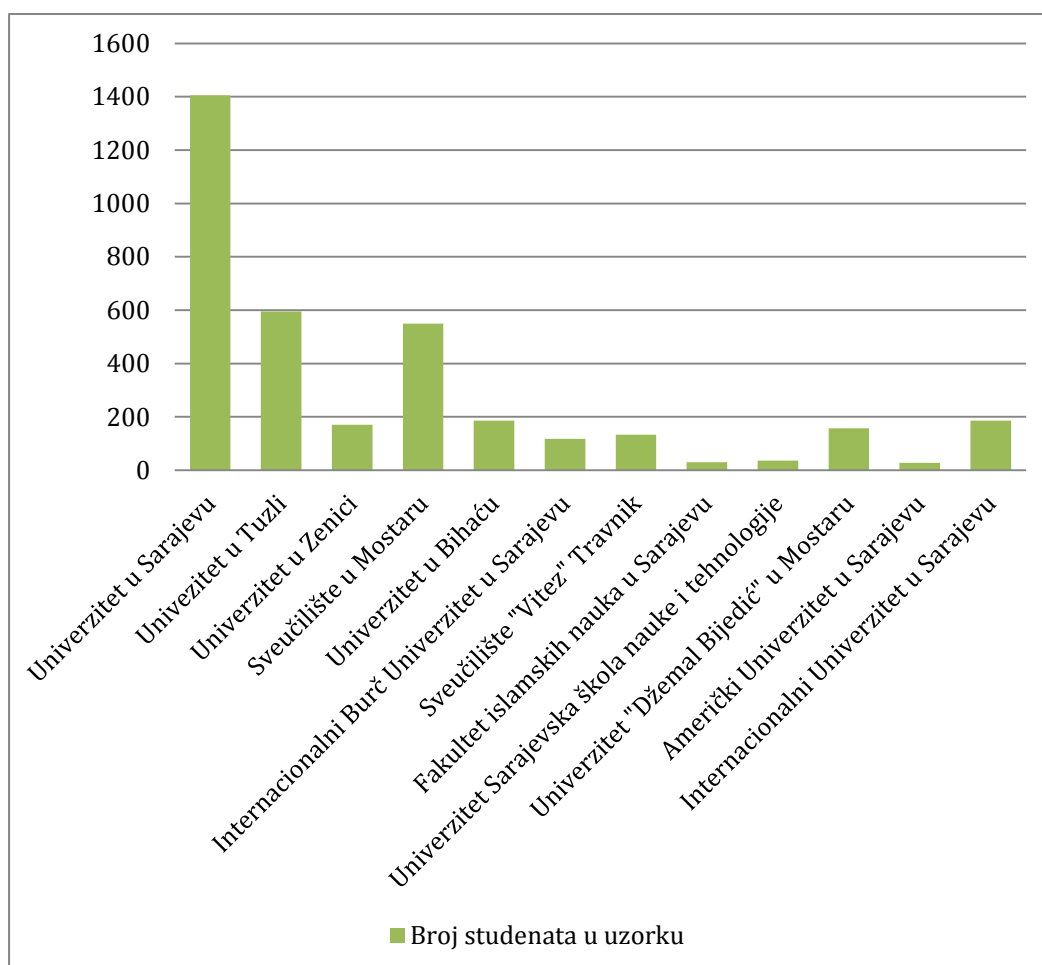
Pridruživanjem Bosne i Hercegovine, pa samim tim i Federacije BiH, 2012. godine petom ciklusu EUROSTUDENT istraživanja o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Evropi, započete su pripreme za njegovu realizaciju, a istraživanje je sprovedeno tokom letnjeg semestra školske 2013/14. godine.

Istraživanje je sprovedeno putem papirnog upitnika, a u ulozi anketara su učestvovali, prethodno stručno obučeni, predstavnici udruženja građana Nešto više iz Sarajeva.

Formiranje reprezentativnog uzorka studenata izvršeno je na osnovu raspoloživih podataka Agencije za statistiku BiH i Federalnog zavoda za statistiku. Kreirani uzorak predstavlja kombinaciju stratifikovanog uzorka i kvotnog uzorka.

Upitnik je popunio ukupno 3991 student iz 12 različitih visokoobrazovnih ustanova iz 6 gradova u Federaciji BiH. Nakon detaljne provere popunjenih upitnika, sprovedene po metodološkim pravilima EUROSTUDENT istraživanja, deo upitnika je isključen iz dalje analize podataka zbog nedovoljnog broja odgovora na obavezna pitanja. Tako je u krajnju analizu uključeno 3593 (što čini oko 5% kontaktiranih studenata), od kojih je 39,1% sa Univerziteta u Sarajevu (Grafikon 1).

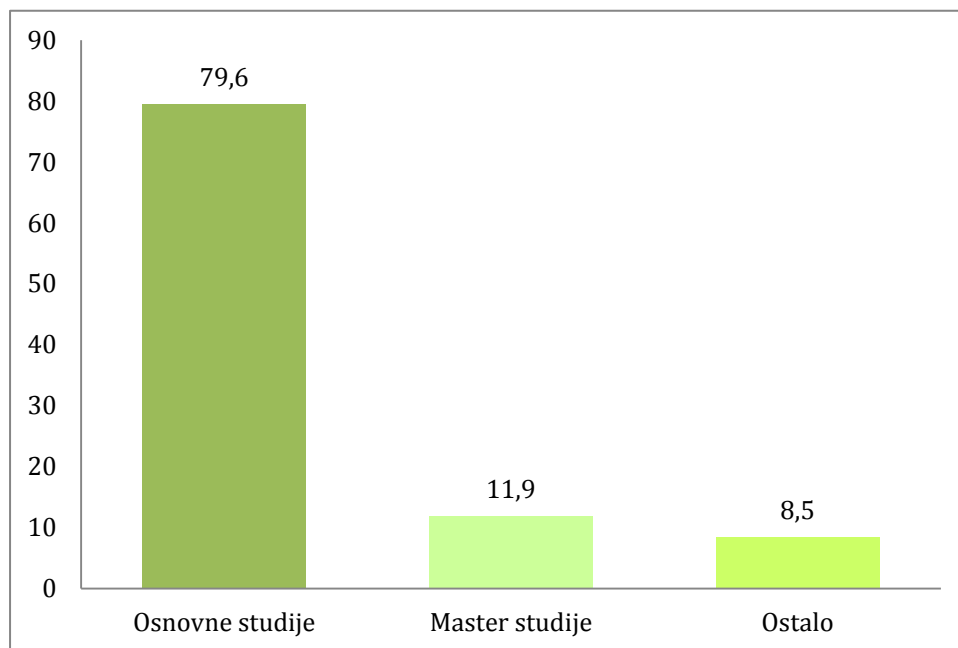
Grafikon 1: Distribucija uzorka prema visokoškolskim ustanovama

Uzorak je ponderisan koristeći promenljive: pol, starosna dob, visokoobrazovna ustanova, status, nivo studija i područje obrazovanja.

U Grafikon 2 je predstavljena raspodela studenata u uzorku na osnovu nivoa upisanih studija gde vidimo da u uzorku prevladavaju studenti osnovnih studija, nakon čega slede studenti master studija, a najmanji procenat njih se nalazi u grupi onih koji studije još uvek pohađaju po predbolonjskom sistemu, studenti integrisanih akademskih studija, studenti strukovnih studija i doktoranti (kategorija *ostalo*).

Grafikon 2: Distribucija uzorka prema nivou studija

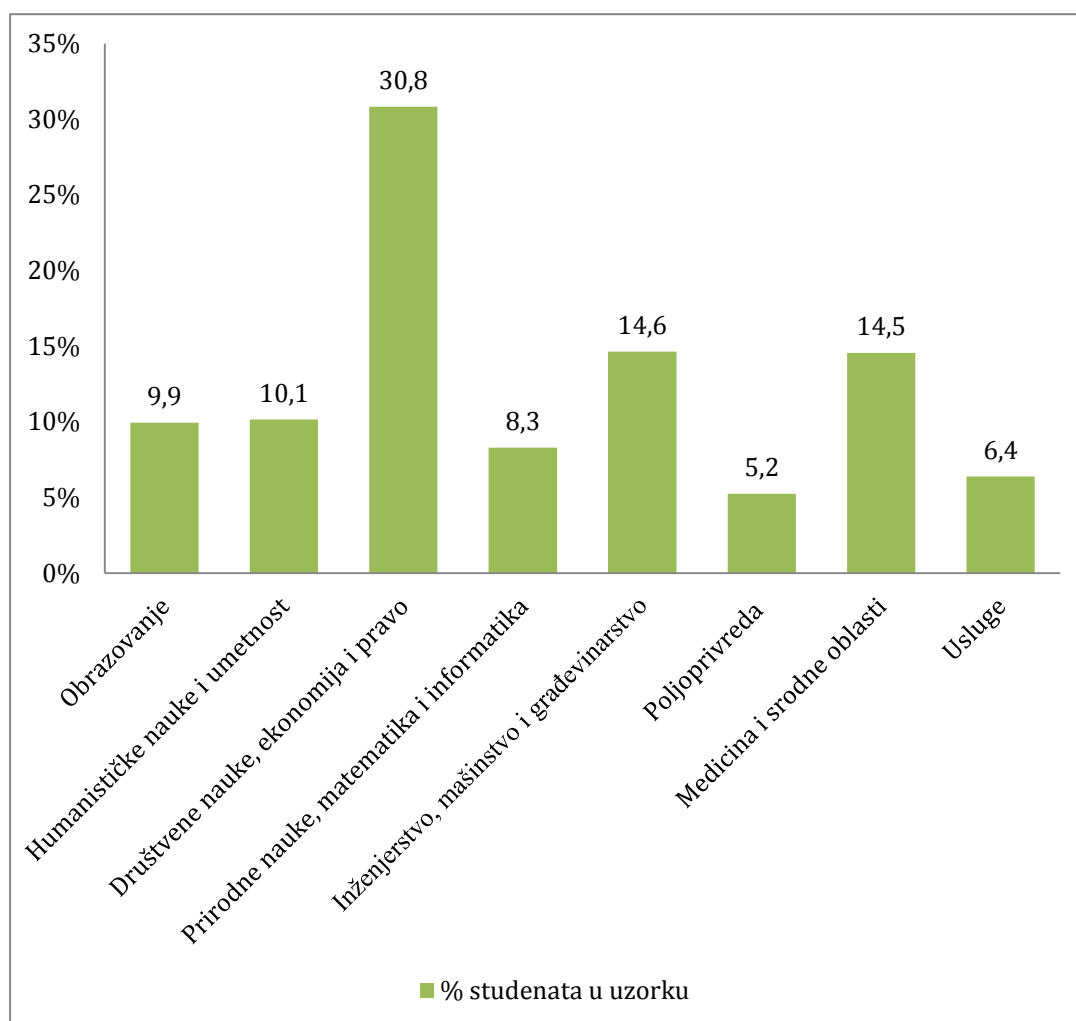

Uzorak čini 57,6% studentkinja i 42,3% studenata. Koristeći se podacima Agencije za statistiku BiH (za populaciju stanovništva su korišćeni Preliminarni rezultati Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, a za studentsku populaciju podaci iz saopštenja koja se odnose na visoko obrazovanje za akademsku 2013/14. godinu kada je i realizovano ERUOSTUDENT istraživanje) i podacima dobijenim EUROSTUDENT istraživanjem, može se zaključiti da je polna struktura u uzorku izbalansirana i da odgovara distribuciji studenata po polu u celokupnoj studentskoj populaciji (44% studenata i 55% studentkinja), odnosno distribuciji polova u celokupnoj populaciji stanovništva.

Kada je reč o područjima obrazovanja, najveći broj studenata u uzorku studira programe iz oblasti društvenih nauka, prava i ekonomije, nakon čega slede studenti programa iz oblasti inženjerstva, mašinstva i građevine i medicine i srodnih oblasti.

Najmanji procenat studenata u uzorku dolazi sa visokoškolskih ustanova koje nude programe iz oblasti poljoprivrede i veterine (Grafikon 3).

Grafikon 3: Distribucija studentske populacije i uzorka prema području obrazovanja

Upitnik za studente učesnike EUROSTUDENT istraživanja u Federaciji BiH (Prilog 1) razvijen je na osnovu generičkog upitnika na engleskom jeziku dobijenog od EUROSTUDENT konzorcijuma i prilagođen je karakteristikama studentske populacije i uslovima studiranja u Federaciji BiH kao i specifičnostima sistema visokog obrazovanja u Federaciji BiH. Takođe, dodato je pitanje o tome da li se student finansira iz budžeta ili je samofinansirajući student, što u drugim zemljama ne postoji kao mogućnost, a u slučaju studentske populacije u Federaciji BiH je veoma važna studentska karakteristika, odnosno podela. Tim koji je prilagođavao upitnik se trudio da izmene u odnosu na generičku verziju budu minimalne da bi se zadržala mogućnost upoređivanja različitih nacionalnih sistema visokog obrazovanja.

3. Socio-ekonomski i demografski profil studenata

Kao što je već rečeno, EUROSTUDENT istraživanje se sprovodi poslednjih decenija u velikom broju evropskih zemalja s namerom prikupljanja podataka o socio-ekonomskom statusu studenata.

Takođe, podaci koji se odnose na socio-ekonomski status studenata su posebno važni jer ako prihvatimo stanovišta da socio-ekonomski status predstavlja kompozitnu meru obrazovnog nivoa roditelja, zanimanja roditelja, prestižnosti posla kojim se bave, materijalnog statusa i kulturnih resursa kojima raspolaže porodica (Baucal, 2012), ili ako ga definišemo šire kao položaj u okviru društvene hijerarhije koji utiče na raspoloživost finansijskih sredstava, moć i prestiž (Sirin, 2005), postaje jasno da socio-ekonomski status pojedinca ima uticaj kako na trenutni, tako i na budući život pojedinca što, a svakako i na obrazovanje. To znači da, ako se veza između obrazovanja i ekonomskog, političkog i kulturnog sistema u društvu analizira kroz prizmu odnosa klasa u društvu (moći u školama i uticaja roditelja sa visokim primanjima), postaje jasno da je obrazovanje povezano sa ekonomskim sistemom na dva načina. Prvo, sam pristup i potpuno iskorišćavanje mogućnosti koje pruža obrazovanje, u mnogome zavisi od ekonomskih resursa koje pojedinac poseduje. I drugo, škole i fakulteti predstavljaju glavna sredstva selekcije i raslojavanja na tržištu rada zbog toga što je distribucija ekonomskih dobara ključna za kvalitet obrazovanja, a institucije obrazovanja ključne za naše "životne izbore", te se nejednakost u obrazovanju ne može posmatrati odvojeno od ekonomske nejednakosti (Lynch & Baker, 2005). Ovo znači da se kroz sistem obrazovanja često odigrava ono što teoretičari nazivaju kulturnom ili klasnom reprodukcijom, odnosno nemogućnošću onih sa nižim socio-ekonomskim statusom da, bez obzira na rad i trud koji ulažu i njihove sposobnosti, obezbede sebi bolji socio-ekonomski status (Bourdieu & Passeron, 1977/1990). U isto vreme, to znači da, ako je obrazovni sistem uspostavljen tako da svi imaju jednak pristup, a kasnije i kvalitetno obrazovanje, on prestaje da bude kanal reprodukcije socijalnih nejednakosti (Čekić Marković i Jokić, 2015).

Kako ovi podaci treba da posluže kao oslonac za kreiranje i unapređivanje postojećih politika u oblasti obrazovanja, ali i kao „slika“ Federacije BiH u ovoj oblasti u odnosu na druge zemlje Evrope koje su učestvovala u ovom istraživanju, opšti podaci koji daju uvid u studentsku populaciju u Federaciji BiH kao i opšti podaci o socio-ekonomskom statusu studenata su posebno analizirani u okviru ovog poglavlja, a značajan broj tih podataka će biti oslonac i za analizu podataka u narednim poglavljima.

Takođe, deo podataka je sagledavan u komparativnoj perspektivi zarad stvaranje jasnije slike o situaciji u Federaciji BiH u odnosu na odabrane zemlje i tamo gde je bilo moguće doći do odgovarajućeg podatka. Rezultati za Federaciju BiH su upoređivani sa rezultatima nekih drugih evropskih zemalja pa su tako osim zemalja regiona, najčešće korišćeni rezultati iz Hrvatske, Austrije i Slovačke. Odabir Austrije je baziran na činjenici da je Austrija jedna od prvih zemalja u Evropi koja je na sistemskom nivou uvela i ostvaruje mere podrške studentima. Hrvatska je odabrana jer je karakteriše isto istorijsko nasleđe kao i Federaciju BiH (nasleđe bivše Jugoslavije) ali je u procesima uspostavljanja sistemskih mera podrške studentima, između ostalog, prošla put usaglašavanja sa obrazovnim sistemima zemalja Evropske unije čija je članica od sredine 2013. godine. Slovačka je odabrana jer njeno članstvo u Evropskoj uniji traje duže od decenije, te je bilo značajno videti gde je danas njen obrazovni sistem, pa tako i

podsystem visokog obrazovanja sa svojim merama podrške studentima, kao i zbog toga jer je važno sagledati da li su tragovi centralizovanog sistema obrazovanja u ovoj zemlji (kao što je slučaj i sa Federacijom BiH) još uvek izazov je ova zemlja danas sličnija „starim članicama“ Evropske unije.

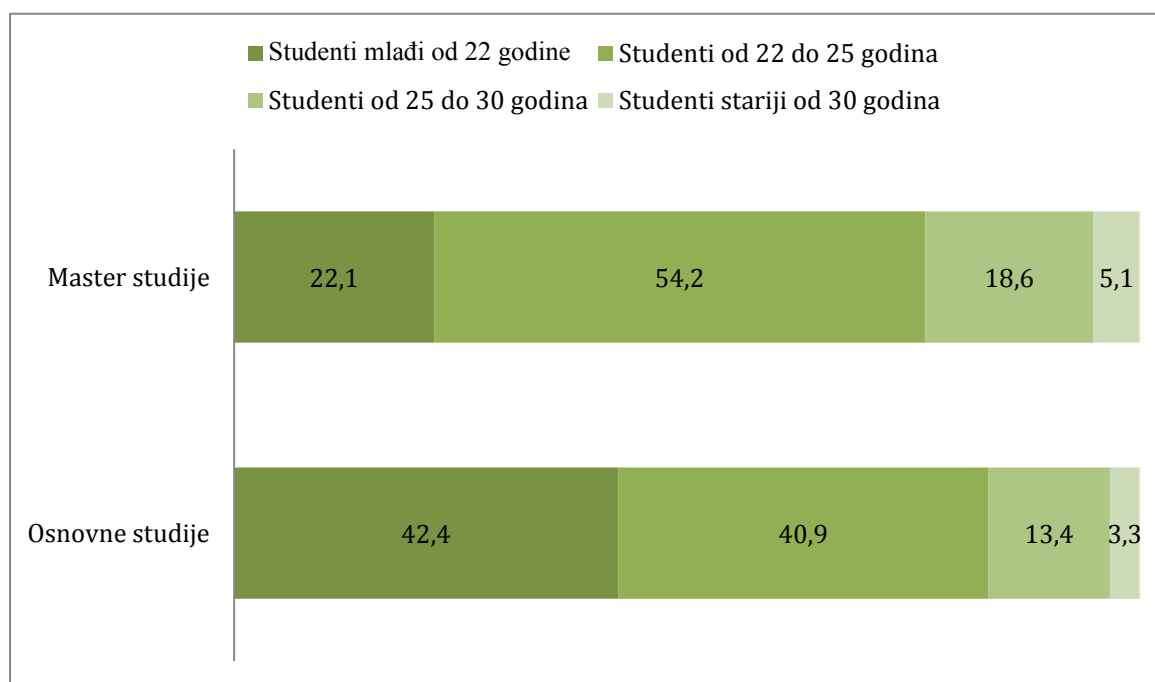
3.1. Starosna struktura i poreklo studenata

Kada je u pitanju starosna dob studenata u Federaciji BiH u realizovanom uzorku, student u Federaciji BiH je prosečne starosti od 23,1 godina (medijana iznosi 22,5 godine) što je za godinu više u odnosu na prosek EU27 zemalja gde je prosečna starost studenata 22,1 godine.

U ukupnoj studentskoj populaciji, najmanje je najstarijih studenata, iznad 30 godina (3,4%) što govori o relativno adekvatnoj brzini studiranja.

Ovakvi podaci su u saglasju sa podacima dobijenim u CONGRAD istraživanju koje je pokazalo da se, nakon bolonjske reforme, vreme trajanja studiranja znatno skratilo što je i bio jedan od glavnih ciljeva sistemskih promena u visokom obrazovanju, pri čemu, kada se upoređi starosna struktura studenata sa master i osnovnih studenata, trend pokazuje relativno uspešnu prohodnost na master studije na osnovu starosti studenata (Lažetić i saradnici, 2014).

Grafikon 4. Starost studenata u Federaciji BiH po nivoima studija (u%)

Kada se pogleda Grafikon 5 vidimo da je najveći deo studenata na visokoobrazovnim ustanovama u Federaciji BiH rođen u istoj zemlji kao i njihovi roditelji (82,1%).

Situacija je ujednačena i kada su u pitanju studenti osnovnih i master studija – u oba slučaja prevladavaju domaći studenti.

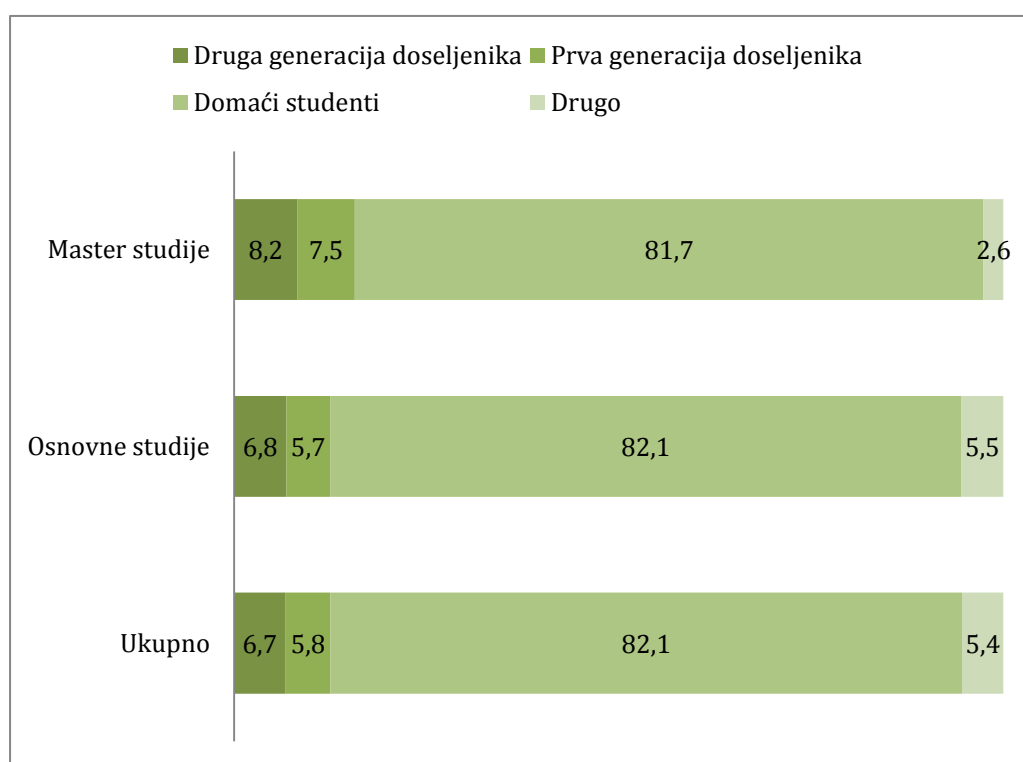
Udeo studenata čiji se roditelji nisu rodili u studentovoj državi studiranja ali student jeste (druga generacija doseljenika), veći je u odnosu na prvu generaciju doseljenika (gde se ni sam

student nije rodio u državi studiranja), iako ne u značajnoj meri. Ovi podaci su važni kako bi se mogle kreirati dodatne mere podrške za ove studente.

Međutim, važno je napomenuti da se kod studenata doseljenika prve, pa i druge generacije, takođe može raditi i o studentima sa prostora bivše Jugoslavije, jer EUROSTUDENT upitnik posmatra doseljništvo kroz mesto rođenja roditelja i studenta u odnosu na trenutno postojeće državne granice.

Kako bi se planirane mere podrške bolje i adekvatnije usmerile ka ciljnim grupama, neophodno je u sledećem ciklusu EUROSTUDENT istraživanja izdvojiti studente koji se smatraju doseljenicima (ali to ne utiče na njihov društveni status jer su se u Federaciju BiH doseljavali u talasima radnih ili drugih migraciju tokom postojanja bivše Jugoslavije) od studenata čije su porodice izbegle sa prostora bivše Jugoslavije ili bile interno raseljene što može značajno uticati na njihov socio-ekonomski status.

Grafikon 5. Studenti doseljenici po nivoima studija (u%)

3.2. Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Federaciji BiH

Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Federaciji BiH su predstavljene u narednoj tabeli (Tabela 1) na osnovu pokazatelja kao što su obrazovanje roditelja, vrsta zanimanja koje obavlja roditelj studenta, porodično stanje studenta itd. Ovi indikatori su izabrani zarad sticanja opšte slike i uporedivosti Federacije BiH sa ostalim EUROSTUDENT zemljama jer se upravo ovi indikatori prate u svim zemljama.

Tabela 1: Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Federaciji BiH (u %)²

Pitanje	Rezultat za Federaciju BiH
Studenti čiji očevi nemaju tercijarno obrazovanje	59,6
Studenti čije majke nemaju tercijarno obrazovanje	65,6
Studenti čiji roditelji obavljaju manuelna zanimanja	20,5
Studenti koji imaju decu	3,1
Studenti ženskog pola na osnovnim studijama	57,7
Studenti ženskog pola na master studijama	53,6
Studenti čiji su roditelji radnici koji nemaju tercijarno obrazovanje u odnosu na ukupan broj manuelnih radnika	79,9
Studenti na osnovnim studijama čiji roditelji nemaju tercijarno obrazovanje	51,8
Studenti na master studijama čiji roditelji nemaju tercijarno obrazovanje	49
Studenti koji ocenjuju da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu (ocena 4 i niže na skali od 1 do 10)	12
Studenti čiji roditelji imaju nizak društveni status (1-4, na skali od 1 do 10) i nemaju tercijarno obrazovanje u odnosu na ostale studente	8,8
Studenti na osnovnim studijama sa nižim društvenim statusom	12,1
Studenti na master studijama sa nižim društvenim statusom	11,4

Naredni podaci se odnose na najviši stepen obrazovanja koji su stekli roditelji studenata. U međunarodnim poređenjima, dostignuti obrazovni stepen roditelja studenata se često vidi kao indikator uticaja socio-kulturnih i ekonomskih faktora na pristup visokom obrazovanju. Iako nije u potpunosti precizan, on na relativno pouzdan način omogućuje međunarodnu uporedivost korišćenjem međunarodne klasifikacije obrazovanja (ISCED)³. U centru pažnje su, zapravo, studenti koji dolaze iz porodica sa nižim obrazovnim statusom roditelja i gde ovi studenti predstavljaju prve članove svojih užih porodica koje stupaju u visoko obrazovanje.

Posmatranje nivoa studija na kojem su studenti u odnosu na društveni status roditelja, iskazan kroz najviši stepen obrazovanja koji su roditelji stekli, još jednom ukazuje da se stepen

² U svim situacijama gde se referiše na roditelje, misli se bilo koji od dva roditelja.

³ <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-standard-classification-of-education.aspx>

nejednakosti u društvenom statusu reflektuje kroz visoko obrazovanje, tako što studenti visokih škola u većoj meri dolaze iz porodica gde nijedan roditelj nema visoko obrazovanje.

Tabela 2 prikazuje distribuciju studenata u odnosu na nivo studija studenata prema najvišem nivou obrazovanja koji su stekli njihovi roditelji. U fokusu su karakteristike roditelja odnosno indikatori koji treba da ukažu na grupe koje su u nejednakom položaju kada je u pitanju pristup visokom obrazovanju.

Uočava se da u Federaciji BiH najveći broj roditelja studenata u uzorku ima završenu srednju školu, nakon čega slede studenti čiji roditelji imaju završenu višu ili visoku školu.

Kada se posmatra stanovništvo Federacije BiH prema podacima Agencije za statistiku BiH, procenat radno sposobnog stanovništva sa najviše osnovnim obrazovanjem iznosi 16,6% u Federaciji, dok je ovaj procenat za celu BiH 18,8%. Procenat stanovništva sa visokim obrazovanjem je 12,6%, dok u studentskoj populaciji u uzorku oko 36% studenata dolazi iz porodica koje su visokoobrazovane (makar 1 roditelj ima višu školu ili fakultet). Tako, na osnovu tih podataka zaključak može da bude da je u visokom obrazovanju u Federaciji BiH prisutna nejednaka zastupljenost različitih socijalnih grupa i da roditelji koji imaju nizak nivo obrazovanja veoma teško uspeavaju da svojoj deci omoguće studiranje, uz ogradu da su se ovde poredile na izvestan način različite stvari - procenat stanovništva sa visokim obrazovanjem i broj porodica u kojima je makar jedan roditelj visokoobrazovan.

Zbog boljeg uvida u situaciju u Federaciji BiH u odnosu na druge zemlje kada je u pitanju obrazovanje roditelja studenata, treba istaći da npr. u Austriji, prema podacima EUROSTUDENT V istraživanja kod studenata na osnovnim studijama, procenat roditelja koji imaju osnovno obrazovanje iznosi 5,2%, srednje obrazovanje 61,6%, a tercijarno obrazovanje 33,2%. U Hrvatskoj ti pokazatelji su 2,4%, 50,6% i 47%. U Slovačkoj, procenat roditelja studenata sa osnovnim obrazovanjem iznosi 0,5%, sa srednjim 59,5% i sa visokim obrazovanjem 40%.

Tabela 2: Odnos nivoa studija studenata i najvišeg stepena obrazovanja roditelja studenata (u %)

Najviši stepen obrazovanja roditelja	Na kom studijskom programu trenutno studirate?		
	Osnovne studije	Master studije	Ukupno
Osnovna škola	3,2	3,2	3
Srednja škola	48,6	48,6	48,7
Viša škola ili fakultet	35,5	35,5	36,3
Master studije	8,1	8,1	7,7
Doktorske studije	4,6	4,6	4,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Kada posmatramo nivo obrazovanja roditelja u odnosu na pol studenata uočava se ujednačenost pokazatelja prema polu, osim kada su u pitanju studenti doktorskih studija gde su žene značajno podzastupljene.

Poredeći strukturu zanimanja roditelja studenata i strukturu zanimanja celokupnog stanovništva zemlje, uz pažnju usmerenu na roditelje koji su zaposleni, obavljaju niskokvalifikovana zanimanja i imaju niska lična primanja, možemo zaključiti da studenti niže obrazovanih i siromašnijih roditelja imaju manje šanse da pristupe sistemu visokog obrazovanja. Takođe, na osnovu podataka iz ovog istraživanja (koji su prikazani u Tabela 3), uočava se da je struktura zanimanja roditelja studenata drugačija u odnosu na stanovništvo Federacije BiH a na osnovu podataka Agencije za statistiku BiH, odnosno da je procenat roditelja studenata koji obavljaju nemanuelna (rukovodeća, stručnjačka i umetnička zanimanja) skoro duplo veći nego u njihov udeo u celoj populaciji. To znači da studenti čiji roditelji obavljaju jednostavna zanimanja (odnosno, zanatlijska, poljoprivredna, uslužna ili trgovačka zanimanja) imaju znatno manje šanse da pristupe visokom obrazovanju. Slična situacija je i u drugim istočnoevropskim zemljama obuhvaćenim istraživanjem.

Tabela 3: Distribucija roditelja studenata prema vrsti trenutnog ili poslednjeg zanimanja (u %)

Zanimanje	Trenutno ili poslednje zanimanje oca	Trenutno ili poslednje zanimanje majke
Rukovodilac (direktor), funkcioner ili zakonodavac	15,2	6,4
Stručnjak ili umetnik	12,4	15,6
Inženjer, stručni saradnik ili tehničar	11,0	8,3
Administrativni službenik	9,9	14,7
Uslužna ili trgovačka zanimanja	9,8	16,6
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja	4,2	2,4
Zanatlija ili srodna zanimanja	16,3	4,6
Rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač	9,9	0,8
Jednostavna zanimanja	1,3	3,1
Vojna zanimanja	4,5	0,6
Ne znam	3,7	3,2
Nikada nije bio/bila na tržištu rada	1,9	23,6
Ukupno	100,0	100,0

Procenat očeva ispitanih studenata, koji obavljaju manuelne poslove u Federaciji BiH iznosi 31,7%, a majki 10,9%. Kada se ovi rezultati uporede sa izabranim zemljama iz EUROSTUDENT V istraživanja (Hrvatska, Austrija i Slovačka), u Hrvatskoj ti procenti su 35,4%, 5% i 22,9%, u Slovačkoj 42,6% i 19,4%, dok isti podaci nisu dostupni za Austriju.

Procenat manuelnih radnika koji nemaju tercijarno obrazovanje u ukupnom broju manuelnih radnika je oko 90%, dok Tabela 4 pokazuje distribuciju roditelja studenata prema zanimanjima i nivou obrazovanja za manuelna zanimanja (poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja, zanatlija ili srodna zanimanja, rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač i jednostavna zanimanja (npr. čistač, poljoprivredni radnik na tuđem imanju, zanimanja na

uklanjanju otpada). U Srbiji je procenat manuelnih radnika koji nemaju tercijarno obrazovanje u ukupnom broju manuelnih radnika 88%, u Hrvatskoj 87,2%%, a u Slovačkoj 96,9% dok isti podaci nisu dostupni za Austriju.

Tabela 4: Odnos stepena obrazovanja roditelja studenata i trenutnog/poslednjeg zanimanja roditelja (u %)

Roditelji koji su obavljali manuelna zanimanja	Najviši stepen obrazovanja roditelja		
	Bez visokog obrazovanja	Sa visokim obrazovanjem	Ukupno
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja	85,4	14,6	100,0
Zanatlija ili srodna zanimanja	79,5	20,5	100,0
Rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač	67,9	32,1	100,0
Jednostavna zanimanja	76,2	21,9	100,0

Tabela 5 predstavlja pregled percepcija studenata kada je u pitanju društveni status njihovih roditelja. Smisao ovih rezultata jeste pokušaj da se oceni socio-ekonomski status studenata na obuhvatniji način, a ne samo kroz strukturu obrazovanja i zanimanja roditelja. Jednostavno upoređivanje proporcija studenata na krajevima skale pruža informaciju o njihovoj percepciji sopstvenog društvenog statusa što predstavlja veoma širok konceptualni okvir za samoprocenu. Na osnovu dobijenih podataka, može se zaključiti da 36% studentkinja ocenjuje da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu, a taj procenat kod studenata je 35,3% (ocena 5 i niže). Na osnovu poređenja sa rezultatima EUROSTUDENT V istraživanja sa drugim zemljama - Hrvatskom, Austrijom i Slovačkom, u Hrvatskoj je taj procenat 54,2%, u Austriji 20,1% i Slovačkoj 33,8%.

Tabela 5: Društveni status roditelja studenata u odnosu na pol studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Žene	Muškarci
10 Visok društveni status	6,9	7,3
9	5,6	5,2
8	17,3	18,4
7	19,7	17
6	14,4	16,8
5	25,7	21
4	5,3	7,5
3	3,1	3,1
2	0,7	2,2
1 Nizak društveni status	1,3	1,5
Ukupno	100,0	100,0

U Tabela 6 prikazane su percepcije društvenog statusa u zavisnosti od nivoa obrazovanja roditelja. Na ovaj način se subjektivna ocena o društvenom statusu povezuje sa jednim od relativno pouzdanih pokazatelja tog istog statusa. Podaci nam govore da je percepcija društvenog statusa studenata povezana sa nivoom obrazovanja njihovih roditelja. Uopšteno gledajući, studenti čiji roditelji imaju završenu osnovnu školu u manjoj meri percipiraju sebe kao nekoga ko ima visok društveni status naspram studenata gde neko od roditelja ima visoko obrazovanje ili doktorat. Ovo je najverovatnije povezano sa realnim porodičnim primanjima i objektivnim kvalitetom života.

Tabela 6: Društveni status u odnosu na nivo obrazovanja roditelja studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Ukupno	Osnovna škola	Srednja škola	Osnovne Studije	Poslediplomske studije	Doktorat
10 Visok društveni status	7,1	7,4	4,5	6,9	11,5	26,2
9	5,4	3,2	2,2	6,4	13	19,3
8	17,7	6,4	10,7	23,8	31,4	27,6
7	18,5	9,6	17,9	19,4	21,8	15,9
6	15,4	22,3	16,3	15,6	12,6	4,8
5	23,8	27,7	31,4	19,9	5,4	4,1
4	6,2	7,4	8,3	4,8	2,3	1,4
3	3,1	9,6	4,6	1,6	0,4	0,7
2	1,4	1,1	2,5	0,3	0,4	0
1 Nizak društveni status	1,3	5,3	1,5	1,2	1,1	0
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U narednoj tabeli (Tabela 7) predstavljena je kombinacija percepcija studenata o društvenom statusu njihovih roditelja i dva nivoa studiranja. Predstavljene odgovori su odgovori na pitanje da li postoje značajne razlike između različitih nivoa studija i strukture studenata prema društvenom statusu.

Rezultati ukazuju na to da je procenat studenata na osnovnim studijama sa višim društvenim statusom (ocene 6-10) 90,3%, a sa nižim društvenim statusom 9,6%. U kategoriji master studenata ti procenti su 64,1% i 35,8%.

Kada su u pitanju druge zemlje iz EUROSTUDENT V istraživanja, u Hrvatskoj na osnovnim studijama, studenata sa samoprocenjenim višim društvenim statusom (7 i više) ima 24,6%, a sa nižim (6 i niže) 75,4%, a na master studijama ti procenti su 29,5% i 70,5%. U Austriji na osnovnim studijama sa višim društvenim statusom ima 15,7%, sa nižim 84,3%, dok su ti procenti na master studijama 62,3% i 37,7% što predstavlja veoma značajnu promenu percepcije socio-ekonomskog statusa između dva nivoa studija. U Slovačkoj, na osnovnim studijama 35,5% studenata svoj socio-ekonomski status percipira kao visok, dok je na master studijama to slučaj sa 34,6% studenata.

Tabela 7: Društveni status roditelja u odnosu na nivo studija studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Ukupno	Osnovne studije	Master studije
10 Visok društveni status	6,9	11,5	7,1
9	6,4	13	5,4
8	23,8	31,4	17,7
7	19,4	21,8	18,5
6	15,6	12,6	15,4
5	19,9	5,4	23,8
4	4,8	2,3	6,2
3	1,6	0,4	3,1
2	0,3	0,4	1,4
1 Nizak društveni status	1,2	1,1	1,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0

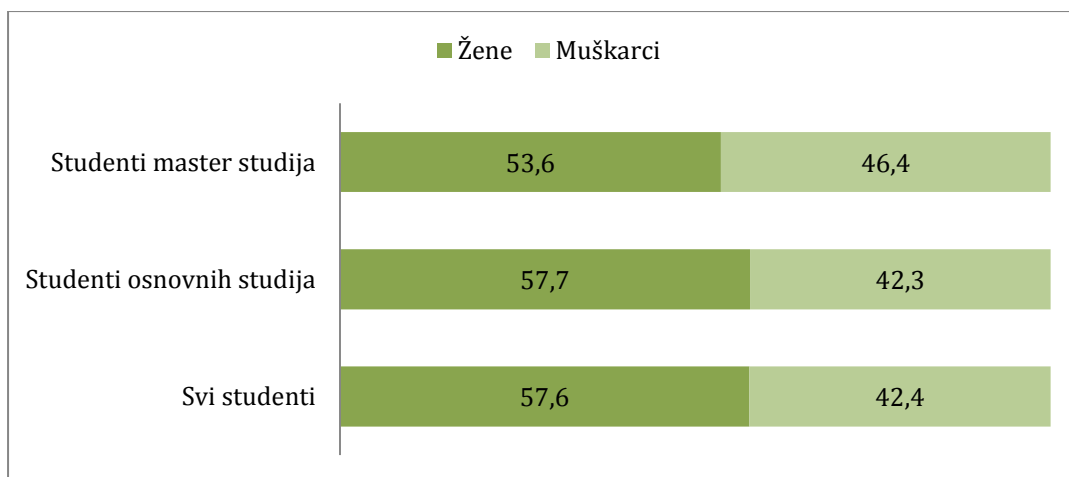
Na nivou Evrope proporcija studenata muškog i ženskog pola nije jednaka, niti sa aspekta studijskih programa niti sa aspekta drugih važnih karakteristika, što pokazuju četvrti i peti talas EUROSTUDENT istraživanja.⁴ Rodni profil studentske populacije se menja tokom vremena i sve više raste udeo studenata ženskog pola.

Udeo studenata prema polu u Federaciji BiH je prilično jednako distribuiran. Na

Grafikon 6 se vidi da je udeo studenata ženskog pola nešto veći kako u ukupnom broju studenata u uzorku, tako i na oba nivoa studija. Razlika na osnovnim studijama, iako minimalna, ide u korist žena, dok njihov udeo opada na master studijama. Kada se posmatraju rezultati EUROSTUDENT V istraživanja u drugim zemljama koje se koriste u komparativnoj analizi udeo studenata ženskog pola raste sa višim nivoom studija, osim u Austriji. U Hrvatskoj udeo ženskih studenata na osnovnim studijama je 55,5% a na master studijama 57,2%, u Austriji udeo studentkinja na osnovnim studijama je 53% a na master studijama 47,2% dok je u Slovačkoj taj procenat na osnovnim studijama 58,1% a na master studijama 60%.

Grafikon 6: Distribucija studenata u odnosu na pol i nivo studija

⁴ <http://www.eurostudent.eu/results/reports>

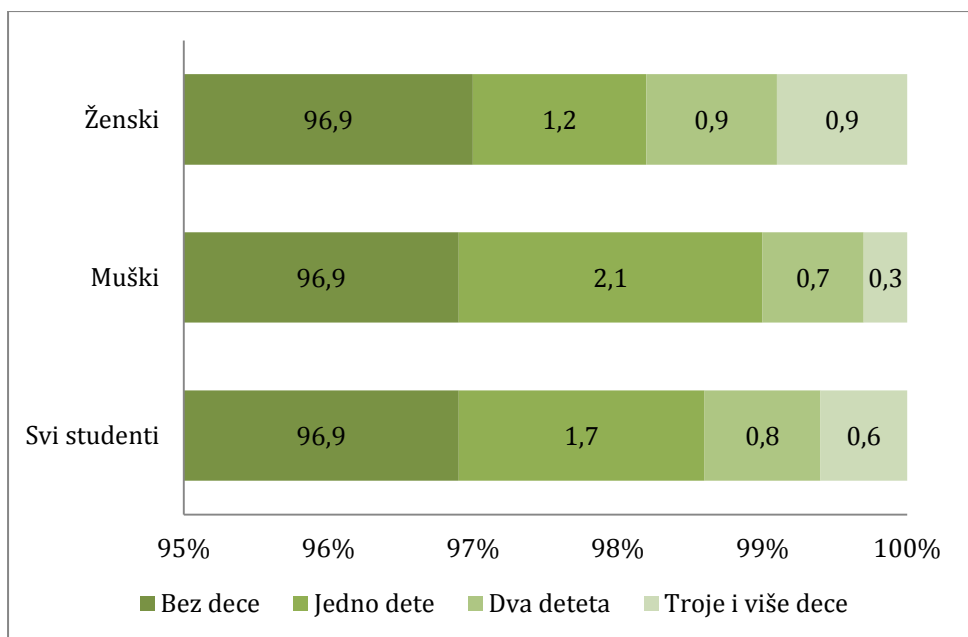
U određenim situacijama studenti moraju da raspoređuju svoje resurse, odnosno vreme i novac, na sebe i svoju decu. Tada postoji dodatni teret za studente koji ih stavlja u podređeni položaj u odnosu na studente bez dece. U većini zemalja učesnica EUROSTUDENT istraživanja, pa tako i u Federaciji BiH, kao bitan faktor se ne javlja samo postojanje dece nego i njihova starosna dob koja značajno utiče na raspoređivanje resursa.

Grafikon 7: pokazuje procenat roditelja među studentima različitog pola i broja dece koju imaju. Ukupan broj studenata sa decom je 3,1%. Ujednačenost po polu je vidna u kategoriji studenata sa dva deteta, dok žene prednjače u kategoriji studenata sa troje i više dece i jednim detetom.

Treba naglasiti da su u Federaciji BiH studenti koji su istovremeno i roditelji potencijalno u znatno neravnopravnijem položaju u odnosu na studente roditelje u većini zemalja pokrivenih EUROSTUDENT istraživanjem, jer Bosna i Hercegovina spada u red zemalja koja nema organizovane programe brige o deci u okviru VOU i studentskih domova, niti im je omogućeno da prate nastavu i ostvaruju druge obaveze na način prilagođen njihovoj situaciji.

Kada su u pitanju druge zemlje, u Hrvatskoj procenat studenata sa decom iznosi 3,3%, u Austriji 8,9%, a u Slovačkoj 7,1%.

Grafikon 7: Distribucija studenata prema roditeljskom statusu, polu i broju dece

U Federaciji BiH najbrojniji su studenti roditelji u kategoriji studenata preko trideset godina što je i očekivano. Podelom na studente roditelje na osnovu nivoa studija uočava se da u obe grupe studenata (studenti osnovnih i master studija) dominira broj studenata koji nisu roditelji i njihov procenat je ujednačen – oko 95,5%. Od svih studenata koji imaju decu najbrojniji su studenti master studija koji imaju jedno dete.

Kada se uporede studenti prema broju dece u odnosu na to koliko su zadovoljni opterećenjem za vreme studiranja (Tabela 8), zaključuje se da su studenti roditelji manje zadovoljni opterećenjem u odnosu na ostale studente.

Tabela 8: Distribucija studenata prema nivou zadovoljstva opterećenjem u toku studija u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)

Zadovoljstvo opterećenjem	Bez dece	Sa decom
Veoma zadovoljan/a (5)	7,7	4,3
(4)	21,5	2,9
(3)	42,6	62,9
(2)	17,2	15,7
Veoma nezadovoljan (1)	11,0	14,3
Ukupno	100,0	100,0

Kada se posmatraju studenti-roditelji s obzirom na finansijske teškoće koje osećaju (Tabela 9), uočava se da u odnosu na studente bez dece, studenti roditelji osećaju veće finansijske teškoće.

Tabela 9: Distribucija studenata prema finansijskim teškoćama koje osećaju u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)

Nivo poteškoća	Bez dece	Sa decom	Ukupno svi studenti
Imam veoma ozbiljne finansijske teškoće	9,0	26,2	9,7
Imam ozbiljne finansijske teškoće	15,5	16,7	15,5
Imam umerene finansijske teškoće	36,9	34,5	36,9
Nemam finansijskih teškoća	18,2	13,1	18,0
Nemam nimalo finansijskih teškoća	20,3	9,5	19,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Na pitanje sa kim studenti u Federaciji BiH žive tokom studija, rezultati govore da najveći broj studenata u Federaciji BiH živi sa svojim roditeljima (58,4%) dok je znatno manji broj studenata koji žive sami (11,5%). Najmanji procenat studenata živi sa partnerom (i decom ako ih imaju) (5,5%). Takođe, jedan značajan deo studenata izveštava o tome da živi sa drugim osobama (24,7%) što uključuje život sa cimerima u studentskom domu ili privatnom smeštaju.

3.3. Studenti sa hendikepom

Ukupan broj studenata sa nekom vrstom hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju je 8,8%. Distribucija studenata sa hendikepom u uzorku u odnosu na vrstu zdravstvenih problema je prikazana u narednoj tabeli (Tabela 10) iz koje vidimo da su najbrojniji studenti koji imaju senzorna oštećenja, nakon čega slede studenti sa hroničnim bolestima i studenti sa drugim zdravstvenim problemima. Ukupan broj studenata sa zdravstvenim problemima je manji nego zbir svih procenata zato što jedan deo studenata ima višestruke zdravstvene probleme.

Tabela 10: Distribucija studenata prema vrsti zdravstvenih problema u odnosu na ukupnu studentsku populaciju

Vrsta zdravstvenog problema	Procenat u ukupnom broju studenata
Hronična bolest	1,5
Problemi sa mentalnim zdravljem	1
Poteškoće u kretanju	0,6
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	4

Problem u učenju (npr. ADHD, disleksija)	1
Drugi zdravstveni problemi	1,5
Ukupan broj studenata sa nekom vrstom hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju	8,8

Prema rezultatima EUROSTUDENT V istraživanja u pogledu posedovanja neke vrste hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju, u Hrvatskoj, 14,1% studenata izveštava o ovim problemima, u Austriji 14,5% dok je u Slovačkoj to slučaj sa 22,1% studenata. Ipak, direktno upoređivanje broja studenata u odnosu na vrstu zdravstvenih problema studenata iz različitih zemalja nije moguće jer različite zemlje imaju i različitu tradiciju u definisanju i kategorizaciji zdravstvenih problema koji su osnov za dodatnu podršku od strane države.

Tabela 11 nam pruža uvid u percepcije studenata sa nekom vrstom hendikepa u pogledu veličine prepreka na koje nailaze tokom studiranja. Čak 70% studenata sa nekom vrstom hendikepa vidi svoj hendikep kao malu prepreku za studiranje, 17,7% vidi ga kao osrednju, a 12,2% kao veliku. Dobijene podatke treba ozbiljno uzeti u obzir jer pored ovako velikog procenta studenata koji svoj hendikep vide kao veliku prepreku treba imati na umu da dodatno i postoji verovatnoća da veliki broj onih koji imaju značajan hendikep nije ni počeo da studira jer za to nema odgovarajuće uslove.

Kad su u pitanju studenti sa hendikepom na visokom obrazovanju u drugim zemljama, kod većine zemalja se taj procenat kreće oko 30% (Španija, Finska, Francuska itd.). U Hrvatskoj je taj procenat 45,6%, a u Slovačkoj 35%.

Tabela 11: Percepcije studenata u kojoj meri im hendikep predstavlja prepreku za studiranje

Nivo prepreke	Procenat
Velika prepreka	12,2
Osrednja prepreka	17,7
Mala ili nikakva prepreka	70,1

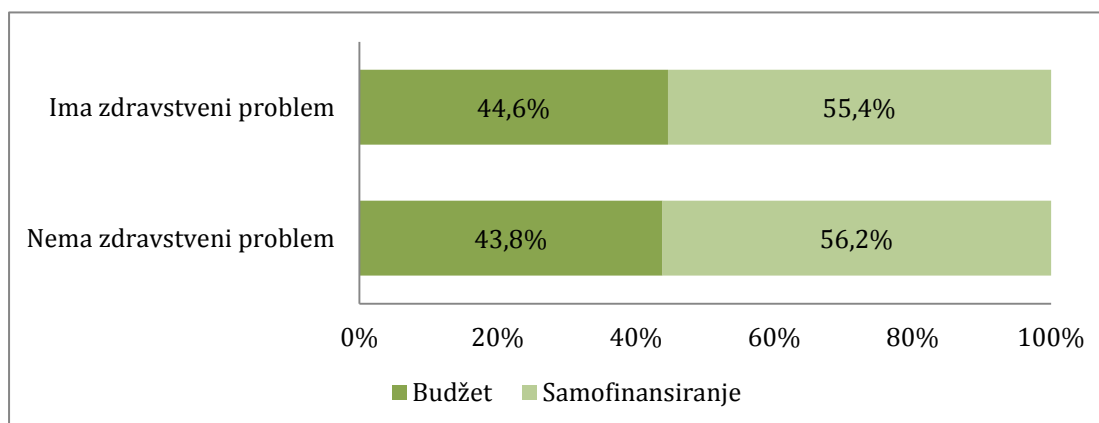
Dodatno, kada se pogleda **Error! Not a valid bookmark self-reference.** u kojoj je prikazano u kojoj meri studenti doživljavaju svoj hendikep, hronične zdravstvene probleme ili ograničenja u funkcionisanju kao prepreku vidi se da u najvećem procentu studenti koji imaju probleme u učenju (npr. ADHD, disleksija) svoj zdravstveni problem vide kao veliku prepreku.

Tabela 12: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na nivo prepreke koju taj problem za njih predstavlja (u %)

Vrsta zdravstvenog problema	Velika prepreka (5)	(4)	(3)	(2)	Mala ili nikakva prepreka (1)	Ukupno
Hronična bolest	8,6	5,7	5,7	25,7	54,3	100,0
Problemi sa mentalnim zdravljem	3,4	3,4	34,5	17,2	41,4	100,0
Poteškoće u kretanju	6,7	20,0	13,3	26,7	33,3	100,0
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	0,8	5,7	14,8	29,5	49,2	100,0
Problem u učenju (npr. ADHD, disleksija)	33,3	12,5	41,7	4,2	8,3	100,0
Drugi hronični zdravstveni problemi	0,0	4,3	13,0	32,6	50,0	100,0

Svoj zdravstveni problem kao najveću prepreku za studiranje vide oni studenti koji imaju problem u učenju (npr. ADHD, disleksija) što predstavlja zdravstveni problem koji se najdirektnije odražava na kvalitet studiranja. Kada se pogleda distribucija studenata sa nekom vrstom hendikepa prema statusu na studijama (Grafikon 8), uočava se da se njihovo učešće po različitim statusima (finansiranje iz budžeta ili samofinansiranje) poklapa sa učešćem studenata koji nemaju neku vrstu hendikepa.

Grafikon 8: Distribucija studenata sa hendikepom u odnosu na status na studijama

Podaci iz tabele koja sledi, dodatno mogu ukazivati na loš položaj studenata sa hendikepom u Federaciji BiH jer se vidi da ogromna većina studenata koji imaju neku vrstu hendikepa smatra da je institucionalna podrška tokom studija mala (67,7%). Najmanju podršku smatraju da dobijaju studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima, dok se studenti sa problemima sa

mentalnim zdravljem u najmanjem procentu izveštavaju o maloj institucionalnoj podršci (rang 5).

Tabela 13: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na institucionalnu podršku koju dobijaju u toku studija (u %)

Vrsta zdravstvenog problema	Velika podrška (1)	(2)	(3)	(4)	Mala podrška (5)	Podrška nije potrebna/tražena	Ukupno
Hronična bolest	0,0	0,0	6,5	3,2	67,7	22,6	100,0
Problemi sa mentalnim zdravljem	0,0	0,0	0,0	0,0	92,9	7,1	100,0
Poteškoće u kretanju	0,0	0,0	18,2	9,1	54,5	18,2	100,0
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	3,4	2,5	0,0	1,7	69,5	22,9	100,0
Problem u učenju (npr. ADHD, disleksija)	4,2	0,0	4,2	16,7	62,4	12,5	100,0
Drugi hronični zdravstveni problemi	4,2	0,0	2,0	0,0	64,4	29,2	100,0
Svi studenti sa nekom vrstom zdravstvenog problema	2,4	1,7	2,1	2,8	69,2	21,8	100,0

Treba naglasiti i to da se dodatnom analizom podataka zaključilo da se studenti sa značajnim zdravstvenim problemima u većoj meri obraćaju za savet i podršku različitim institucijama i ustanovama, uračunavajući i visokoškolske, nego njihove kolege koji te probleme nemaju.

Kada je u pitanju odluka o nastavku studiranja studenata iz ove grupe i kada se uporede studenti koji imaju neku vrstu hendikepa sa studentima koji nemaju hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja, uočava se da ne postoji veća razlika između dve grupe, s tim što grupa koja ima zdravstvenih problema i ograničenja u nešto većem broju planira da nastavi studije. Studenti koji nemaju hronične zdravstvene probleme i ograničenja su u većoj meri neodlučni u vezi sa budućim studiranjem. Veći udeo studenata sa hroničnim zdravstvenim problemima ne planira da nastavi studije.

Tabela 14: Planovi studenata da nastave studije nakon što završe studijski program koji trenutno pohađaju (u %)

Odgovor	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima

Da, u periodu od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	39,2	40,1
Da, ali u periodu dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	17,5	19,9
Ne planiram da nastavim studije	8,9	13,2
Još uvek ne znam	34,4	26,8
Ukupno	100,0	100,0

Vredi razmotriti i to u kojoj meri su studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima zadovoljni organizacijom studija i rasporedom predavanja u odnosu na ostale student (Tabela 15: Zadovoljstvo organizacijom studija i rasporedom predavanja). Na osnovu prikazanih podataka, uočava se da je veći procenat nezadovoljnih u grupi sa zdravstvenim ograničenjima, što upućuje na zaključak da visokoobrazovne ustanove nisu učinile dovoljan napor da bi studentima sa određenim zdravstvenim hendikepom omogućile zadovoljavajući nivo organizacije studija i same nastave. Takođe, na osnovu podataka iz ovog istraživanja može se uočiti da su studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima nezadovoljniji odnosom administracije na visokoobrazovnim ustanovama prema njima.

Tabela 15: Zadovoljstvo organizacijom studija i rasporedom predavanja (u %)

Nivo zadovoljstva	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima
Zadovoljni	42,6	30,0
Umereno zadovoljni	31,0	35,8
Nezadovoljni	26,4	34,2
Ukupno	100,0	100,0

Kada se posmatra odnos zaposlenih u nastavi prema studentima, i ovde je prisutan kritični stav studenata koji imaju hronične zdravstvene probleme ili ograničenja, ali taj stav nije toliko različit u odnosu na ostale studente (Tabela 16).

Tabela 16: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima (u %)

Nivo zadovoljstva	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima
Zadovoljni	54,7	50,4
Umereno zadovoljni	27,1	26,6
Nezadovoljni	18,2	23,0
Ukupno	100,0	100,0

Ispitujući zadovoljstvo infrastrukturom i opremljenošću visokoobrazovnih ustanova, zaključuje se da su, ponovo, studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima nezadovoljniji.

Kada su u pitanju finansijske teškoće, na osnovu podataka iz naredne tabele može se zaključiti da obe grupe studenata, bez obzira da li imaju neku vrstu hendikepa ili ne, osećaju finansijske teškoće, s tim da nešto više te teškoće osećaju studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima.

Tabela 17: Procena finansijskih teškoća (u %)

Stepen finansijskih teškoća	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima
Imam veoma ozbiljne finansijske teškoće	9,6	12,0
Imam ozbiljne finansijske teškoće	14,8	21,7
Imam umerene finansijske teškoće	37,6	35,2
Nemam finansijskih teškoća	18,0	18,1
Nemam nimalo finansijskih teškoća	20,0	13,0
Ukupno	100,0	100,0

4. Obrazovanje pre studija i tranzicija ka visokom obrazovanju

Prilikom istraživanja socijalne dimenzije visokog obrazovanja, veoma je važno i analizirati sve relevantne informacije o prethodnom obrazovanju studenata, kako bi mogli da se izvode zaključci o tome da li prohodnost ka visokom obrazovanju ili intenzitet studiranja zavise od prethodnog obrazovanja studenata i, između ostalog, da li neke oblasti studiranja preferiraju studenti koji se razlikuju po vrsti stečenog srednjoškolskog obrazovanja. Takođe, važno je utvrditi da li postoje neke systemske razlike između studenata koji dolaze iz porodica sa različitim obrazovnim i socio-ekonomskim statusom u kontekstu studiranja i prethodnog obrazovanja.

Od studenata koji su učestvovali u EUROSTUDENT V istraživanju u Federaciji BiH, 90,9% je odgovorilo na ovo pitanje (N=3267). Od svih studenata koji su dogovorili, 45% (N=1469) studenata dolazi iz četvorogodišnjih srednjih stručnih škola dok 51,4% (N=1678) studenata dolazi iz gimnazija. Trogodišnje srednje stručne profile je završio veoma mali broj studenata (0,5%, N=17) dok je kvalifikaciju srednjoškolskog obrazovanja van Federacije BiH steklo 3,1% studenata (N=102).

Važne informacije o jednom obrazovnom sistemu pružaju i podaci o njegovoj pravednosti, odnosno, koliko je obrazovni sistem u stanju da obezbedi jednake uslove za obrazovanje svim svojim građanima. Podaci o pravednosti sistema, u isto vreme, govore o vertikalnoj pokretljivosti unutar jednog društva. Obrazovanje i zanimanje roditelja, u ovom istraživanju uzeti su kao indikatori socio-ekonomskog statusa studenata, a ispitivan je njihov uticaj na različite aspekte studiranja, od odlaganja upisa, preko intenziteta studiranja do zaposlenja studenata tokom studija.

Opšti zaključak na osnovu podataka o obrazovanju i zanimanju roditelja studenata iz uzorka je da su studenti roditelja koji nemaju završeno visoko obrazovanje, kao i studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima, u većoj meri pohađali programe srednjeg stručnog obrazovanja.

Kada pogledamo obrazovanje roditelja vidimo da postoji tendencija da učenici iz porodica u kojima minimum jedan roditelj ima visoko obrazovanje u većoj meri pohađaju gimnazije, dok učenici iz porodica u kojima nijedan od roditelja nema visoko obrazovanje imaju tendenciju da u većoj meri pohađaju stručne škole (Tabela 18).

Na celom uzorku studenata u Federaciji BiH, 51,5% studenata ima roditelje koji nemaju visoko obrazovanje, dok 48,2% ima roditelje sa visokim obrazovanjem, a 0,3% studenata ne zna obrazovanje svojih roditelja.

Tabela 18: Prethodno obrazovanje studenata i obrazovanje roditelja (u %)

Prethodno obrazovanje	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Prethodno obrazovanje za sve studente
Trogodišnja srednja stručna škola	0,7	0,4	0,5
Gimnazija	40,5	63,5	51,4
Četvorogodišnja srednja stručna škola	56,6	32,0	44,8
Strana kvalifikacija	2,2	4,1	3,1
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Studenti iz porodica u kojima se oba roditelja bave manuelnim zanimanjima u većem broju su pohađali srednje stručne škole (Tabela 19). Podaci o obrazovanju i zanimanju roditelja ukazuju na to da su studenti nižeg socio-ekonomskog statusa u većoj meri pohađali srednje stručne škole.

Tabela 19: Prethodno obrazovanje studenata i zanimanje roditelja (u %)

Prethodno obrazovanje	Trogodišnja srednja stručna škola	Gimnazija	Četvorogodišnja srednja stručna škola	Strana kvalifikacija	Ukupno
Rukovodilac (direktor), funkcioner ili zakonodavac	0,0	70,3	23,7	6,0	100,0
Stručnjak ili umetnik	0,4	64,0	32,4	3,2	100,0
Inženjer, stručni saradnik ili tehničar	0,3	53,8	43,5	2,4	100,0
Administrativni službenik	0,5	52,5	44,1	2,9	100,0
Uslužna ili trgovačka zanimanja	1,1	43,7	52,2	3,0	100,0
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja	1,8	30,6	63,2	4,4	100,0
Zanatlija ili srodna zanimanja	0,6	40,6	56,7	2,1	100,0
Rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač	0,7	32,2	67,1	0,0	100,0
Jednostavna zanimanja	0,0	26,8	68,3	4,9	100,0

Kada se pogleda koliko vremena nedeljno studenti koji su završili srednje stručno i gimnazijsko obrazovanje odvajaju za ispunjavanje studijskih obaveza na studijama, ne postoje razlike između studenata koji su završili srednju stručnu školu i onih koji su završili gimnaziju. Odnosno, može se zaključiti da prethodno obrazovanje studenata ne utiče na intenzitet njihovog studiranja (Tabela 20).⁵

Tabela 20: Prethodno obrazovanje studenata i intenzitet studiranja (u %)

Prethodno obrazovanje	Nizak intenzitet studiranja ⁶	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja	Ukupno
Četvorogodišnja srednja stručna škola	21,0	45,5	33,5	100,0
Gimnazija	24,1	46,5	29,4	100,0
Svi studenti	23,1	46,0	30,9	100,0

Studenti koji su pohađali srednje stručne škole, u nešto većoj meri, finansiraju svoj život i školovanje od posla koji rade, i u većoj meri koriste javne izvore prihoda kao dominantne izvore prihoda u odnosu na učenike koji su pohađali gimnaziju (Tabela 21). Podatak da studenti koji su pohađali srednje stručne škole u većoj meri koriste sopstvene prihode od posla kao dominantan izvor prihoda uz već navedeni podatak da oni u većoj meri imaju niži socio-ekonomski status (mereno obrazovanjem i zanimanjem roditelja) nagoveštava da su oni u položaju da moraju da rade da bi finansirali svoje obrazovanje. (Zaposlenje studenata tokom studija biće detaljnije prikazano u šestom poglavlju izveštaja).

Tabela 21: Prethodno obrazovanje studenata i dominantan izvor prihoda (u %)

Prethodno obrazovanje	Porodica kao dominantan izvor prihoda ⁷	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda ⁸	Ukupno
Četvorogodišnja srednja stručna škola	87,7	4,1	2,5	5,7	100,0
Gimnazija	91,0	3,8	1,4	3,8	100,0
Svi studenti	89,5	3,9	1,9	4,7	100,0

⁵ Zbog malog broja studenata koji su završili trogodišnje obrazovne profile u srednjim stručnim školama dalje su posmatrani samo studenti sa četvorogodišnjom srednjom stručnom školom.

⁶ Nizak intenzitet studiranja se odnosi na studente koji nedeljno izdvajaju manje od 20 sati za studijske obaveze, srednji intenzitet studiranja na one studente koji izdvajaju između 20 i 40 sati za studijske obaveze dok se visok intenzitet studiranja odnosi na one studente koji izdvajaju više od 40 sati nedeljno za ispunjavanje studijskih obaveza.

⁷ Dominantan izvor prihoda podrazumeva da iz datog izvora dolazi 50% i više od ukupnog mesečnog prihoda studenta.

⁸ Drugi izvori prihoda obuhvataju penzije, dečji dodatak, privatne izvore finansiranja ali i studente koji nemaju nijedan dominantan izvor prihoda iz prethodnih kategorija.

Kada uporedimo odnos između studenata koji su završili srednje stručne škole i onih koji su završili gimnazije na visokoobrazovnim ustanovama različitih studijskih oblasti, mogu se uočiti statistički značajne razlike (Tabela 22).

Tabela 22: Oblast studija u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja (u %)

Oblast studija	Srednja stručna škola	Gimnazija	Strana kvalifikacija	Ukupno
Obrazovanje	44,9	52,0	3,1	100,0
Humanističke nauke i umetnost	59,9	36,9	3,2	100,0
Društvene nauke, pravo i ekonomija	54,8	42,2	3,0	100,0
Prirodne nauke	60,7	35,9	3,3	100,0
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	58,5	38,7	2,9	100,0
Poljoprivreda	27,7	64,7	7,6	100,0
Medicina i srodne oblasti	46,7	50,2	3,1	100,0
Uslužne delatnosti	40,5	59,5	0,0	100,0

4.1. Internacionalni studenti

Pod internacionalnim studentima se u ovom istraživanju podrazumevaju studenti koji su svoje prethodno obrazovanje završili izvan granica Bosne i Hercegovine. Podaci o internacionalnim studentima su važni kako bi se uočilo ko su studenti koje privlače visokoobrazovne ustanove iz Bosne i Hercegovine, a u cilju formulisanja preporuka za jačanje dolazne mobilnosti putem povećanja atraktivnosti visokoobrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini za srednjoškolce iz drugih zemalja.

Podaci dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da od ukupnog broja studenata, 94,6% studenata je završilo srednju školu u Bosni i Hercegovini. Od onih koji su završili srednju školu izvan granica BiH, a koji su izvestili o zemlji u kojoj su završili srednju školu, najviše je studenata koji su završili srednju školu u inostranstvu je iz Hrvatske (67%), iz Srbije (19%) i iz Crne Gore (6%) što znači da je samo 8% studenata koji imaju stranu kvalifikaciju nju steklo van granica bivše Jugoslavije. Ovi podaci govore da su visokoobrazovne ustanove u Federaciji BiH najprivlačnije studentima iz zemalja bivše Jugoslavije. Veoma je mali broj studenata koji dolaze iz drugih zemalja. Podaci ukazuju da su visokoobrazovne ustanove privlačne studentima koji nemaju jezičku barijeru, te da u kontekstu povećanja mobilnosti ka Federaciji BiH pre svega treba raditi na povećanju broja, kvaliteta i prepoznatljivosti studijskih programa koji se nude na engleskom i drugim jezicima.

Što se tiče karakteristika internacionalnih studenata, značajno veći broj njih imaju roditelje koji su završili visoko obrazovanje (Tabela 23). U BiH 0,4% studenata su izvestili da ne znaju obrazovanje roditelja, a 0,6% internacionalnih studenata to takođe ne zna.

Tabela 23: Internacionalni studenti u odnosu na obrazovanje roditelja i vrstu VOU (u %)

Vrsta studenata	Obrazovanje roditelja	
	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)
Studenti iz BiH	52,5	47,1
Internacionalni studenti	38,8	60,7

Broj internacionalnih studenata, dodatno, varira u zavisnosti od oblasti kojoj pripadaju studijski programi. Najprivlačniji studijski programi za internacionalne studente su programi u oblasti prirodnih nauka i poljoprivrede (Tabela 24) a najmanje su privlačni studijski programi uslužnih delatnosti.

Tabela 24: Internacionalni studenti u odnosu na oblast studija (u %)

Oblast studija	Studenti iz BiH	Internacionalni studenti	Ukupno
Obrazovanje	92,6	7,4	100,0
Humanističke nauke i umetnost	92,3	7,7	100,0
Društvene nauke, pravo i ekonomija	95,4	4,6	100,0
Prirodne nauke	91,1	8,9	100,0
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	95,4	4,6	100,0
Poljoprivreda	91,8	8,2	100,0
Medicina i srodne oblasti	95,8	4,2	100,0
Uslužne delatnosti	100,0	0,0	100,0

Važno je napomenuti i to da dobijeni podaci ukazuju da se internacionalni studenti i studenti iz Federacije BiH ne razlikuju po intenzitetu studiranja, niti se statistički značajno razlikuju po dominantnom izvoru prihoda putem koga se izdržavaju i finansiraju svoje školovanje.

4.2. Tranzicija ka visokom obrazovanju i prekidi u studiranju

Bolonjska reforma visokog obrazovanja kao jednu od najvažnijih dimenzija ima širenje pristupa visokom obrazovanju, odnosno uključivanje podzastupljenih grupa u visoko obrazovanje. Povećanje broja visokoobrazovanih i širenje pristupa visokom obrazovanju ciljevi su i strategije Evropa 2020 (European Commission, 2010) kao i Strategije razvoja jugoistočne Evrope 2020 (Regional Cooperation Council, 2013). Razvojni ciljevi koji se odnose na širenje pristupa

visokom obrazovanju, između ostalog, u svom središtu imaju i pojedince koji nisu imali takozvani *tradicionalni put ka visokom obrazovanju*, koji podrazumeva direktan nastavak školovanja na fakultetima i visokim školama nakon završetka srednje škole.

Stoga je EUROSTUDENT V upitnikom ispitivana i tranzicija studenata od srednjeg ka visokom obrazovanju. Važna dimenzija ove tranzicije jeste pitanje da li su studenti pravili pauzu između različitih nivoa obrazovanja (srednje škole i visokoškolskih ustanova), kao i pauza između dva nivoa studija. Takođe je ispitivano u kojoj meri studenti prave značajne pauze nakon što upišu visokoobrazovnu ustanovu, a pre sticanja prvog zvanja, odnosno pre završetka prvog nivoa studija.

U isto vreme, politika širenja pristupa visokom obrazovanju stoga mora uzeti u obzir i pojedince koji se vraćaju na visokoobrazovne ustanove nakon duže pauze i obuhvatati mere koje će tim pojedincima olakšati povratak. Stoga je posebna pažnja u okviru EUROSTUDENT V istraživanja posvećena studentima koji su imali *odložen upis* na visokoobrazovne ustanove, odnosno koji su napravili pauzu veću od dve godine između srednje škole i fakulteta.

Kada je u pitanju odložen upis visokoobrazovne ustanove, za njih 83,9% je prošlo manje od godinu dana od trenutka kada su završili srednju školu i upisali se na visokoobrazovnu ustanovu. Pauzu u trajanju između jedne i dve godine je napravilo 8,5% studenata, dok je pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoobrazovne ustanove napravilo 7,6% studenata.

Dodatno, u okviru EUROSTUDENT istraživanja posebno su se razmatrali podaci koji su pružili studenti koji su napravili pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoobrazovne ustanove. Dobijeni podaci ukazuju na to da, nakon što upišu visokoobrazovnu ustanovu, 7,4% napravi prekid u studiranju koji je duži od jedne godine. Sa druge strane, 2,1% studenata napravi pauzu dužu od jedne godine između dva nivoa studija, odnosno nakon sticanja prve diplome i nastavka studija. Imajući to u vidu, različiti aspekti odlaganja završetka studija će biti prikazani u tekstu koji sledi.

4.2.1. Odložena tranzicija ka visokom obrazovanju

Kao što je već rečeno, u Federaciji BiH ima oko 7,6% studenata koji su napravili pauzu dužu od dve godine između srednje škole i fakulteta. Pokazalo se da obrazovanje roditelja ne utiče na odlaganje početka studiranja (Tabela 25).

Tabela 25: Odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)

Vrsta upisa	Roditelji bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Roditelji sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Ukupno
Direktan upis	57,9	41,9	99,8 ⁹
Odložen upis	59,2	40,8	100,0

⁹ Zbir procenata je manji od 100 zato što 0,2 posto studenata ne zna obrazovanje svojih roditelja.

Takođe, dodatnom analizom podatka je zaključeno da odlaganje studija ne utiče na kasniji intenzitet studiranja. Ove razlike nisu statistički značajne, odnosno, tok studija je isti za studente koji su odlagali upis na studije kao i za one koji su direktno upisali fakultet.

Odlaganju upisa visokoobrazovne ustanove najskloniji su studenti koji upisuju visokoobrazovne ustanove koje se bave uslužnim obrazovanjem, humanističkim naukama i ekonomijom, a najmanje su skloni oni koji studiraju obrazovne profile koji su povezani sa poljoprivredom, inženjerstvom, mašinstvom i građevinom i prirodnim naukama (Tabela 26).

Tabela 26: Odlaganje upisa na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od oblasti studija (u %)

Oblast studija	Direktan upis	Odložen upis	Ukupno
Obrazovanje	90,4	9,6	100,0
Humanističke nauke i umetnost	93,1	6,9	100,0
Društvene nauke, pravo i ekonomija	90,8	9,2	100,0
Prirodne nauke	96,0	4,0	100,0
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	96,7	3,3	100,0
Poljoprivreda	98,6	1,4	100,0
Medicina i srodne oblasti	92,1	7,9	100,0
Uslužne delatnosti	92,5	7,5	100,0
Sve oblasti	92,8	7,2	100,0

Studenti koji finansiraju studije iz sopstvenih izvora prihoda poput zaposlenja, kao i studenti koji imaju druge izvore prihoda u znatno većoj meri odlažu upis na visokoobrazovne ustanove (Tabela 27). Studenti koji se finansiraju iz javnih izvora prihoda (kao što su studentske stipendije i krediti) u najvećoj meri imaju *tradicionalni obrazovni put*, odnosno ne odlažu upis na visokoobrazovne ustanove. Treba dodati i to da od studenata u uzorku u grupi onih koji se finansiraju iz javnih izvora prihoda kao dominantnih izvora prihoda nije bilo studenata koji su odlagali upis na VOU.

Tabela 27: Odložen upis visokoobrazovne ustanove i dominantan izvor prihoda (u %)

Vrsta upisa	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda	Ukupno
Direktan upis	91,0	2,7	2,1	4,2	100,0
Odložen upis	79,9	13,0	0,0	7,1	100,0
Svi studenti	90,2	3,5	1,9	4,4	100,0

Studenti koji odlažu upis su u većoj meri bili zaposleni u odnosu na kolege koje su se direktno upisivale na fakultet (Tabela 28).

Tabela 28: Radno iskustvo pre studija i odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu (u %)

Radno iskustvo	Direktan upis	Odložen upis	Ukupno
Plaćen posao duže od godinu dana i 20 i više sati nedeljno	67,5	32,5	100,0
Plaćen posao kraći od godinu dana ili manje od 20 sati nedeljno	85,4	14,6	100,0
Bez radnog angažmana	94,3	5,7	100,0
Svi studenti	92,8	7,2	100,0

4.2.2. Prekidanje studija

Efikasnost studiranja u fokusu je reformi visokog obrazovanja u poslednjih gotovo deset godina. U Bosni i Hercegovini, pre potpisivanja Bolonjske deklaracije čime su reformski procesi zvanično i počeli, takozvani stari sistem studija najoštrije je kritikovan upravo iz perspektive efikasnosti, odnosno njegove osnovne dimenzije, dužine studiranja. Prema podacima istraživanja sprovedenog u okviru CONGRAD Tempus projekta o diplomiranim studentima, koji su diplomirali 2007. i 2012. godine, sa uvođenjem bolonjskog sistema studiranja došlo je do značajnog pomaka ka povećanju efikasnosti studija, odnosno smanjenju broja godina za koje studenti završe studije (Lažetić i saradnici, 2014). Prosečna dužina studiranja diplomiranih studenata koji su studirali po starom, pre-bolonjskom programu bila je 7,28 godina dok je prosečna dužina studiranja diplomiranih studenata koji su završili prema novom, bolonjskom sistemu studija 4,89 godina (Lažetić i saradnici, 2014). Ipak, uprkos povećanju efikasnosti studiranja, značajno je razmotriti koje sve prepreke stoje studentima danas na putu ka efikasnom studiranju.

Kada se pogledaju podaci o studentima koji u većoj meri prekidaju studije u periodu koji je duži od jedne godine, obrazovanje roditelja nema veliki uticaj ali postoji trend da ove pauze u većoj meri prave studenti koji imaju visokoobrazovane roditelje. Izgleda da studenti koji dolaze iz porodica sa višim socio-ekonomskim statusom u većoj meri prave dužu pauzu u studiranju što se može protumačiti time da im je „luksuz“ da donesu tu vrstu odluke omogućen pre nego studentima nižeg socio-ekonomskog statusa (Tabela 29).

Tabela 29: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine u odnosu na obrazovanje roditelja (u %)

Dužina prekida	Roditelji bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Roditelji sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Ukupno
Prekid veći od jedne godine	49,5	50,5	100,0
Bez prekida većeg od jedne godine	52,5	47,3	99,7 ¹⁰

¹⁰ Zbir procenata je manji od 100 zato što 0,3% studenata ne zna obrazovanje roditelja.

Studenti koji pohađaju visokoobrazovne ustanove čiji se studijski programi bave obrazovanjem u većoj meri prekidaju svoje studiranje na duže od godinu dana, što se odnosi i na studente visokoobrazovnih ustanova koje se bave humanističkim naukama i umetnošću, kao i društvene nauke, pravo i ekonomiju. Najmanje pauziraju studenti poljoprivrede (Tabela 30).

Tabela 30: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine po oblastima studija (u %)

Oblast studija	Prekid veći od jedne godine	Bez prekida većeg od jedne godine	Ukupno
Obrazovanje	11,3	88,7	100,0
Humanističke nauke i umetnost	11,1	88,9	100,0
Društvene nauke, pravo i ekonomija	11,7	88,3	100,0
Prirodne nauke	10,5	89,5	100,0
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	6,2	93,8	100,0
Poljoprivreda	3,9	96,1	100,0
Medicina i srodne oblasti	6,4	93,6	100,0
Uslužne delatnosti	11,0	89,0	100,0
Sve oblasti ukupno	9,6	90,4	100,0

Podaci prikazani u Tabela 31 ukazuju na to da pauzu dužu od godinu dana češće prave studenti koji se izdržavaju od sopstvenih prihoda, dok studenti koji se oslanjaju na javne izvore prihoda značajno ređe prekidaju studije. Ovaj poslednji podatak je očekivan znajući da je u Federaciji BiH efikasno studiranje uslov dobijanja stipendija i kredita, dok je dodatno značajan i nalaz da rad tokom studiranja utiče na efikasnost studiranja. (U poglavlju sedam će biti detaljnije prikazan poduzorak studenata koji rade tokom studija).

Tabela 31: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Dužina prekida	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda	Ukupno
Prekid veći od jedne godine	80,8	9,9	0,5	8,9	100,0
Bez prekida većeg od jedne godine	90,6	3,2	2,0	4,3	100,0
Svi studenti	89,7	3,8	1,9	4,7	100,0

Oni studenti koji odvajaju manje vremena za svoje studijske obaveze u većoj meri su skloni da naprave pauzu u studiranju koja je duža od godinu dana (Tabela 32).

Tabela 32: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)

Dužina prekida	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja	Ukupno
Prekid veći od jedne godine	37,5	40,0	22,5	100,0
Bez prekida većeg od jedne godine	21,8	46,6	31,6	100,0
Svi studenti	23,2	46,0	30,8	100,0

4.2.3. Tranzicija na master studije

Kada se upoređi odlazak na master studije u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja studenata, može se zaključiti da se studenti koji su završili srednje stručne škole u manjoj, iako neznatnoj, meri opredeljuju za upis na master studije. Takođe, obrazovanje roditelja studenata ne utiče na odlaganje upisivanja master studija. Međutim, tranzicija na viši nivo studija povezana je sa zanimanjem roditelja. Pauzu između osnovnih i master studija češće prave deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima.

Pauzu između dva nivoa studija se statistički značajno razlikuje u zavisnosti od oblasti studija. Pauze između dva nivoa studija su više skloni da prave studenti društvenih nauka, prava i ekonomije i uslužnih delatnosti, za razliku od studenata poljoprivrede i obrazovanja (Tabela 33).

Tabela 33: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine po oblastima studija (u %)

Oblast studija	Bez prekida većeg od jedne godine	Prekid veći od jedne godine	Ukupno
Obrazovanje	99,0	1,0	100,0
Humanističke nauke i umetnost	98,2	1,8	100,0
Društvene nauke, pravo i ekonomija	96,7	3,3	100,0
Prirodne nauke	97,8	2,2	100,0
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	98,4	1,6	100,0
Poljoprivreda	100,0	0,0	100,0
Medicina i srodne oblasti	98,5	1,5	100,0
Uslužne delatnosti	97,1	2,9	100,0
Sve oblasti studija	97,9	2,1	100,0

Studenti koji su manje vremena odvajali za ispunjavanje studentskih obaveza su skloniji i da prave pauzu duže od jedne godine između dva nivoa studija i ova razlika je statistički značajna (Tabela 34).

Tabela 34: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)

Dužina prekida	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja	Ukupno
Bez prekida većeg od jedne godine	22,7	46,1	31,2	100,0
Prekid veći od jedne godine	50,0	40,6	9,4	100,0
Svi studenti	23,2	46,0	30,8	100,0

Prekid duži od jedne godine između dva nivoa studija najčešće prave studenti koji se samostalno finansiraju tokom studija. Interesantno je da niko od studenta koji se tokom studija izdržavaju iz javnih izvora prihoda nije napravio prekid duži od godinu dana između dva nivoa studija (Tabela 35).

Tabela 35: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Dužina prekida	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda	Svi studenti
Bez prekida većeg od jedne godine	90,1	3,5	1,9	4,5	100,0
Prekid veći od jedne godine	69,7	14,0	0,0	16,3	100,0
Ukupno	89,6	3,8	1,9	4,7	100,0

4.3. Zaposlenje pre studija

Istraživanje je posebnu pažnju posvetilo pitanju da li su studenti imali radno iskustvo ili plaćenu praksu pre upisa na fakultet/visoku školu. Radno iskustvo je kategorisano u 1) rad ili plaćenu praksu koje je trajalo duže od godinu dana i bilo obima od najmanje 20 nedeljno (dugotrajan radni angažman) 2) rad ili plaćenu praksu koje je trajalo kraće od godinu dana i bilo obima od manje od 20 nedeljno (kratkotrajan radni angažman).

Od ukupnog broja studenata, 5,1% je pre upisa na fakultet/visoku školu imalo dugotrajno zaposlenje, dok je 1,8% studenata imalo kratkotrajno zaposlenje. Većina studenata nije imala nikakvo radno iskustvo pre nego što je upisalo visokoškolsku ustanovu (93,1%). Ovi aspekti studiranja će biti detaljnije analizirani u tekstu koji sledi.

U zemljama iz EUROSTUDENT V istraživanja studenti koji imaju radno iskustvo pre upisivanja su najčešće stariji, imaju roditelje koji su nižeg obrazovnog nivoa, češće odlažu upis na visoko obrazovanje i manje vremena odvajaju za studentske obaveze (odnosno imaju nizak intenzitet studiranja) (Hauschildt i saradnici, 2015). Na uzorku u Federaciji BiH se pokazalo da obrazovanje roditelja ne utiče na prethodno radno iskustvo, dok je zanimanje roditelja značajno povezano sa prethodnim radnim iskustvom studenata. Studenti čiji se roditelji bavi nemanuelnim zanimanjima imaju više radnog iskustva pre upisa fakulteta.

Radno iskustvo pre fakulteta su imali studenti koji manje vremena posvećuju studiranju, što je u skladu sa pomenutim opštim nalazima EUROSTUDENT V istraživanja (

Tabela 36).

Tabela 36: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od intenziteta studiranja (u %)

Radno iskustvo	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja	Svi studenti
Dugotrajni radni angažman	42,6	38,3	19,1	100,0
Kratkotrajni radni angažman	29,4	50,0	20,6	100,0
Bez radnog angažmana	22,0	46,3	31,6	100,0
Svi studenti	23,3	46,0	30,7	100,0

Studenti koji su imali radno iskustvo pre upisa na visokoobrazovnu ustanovu su istovremeno i studenti koji su za vreme studija dominantno koristili sopstvene izvore prihoda od posla (Tabela 37). Iako ne postoji veza između radnog angažmana pre fakulteta i zanimanja roditelja kao komponenti socio-ekonomskog statusa, podaci govore da je najveći deo studenata koji su radili pre upisa na fakultet zadržao tendenciju da se radno angažuje i za vreme studija i da stečena sredstva od prethodnog rada koristi za trenutno izdržavanje i školovanje.

Tabela 37: Radno iskustvo studenata pre upisa na visokoobrazovnu ustanovu prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Radno iskustvo	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda ¹¹	Javni izvor prihoda ¹²	Drugi izvori prihoda ¹³	Svi studenti
Dugotrajni radni angažman	77,6	12,8	0,0	9,6	100,0
Kratkotrajni radni angažman	77,2	9,1	2,3	11,4	100,0
Bez radnog angažmana	90,6	3,2	2,0	4,2	100,0

¹¹ Ova kategorija podrazumeva i prihode od trenutnog posla ili od posla koji je student prethodno radio.

¹² Ova kategorija podrazumeva kredit/zajam, stipendiju kao dominantan izvor prihoda.

¹³ Npr. penzija, dečji dodatak, privatni izvori finansiranja.

Ukupno	89,7	3,8	1,9	4,6	100,0
--------	------	-----	-----	-----	-------

5. Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija

U ovom poglavlju biće predstavljeni rezultati EUROSTUDENT V istraživanja koji se odnose na: (1) tok studija; (2) zadovoljstvo studiranjem i (3) planove nakon studija. U delu koji se odnosi na tok studija biće prikazan odnos između studijskih programa, tipova visokoobrazovnih ustanova i osnovnih karakteristika studentske populacije.

U drugom delu biće analizirano zadovoljstvo organizacijom studija i opremljenošću visokoobrazovnih ustanova, dok će treći deo biti posvećen planovima studenata u kontekstu daljih studija i aktivnosti na tržištu rada.

5.1. Tok studija

U Federaciji BiH budžetski status na studijama, kao i druge vrste finansijske podrške studentima od strane kantona i entiteta (subvencionisani smeštaj, ishrana itd.) dostupni su samo studentima visokoobrazovnih ustanova čiji je osnivač kanton (tzv. javne visokoobrazovne ustanove). Distribucija studenata po tipu ustanove, vlasniku ustanove i statusu na studijama data je u Tabela 38.

Tabela 38: Distribucija studenata po tipu ustanove i statusu na studijama (u %)

Tip VO ustanove		Tip finansiranja studija		Distribucija po vlasniku ustanove	
Univerzitet	98,2	Finansiranje iz budžeta	43,9	Javne	86,1
Druga VO ustanova	1,8	Samofinansirajući	56,1	Privatne	13,9
Ukupno	100,0	Ukupno	100,0	Ukupno	100,0

Rezultati EUROSTUDENT V istraživanja pokazuju da postoji povezanost između obrazovnog porekla studenata i zanimanja koje roditelji obavljaju.

Treba podsetiti i na to da su kriterijumi za sticanje statusa budžetskog studenta isključivo bazirani na uspehu studenta tokom studiranja.

Veći udeo svih studenata koji su na budžetu potiče iz porodica koje nemaju visoko obrazovanje (60,1%), dok samofinansirajući studenti u većoj meri potiču iz visokoobrazovanih porodica (55,5%) (Tabela 39) što zapravo implicitno ukazuje da postoji mogućnost da oni studenti koji ne mogu da priušte samofinansiranje zapravo ni ne studiraju, a da studenti iz porodica višeg socio-ekonomskog statusa imaju znatno više mogućnosti da budu samofinansirajući studenti, o čemu još slikovitije govori znatno veći udeo roditelja sa nemanuelnim zanimanjima kod samofinansirajućih studenata.

Tabela 39: Status na studijama u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Status	Obrazovanje roditelja		Zanimanje roditelja	
	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)
Studenti na budžetu	60,1	39,9	73,4	26,6
Samofinansirajući studenti	44,5	55,5	83,6	16,4
Svi studenti	23,3	46,0	30,7	69,3

Postoji značajna razlika između izvora prihoda studenata i statusa na studijama (Tabela 40). Samofinansirajući studenti u većoj meri zavise od sopstvenih prihoda nego studenti na budžetu. Ovi procenti nagoveštavaju da status samofinansiranja dovodi izvestan broj studenata u poziciju da moraju da rade kako bi finansirali studije, što može uticati na efektivnost i efikasnost studiranja. Deo samofinansirajućih studenata koji dolaze iz porodica sa nižim socio-ekonomskim statusom su, dakle, prinuđeni da rade tokom studija što im ostavlja manje vremena za studijske obaveze.

Tabela 40: Status na studijama u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)

Status	Zavisnost od izvora finansiranja				Ukupno
	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške	Drugo	
Studenti na budžetu	89,5	2,2	3,5	4,8	100,0
Samofinansirajući studenti	90,0	5,4	0,4	4,2	100,0
Svi studenti	89,8	3,8	1,9	4,5	100,0

U odnosu na intenzitet studiranja, odnosno vreme koje studenti provode izvršavajući obaveze vezane za studije, između budžetskih i samofinansirajućih studenata postoje značajne razlike - samofinansirajući studenti u većoj meri imaju nizak intenzitet studiranja (Tabela 41). Ovo može ukazivati na to da jedan deo samofinansirajućih studenata mora da radi kako bi lakše pokrio dodatne troškove studiranja, ali nije isključeno ni da su to da su to studenti koji imaju "privilegiju" da sporije studiraju.

Tabela 41: Status na studijama u odnosu na intenzitet studiranja (u %)

Status	Intenzitet studiranja			
	Nizak	Srednji	Visok	Ukupno
Studenti na budžetu	13,4	47,8	38,8	100,0
Samofinansirajući studenti	33,4	43,9	22,8	100,0
Svi studenti	23,2	46,0	30,8	100,0

Najveći broj studenata studira u gradovima većim od 100.000 stanovnika što je i očekivano. Dodatno, rezultati koji se dobijaju ukrštanjem podataka vezanih za obrazovanje i zanimanje roditelja i mesta studiranja ukazuju da deca roditelja koji nemaju visoko obrazovanje kao i deca roditelja čije zanimanje spada u grupu nemanuelnih zanimanja u većem procentu studiraju u glavnom gradu.

Deca roditelja bez visokog obrazovanja u većoj meri upisuju programe iz oblasti poljoprivrede i uslužnih delatnosti. Kada je u pitanju zanimanje roditelja, u najvećem broju deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima upisuju programe iz oblasti društvenih nauka, prava i ekonomije i prirodnih nauka. Razlika između studijskih polja posebno je vidna kada se posmatra distribucija studenata u odnosu na pol: studentkinja ima više u društvenim i humanističkim naukama, obrazovanju, poljoprivredi i medicini dok su studenti značajno zastupljeniji u inženjerskim i prirodnim naukama i oblasti uslužnih delatnosti (Tabela 42).

Tabela 42: Studijski program u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja i pol studenata (u %)

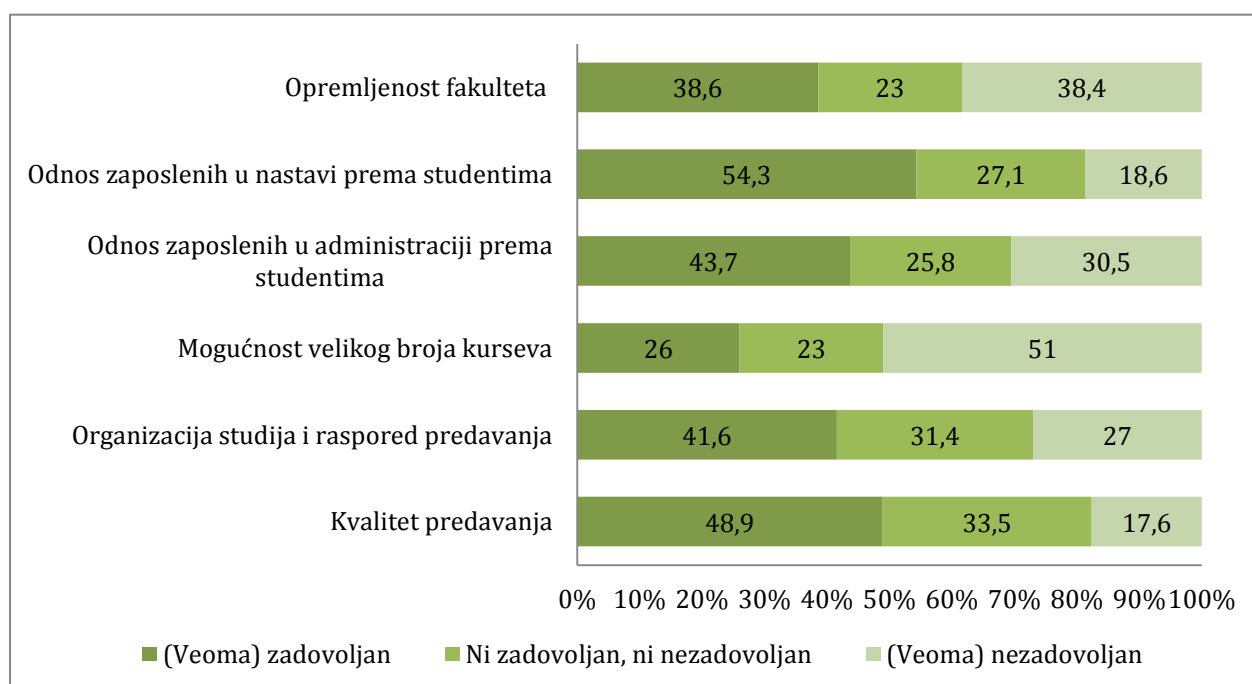
Oblast studiranja	Obrazovanje roditelja			Zanimanje roditelja			Pol		
	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Ukupno	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)	Ukupno	Ženski	Muški	Ukupno
Obrazovanje	59,8	40,2	100,0	73,1	26,9	100,0	64,8	35,2	100,0
Humanističke nauke i umetnost	47,1	52,9	100,0	79,9	20,1	100,0	71,0	29,0	100,0
Društvene nauke, pravo i ekonomija	43,9	56,1	100,0	86,6	13,4	100,0	61,7	38,3	100,0
Prirodne nauke	57,1	42,9	100,0	80,1	19,9	100,0	48,3	51,7	100,0
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	45,8	54,2	100,0	75,3	24,7	100,0	42,5	57,5	100,0
Poljoprivreda	71,8	28,2	100,0	64,4	35,6	100,0	57,4	42,6	100,0
Medicina i srodne oblasti	55,2	44,8	100,0	80,6	19,4	100,0	62,7	37,3	100,0
Uslužne delatnosti	65,3	34,7	100,0	66,1	33,9	100,0	40,2	59,8	100,0
Ukupno	51,5	48,2	100,0	79,2	20,8	100,0	57,6	42,4	100,0

5.2. Zadovoljstvo studiranjem

Zadovoljstvo studiranjem mereno je preko šest dimenzija koje se odnose na kvalitet i organizaciju predavanja (kvalitet predavanja, organizacija studija i raspored predavanja, mogućnost izbora velikog broja kurseva), odnos zaposlenih prema studentima (odnos zaposlenih u administraciji prema studentima, odnos zaposlenih u nastavi prema studentima) i opremljenost visokoobrazovnih ustanova (biblioteka, računari, zgrada, učionice). Studenti su ocenjivali svaku dimenziju pojedinačno na petočlanoj skali koja je u analizi podataka svedena na tročlanu skalu kako je i prikazano u Grafikon 9.

U većini država koje su učestvovalе u EUROSTUDENT V istraživanju studenti su zadovoljni svojim studijskim programima. Zadovoljstvo studenata je najviše u domenu kvaliteta nastave i opremljenosti visokoobrazovnih ustanova (Hauschildt i saradnici, 2015). Rezultati iz Federacije BiH pokazuju nešto drugačiju sliku: studenti su najzadovoljniji odnosom nastavnog osoblja prema studentima (54.3% veoma zadovoljnih) a najmanje su zadovoljni opremljenošću fakulteta i opsegom kurseva koje mogu da biraju (Grafikon 9).

Grafikon 9: Zadovoljstvo studijama (u%)

Zadovoljstvo uslovima studiranja značajno se razlikuje između različitih studijskih programa. Najzadovoljniji su studenti koji studiraju studijske programe iz oblasti humanističkih nauka i umetnosti koji su u velikom procentu visoko ocenili dve dimenzije uslova studiranja: kvalitet predavanja i odnos zaposlenih u nastavi prema studentima. Mogućnost izbora velikog broja kurseva je najslabije ocenjena dimenzija koju u velikom procentu najlošije ocenjuju studenti iz pet od ukupno osam studijskih oblasti

Tabela 43 (Tabela 43).

Tabela 43: Zadovoljstvo studijama u odnosu na polje studija (u %)

Aspekti studija i nivo zadovoljstva		Obrazovanje	Humanističke nauke i umetnost	Društvene nauke, pravo i ekonomija	Prirodne nauke	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	Poljoprivreda	Medicina i srodne oblasti	Uslužne delatnosti
Kvalitet predavanja	(Veoma) zadovoljan	38,7	61,2	53,2	43,9	52,5	42,5	39,9	45,5
	Ni zadovoljani ni nezadovoljan	37,7	27,2	29,1	38,1	34,6	40,2	37,7	37,8
	(Donekle) nezadovoljan	23,6	11,5	17,7	18,0	12,9	17,3	22,4	16,7
Organizacija studija i raspored predavanja	(Veoma) zadovoljan	29,1	41,4	47,4	38,1	48,6	36,4	32,8	44,2
	Ni zadovoljani ni nezadovoljan	31,2	30,7	28,9	30,8	32,6	34,5	34,0	34,6
	(Donekle) nezadovoljan	39,7	27,9	23,7	31,1	18,8	28,1	33,2	21,2
Mogućnost izbora velikog broja kurseva	(Veoma) zadovoljan	20,6	27,4	30,2	18,0	33,8	20,5	15,3	32,9
	Ni zadovoljani ni nezadovoljan	26,6	22,3	21,5	26,8	22,2	21,0	24,2	22,4
	(Donekle) nezadovoljan	52,8	50,3	48,3	55,2	44,0	58,5	60,5	44,7
Odnos zaposlenih u administraciji prema studentima	(Veoma) zadovoljan	29,7	41,6	48,4	38,5	57,5	48,9	34,3	35,0
	Ni zadovoljani ni nezadovoljan	31,6	20,4	22,6	27,8	25,2	26,1	29,9	33,4
	(Donekle) nezadovoljan	38,7	38,0	29,0	33,7	17,3	25,0	35,8	31,6
Odnos zaposlenih u nastavi prema studentima	(Veoma) zadovoljan	40,9	61,6	58,1	50,4	61,3	55,4	45,3	51,7
	Ni zadovoljani ni nezadovoljan	37,8	24,4	23,4	31,0	25,1	22,9	29,1	33,0
	(Donekle) nezadovoljan	21,3	14,0	18,5	18,6	13,6	21,7	25,6	15,3
Opremljenost fakulteta (biblioteka, kompjuteri, zgrada, učionice)	(Veoma) zadovoljan	33,9	40,7	46,5	28,3	41,2	32,2	26,4	43,0
	Ni zadovoljani ni nezadovoljan	28,5	26,3	21,4	26,8	17,7	19,9	26,9	17,5
	(Donekle) nezadovoljan	37,6	33,0	32,1	44,9	41,1	47,9	46,7	39,5

5.3. Nastavak studija i zaposlenje nakon studija

Reforma obrazovnog sistema koja je usledila nakon što je Bosna i Hercegovina postala potpisnica Bolonjske deklaracije je uticala ne samo na promenu organizacije sistema studiranja već i na uvođenje tri ciklusa studija koji su se razlikovali u odnosu na prethodne cikluse. Tako su osnovne, master i doktorske studije reorganizovane u skladu sa spomenutim reformskim procesima, te je nakon što su prve generacije „bolonjaca“ izašle na tržište rada, otvoreno pitanje u kojoj meri su nove diplome zaista prepoznate na tržištu rada.

Treba napomenuti i to da visoka nezaposlenost mladih, sa druge strane, može uticati na odluku da se produži studiranje i time odloži ulazak na tržište rada i istovremeno povećaju znanja i veštine koje mogu obezbediti veću verovatnoću pronalaska odgovarajućeg zaposlenja.

EUROSTUDENT V rezultati za Federaciju BiH su pokazali da više od 39,3% studenata želi da nastavi studije u roku do jedne godine po završetku studijskog programa koji pohađaju. Samo 9,2% studenata ne planira na stavi studije, dok 17,7% studenata planira da nastavi studije ali ne u roku od godinu dana, pri čemu 33,8% studenata još uvek nema jasne planove u vezi sa nastavkom studiranja.

Želja za nastavkom studija je prisutnija kod studenata koji imaju visok intenzitet trenutnih studija, odnosno koji nedeljno provode više od 40 sati posvećujući se obavezama vezanim za studije. Takođe, studenti koji se primarno finansiraju iz javnih izvora finansiranja (kredit, stipendije) imaju najveću želju da nastave studije. Ovakvi nalazi se mogu objasniti činjenicom da su studenti koji se finansiraju iz javnih prihoda oni studenti koji su na budžetu i koji su gotovo po pravilu najuspešniji studenti. Međutim, procenat ovih studenata nije značajno veći od procenta njihovih kolega koje primarno finansiraju roditelji i koji, takođe, u velikom broju žele da nastave studije. Jedina razlika se pojavljuje u grupi studenata koji tokom studija primarno zavise od sopstvenih prihoda, koji u najmanjoj meri žele da nastave dalje studiranje.

Studenti osnovnih studija u većoj meri planiraju da nastave studije – 42,1% planira da studije nastavi u toku jedne godine po završetku studijskog programa koji studiraju, a 17% njih planira da to učini u periodu dužem od jedne godine. Za razliku od njih, 27,9% studenata master studija planira da nastavi studije u periodu od jedne godine nakon što završe studijski program na kome su trenutno, a 16,6% to planira da uradi u period dužem od dve godine. Međutim, u grupi studenata master studija 22,1% studenata ne planira da nastavi studije za razliku od 7,8% studenata osnovnih studija. Broj onih koji još uvek nisu odlučili da li žele da nastave studije je ujednačen u obe grupe studenata (oko 33%).

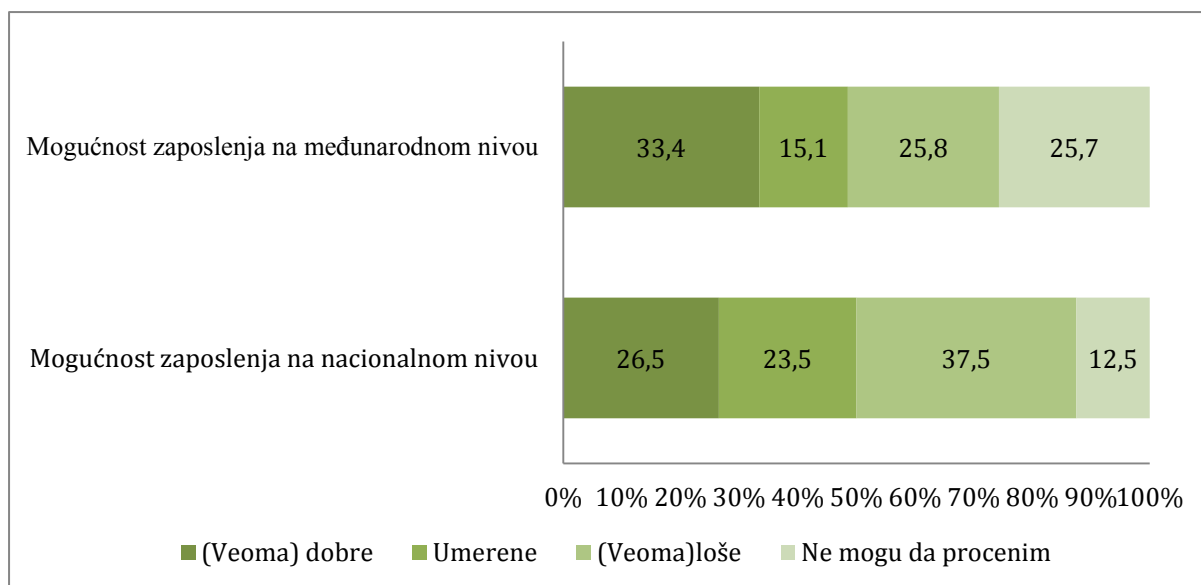
Tabela 44: Nastavak studiranja u odnosu na intenzitet studiranja i u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)

Odgovor	Ukupno	Intenzitet studiranja		Zavisnost od izvora finansiranja			Nivo studija	
		Nizak	Visok	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške	Osnovne studije	Master studije
Da, u periodu od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	39,3	33,8	38,9	38,8	35,6	41,9	42,1	27,9
Da, ali u periodu dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	17,7	9,0	25,4	18,6	19,6	30,2	17,0	16,6
Ne, ne planiram da nastavim studije	9,2	14,9	7,4	8,7	8,0	9,3	7,8	22,1
Ne znam	33,8	42,3	28,3	33,9	36,8	18,6	33,1	33,4
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Studenti su dalje pitani da procene potencijalnu mogućnost zaposlenja u državi i u inostranstvu. Ocene su dodeljivane na skali od 1 do 5, dok su u Grafikon 10 redukovane na četvoročlanu skalu radi preglednosti odgovora. Samo pitanje nije preciziralo tip zaposlenja, već se odnosilo na bilo kakav posao koji se može naći. Procena mogućnosti zaposlenja reflektuje, sa jedne strane, percepciju kvaliteta stečenog znanja i mogućnost primene istog ali i, sa druge strane, percepciju stanja na tržištu rada.

Rezultati pokazuju da studenti koji studiraju u Federaciji BiH značajno bolje ocenjuju mogućnost zaposlenja izvan granica Federacije BiH. Od 25 EUROSTUDENT V zemalja za koje postoje podaci o ovim dimenzijama, Bosna i Hercegovina spada u grupu od ukupno 7 država čiji studenti smatraju da imaju više šansi da se zaposle izvan granica svoje države.¹⁴ Skoro 19% *optimističnih studenata* (studenti koji (veoma) dobro ocenjuju svoje šanse na domaćem tržištu) govori verovatno više u prilog njihove percepcije o tržištu rada u Federaciji BiH, a manje reflektuje ocenu sopstvenih kvalifikacija, jer veći procenat studenata misli da ima (veoma) dobre šanse da se zaposli u inostranstvu.

Grafikon 10: Procena mogućnosti zaposlenja (u %)

Studenti se u svojim ocenama razlikuju u odnosu na studijski program koji su završili, ali se ocene istih studijskih programa razlikuju i u odnosu na nivo posmatranja: nacionalni, odnosno međunarodni nivo. Tako, procenu najboljih šansi za zaposlenje u državi i na međunarodnom planu daju budući inženjeri, dok studenti medicine i srodnih nauka najbolje procenjuju mogućnosti zaposlenja u inostranstvu (Tabela 45 i Tabela 46).

¹⁴ Ostalih šest država su: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Slovenija, Hrvatska, Mađarska i Irska. Mađarska i Irska imaju pak značajno više *optimističnih studenata*, odnosno studenata koji visoko ocenjuju svoje šanse, u odnosu na ostale države u ovoj grupi, te homogenu grupu u ovom kontekstu zapravo čine studenti iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovenije i Hrvatske.

Tabela 45: Procena mogućnosti zaposlenja studenata osnovnih studija na nacionalnom nivou u odnosu na oblast studija

Mogućnosti za zaposlenje	Obrazovanje	Humanističke nauke i umetnost	Društvene nauke, pravo i ekonomija	Prirodne nauke	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	Poljoprivreda	Medicina i srodne oblasti	Uslužne delatnosti
(Veoma) dobre	14,1	15,6	18	25,9	23,5	14	16,5	19,1
Umerene	28,2	25,5	23,8	22,4	31,8	21	19,7	32,5
(Veoma) loše	46,4	46,5	50	41,4	34,7	43,3	47,7	37,6
Ne mogu da procenim	11,3	12,4	8,2	10,3	10	21,7	16,1	10,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 46: Procena mogućnosti zaposlenja studenata osnovnih studija na međunarodnom nivou u odnosu na oblast studija

Mogućnosti za zaposlenje	Obrazovanje	Humanističke nauke i umetnost	Društvene nauke, pravo i ekonomija	Prirodne nauke	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	Poljoprivreda	Medicina i srodne oblasti	Uslužne delatnosti
(Veoma) dobre	27	37	35,9	37,7	54,4	22	39,6	41,4
Umerene	28,4	19,4	21,2	24,1	20,3	25,3	21,7	21,1
(Veoma) loše	32,3	27,9	28,5	24,1	13,2	31,4	20,8	21,1
Ne mogu da procenim	12,3	15,7	14,4	14,1	12,1	21,3	17,9	16,4
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100

6. Uslovi studentskog života

U prethodnim poglavljima dat je socio-ekonomski profil studentske populacije, razmatrani su uslovi studiranja kao i tok studija. Ovo poglavlje, kao i u velikoj meri naredno koje će se baviti zaposlenošću studenata, imaće u fokusu ekonomske uslove studentskog života. Poglavlje će pokušati da osvetli na koji način i u kojim uslovima žive studenti u Federaciji BiH kao i da ponudi celovitu sliku troškova studiranja uz poseban naglasak na grupe koje imaju izrazite finansijske poteškoće.

Osobenost studenata u Federaciji BiH, kao i kod njihovih kolega u regionu, jeste velika zavisnost od roditelja kao glavnog izvora finansiranja.

Kao što je već pomenuto, dominantan izvor prihoda u EUROSTUDENT V istraživanju jeste onaj prihod koji učestvuje sa 50% i više u ukupnim prihodima studenata. U skladu sa navedenom definicijom, u Federaciji BiH 89,6% studenata finansijski zavisi od roditelja, a samo 3,8% njih je finansijski samostalno (Tabela 47). Ako pogledamo podatke za ostale zemlje regiona, uočava se da je jedino situacija u Crnoj Gori bliska evropskom proseku. Kako u Federaciji BiH primarna zavisnost od roditelja dominira, iako naizgled to ne mora izgledati kao prepreka, to zapravo govori u prilog tezi da je kod studenata u Federaciji BiH na delu direktna reprodukcija statusa roditelja. U isto vreme ovakav nalaz ukazuje na nisko učešće javnih prihoda (samo 1,9%) u izvorima prihoda studenata u Federaciji BiH, što govori o očigledno neadekvatnom sistemu stipendiranja i kreditiranja studenata i ukazuje na potrebe usaglašavanja sistema studentskog standarda sa potrebama studenata. Ovakav nalaz, svakako, potvrđuje i to da je neophodno menjati i sam sistem finansiranja visokog obrazovanja.

Tabela 47: Dominantan izvor finansiranja studenata u Srbiji, Crnoj Gori, Federaciji BiH i Republici Srpskoj (u %)

Izvor prihoda	Srbija	Crna Gora	Federacija BiH	Republika Srpska
Porodica kao dominantan izvor prihoda	90,7	69,8	89,6	81,9
Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	4,1	20,0	3,8	3,1
Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	1,1	2,7	1,9	2,6
Drugi izvori prihoda	4,1	7,5	4,7	12,4
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Sledeće pitanje koje se nameće jeste u kojoj meri studenti osećaju finansijske poteškoće. Uzimajući u obzir prethodni podatak da ogromna većina studenata finansijski zavisi od svoje porodice kao i činjenicu da je tokom prikupljanja podataka o troškovima života i studiranja značajan procenat studenata iskazao nemogućnost da realno proceni sopstvene troškove života i studiranja, pitanje o subjektivnoj oceni finansijskih poteškoća ne treba dovoditi u direktnu vezu sa realnim finansijskim teškoćama/opterećenjem sa kojima se porodice studenata suočavaju.

Po sopstvenoj proceni nešto oko 15% studenata nema nimalo finansijskih poteškoća, dok 11% studenata smatra da ima veoma velike finansijske poteškoće. Najveće finansijske poteškoće prijavili su studenti koji primarno zavise od sopstvenih izvora prihoda i koji su time, argumentovano, i najsvesniji sopstvenih prihoda i rashoda (Tabela 48).

Tabela 48: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na izvor prihoda studenata (u %)

Nivo poteškoća	Ukupno	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
1 - Nimalo finansijskih poteškoća	15,2	15,7	7,4	7,9	14,6
2	17,6	17,7	25,9	13,2	12,4
3	39,8	39,7	38,3	44,7	40,4
4	16,5	16,6	8,6	21,1	18,0
5 - Ozbiljne finansijske poteškoće	10,9	10,3	19,8	13,1	14,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Samoprocena finansijskih teškoća značajno je povezana ne samo sa izvorom prihoda studenata već i sa obrazovanjem, zanimanjem roditelja i studijskim programom koji studenti studiraju. U odnosu na obrazovanje roditelja postoje značajne razlike između studenata čiji roditelji nemaju završeno visoko obrazovanje i studenata čiji roditelji imaju visoko obrazovanje. Finansijske teškoće u većoj meri osećaju studenti čiji roditelji nemaju završeno visoko obrazovanje. Razlike postoje i u odnosu na zanimanje roditelja gde studenti čiji roditelji obavljaju manuelna zanimanja u značajno većoj meri osećaju finansijske poteškoće (Tabela 49).

Tabela 49: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Nivo poteškoća	Obrazovanje roditelja		Zanimanje roditelja	
	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
1 - Nimalo finansijskih poteškoća	9,4	30,8	24,3	6,4
2	15,5	21,2	20,2	12,4
3	44,3	29,3	35,2	44,8
4	18,5	11,7	12,3	23,8
5 - Ozbiljne finansijske poteškoće	12,3	7,0	8,0	12,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Ozbiljne finansijske poteškoće u najvećoj meri prijavljuju studenti koji studiraju studijske programe u oblasti prirodnih nauka, medicine i srodnih oblasti, dok najmanje finansijske poteškoće imaju studenti koji studiraju programe u oblasti društvenih nauka, prava i ekonomije (Tabela 50).

Tabela 50: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na studijski program koji studiraju (u %)

Oblast studija	1 - Nimalo finansijskih poteškoća	2	3	4	5 - Ozbiljne finansijske poteškoće	Ukupno
Obrazovanje	17,6	17,3	37,3	18,8	9,0	100,0
Humanističke nauke i umetnost	18,4	16,6	35,3	19,1	10,6	100,0
Društvene nauke, pravo i ekonomija	24,0	20,9	33,3	14,1	7,7	100,0
Prirodne nauke	14,0	20,7	32,9	18,0	14,4	100,0
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	22,8	17,8	40,4	12,4	6,6	100,0
Poljoprivreda	18,4	9,5	51,7	8,8	11,6	100,0
Medicina i srodne oblasti	11,9	14,8	40,7	17,5	15,1	100,0
Uslužne delatnosti	15,3	20,4	40,8	15,3	8,2	100,0

6.1. Studentski smeštaj

Više od polovine studenata (58,4%) živi sa roditeljima dok nešto samostalno živi 11,5% studenata (Tabela 51). Najveći broj studenata živi sa roditeljima, kako onih sa i bez visokog obrazovanja i u najvećoj meri zavise od finansijske podrške porodice. Sa partnerom žive najčešće studenti koji ostvaruju sopstvene prihode, dok je interesantan podatak da student koji žive u studentaskim domovima se takođe najčešće oslanjaju na finansijsku podršku porodice.

Kada se pogledaju studenti koji žive u studentskom domu, ne postoji velika razlika u između studenata i studentkinja, niti se razlike pojavljuju u odnosu na izvore finansiranja studenata. (Tabela 52).

Tabela 51: Mesto života studenata u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)

Mesto života	Ukupno	Pol		Obrazovno postignuće roditelja		Zavisnost od izvora finansiranja		
		Ženski	Muški	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške
Sa roditeljima	58,3	55,2	62,9	53,2	64,0	54,7	46,1	79,5
Sa partnerom/decom	5,5	6,0	4,6	5,7	5,2	4,4	25,8	2,3
Sa drugim ljudima	24,7	28,2	19,7	31,7	17,3	30,1	14,6	15,9
Sam	11,5	10,6	12,8	9,4	13,5	10,8	13,5	2,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 52: Studenti koji žive u studentskom domu u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)

Mesto života	Pol		Obrazovno postignuće roditelja		Zavisnost od izvora finansiranja		
	Ženski	Muški	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške
Studenti koji ne žive u studentskom domu	59,3	40,7	51,2	48,5	89,7	3,9	1,8
Studenti koji žive u studentskom domu	52,3	47,7	63,6	35,8	88,5	2,9	3,6

Na kraju važno je i analizirati zadovoljstvo studenata samim uslovima stanovanja. Više od 60% studenata je (veoma) zadovoljno uslovima smeštaja pri čemu su najzadovoljniji studenti koji žive sa roditeljima: 91,8% (zbir kategorija 1 i 2). Ipak, procenat zadovoljnih studenata je značajno manji među studentima koji žive u studentskom domu. Oko trećine studenata je zadovoljno smeštajem u domu (Tabela 53).

Tabela 53: Zadovoljstvo studenata smeštajem (u %)

Nivo zadovoljstva	Ukupno	Sa roditeljima	Bez roditelja (sa drugim ljudima ili sami)	Studenti koji žive u studentskom domu
1 Veoma zadovoljan	60,7	77,2	37,5	16,3
2	21,9	14,6	32,1	27,1
3	12,5	6,1	21,6	32,5
4	3,2	1,4	5,6	14,5
5 Nimalo zadovoljan	1,7	0,7	3,2	9,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

6.2. Troškovi života i studiranja

Troškovi života tokom studija često su zanemarivana dimenzija u javnom diskursu koji je uglavnom centriran oko troškova studija, a najviše oko visina školarina. Ipak, troškovi studija, koje najčešće, kao što je pokazano, finansiraju roditelji studenata, predstavljaju značajan mesečni izdatak za celu porodicu. U EUROSTUDENT V istraživanju troškovi života predstavljaju sumu sledećih izdataka:

1. Troškovi smeštaja (kirija/hipoteka uključujući komunalije, grejanje, vodu....)
2. Troškovi ishrane
3. Troškovi prevoza
4. Troškovi komunikacija (telefon(i), internet i sl.)
5. Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje) - samo za studente koji sami uplaćuju zdravstveno osiguranje
6. Troškovi brige o deci
7. Isplate dugovanja (izuzev hipoteke)
8. Troškovi aktivnosti u slobodno vreme
9. Drugi troškovi života (odeća, sredstva za higijenu, cigarete, domaće životinje, osiguranje - izuzev zdravstvenog osiguranja)

Troškovi studija u EUROSTUDENT V istraživanju računati su na šestomesečnom semestralnom nivou i uključuju:

1. Školarine, upisnine, plaćanja ispita, plaćanja administrativnih taksi
2. Doprinosi za obrazovne ustanove i studentske organizacije
3. Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)
4. Drugi redovni troškovi vezani za studije (privatni časovi, dodatni kursevi i sl.)

Kako se troškovi studenata koji žive i koji ne žive sa svojim roditeljima veoma razlikuju, oni će biti prikazani odvojeno.

Kada se pogledaju prosečni mesečni troškovi koji obuhvataju i studiranje i život, od studenata koji žive sa roditeljima čini se da studenti koji troškove za vreme studiranja plaćaju iz sopstvenih prihoda u proseku, u odnosu na budžetske studente imaju mnogo manje troškove. Studenti koji se samostalno finansiraju potroše 51,5 evra na troškove života i na studije dok studenti koji su na budžetu potroše 524,4 evra. Kako je razlika u troškovima ove dve grupe studenata veoma velika ovakav rezultat treba uzeti sa rezervom. Takođe biće prikazani odvojeni za studente koji žive sa roditeljima i za one koji žive sami.

Tabela 54: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji žive sa roditeljima

	Student plaća iz sopstvenih prihoda		Roditelji plaćaju za studenta		Ukupan trošak	
	EUR	%	EUR	%	EUR	%
Ukupni troškovi smeštaja	2,9	5,7	127	24,2	130	22,6
Hrana	9,4	18,4	105,9	20,2	115,4	20,0
Prevoz	5,05	9,8	43,4	8,3	48,4	8,4
Komunikacija (telefon(i), internet i sl.)	3,5	6,9	29,5	5,6	33,1	5,8
Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje)	1,2	2,4	1,8	0,4	3,07	0,5
Briga o deci	0,01	/	1,5	0,3	1,57	0,3
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	0,12	0,2	6,5	1,3	6,7	1,2
Aktivnosti u slobodno vreme	6,9	13,6	21,2	4,1	28,2	4,9
Drugi troškovi života	14,9	29,0	70,4	13,4	85,4	14,8
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, administrativne takse	5,1	10,0	97,5	18,6	102,7	17,8
Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije	0,1	0,3	1,3	0,2	1,4	0,3
Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)	1,72	3,3	14,9	2,8	16,6	2,9
Stručna praksa, putovanja	0,2	0,4	2,95	0,6	3,1	0,5
Ukupno	51,5	100,0	524,4	100,0	576	100,0

Pored troškova hrane, smeštaja i drugih troškova života (npr. odeća, higijena), studenti koji troškove za vreme studiranja plaćaju iz sopstvenih prihoda, a koji ne žive sa roditeljima najveći

deo sredstava izdvajaju na školarinu i druge troškove koje plaća visokoobrazovnim ustanovama (13%). Ista situacija je i kod studenata čije troškove studija snose roditelji iako ne žive sa njima.

Tabela 55: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji ne žive sa roditeljima

	Student plaća iz sopstvenih prihoda		Roditelji plaćaju za studenta		Ukupan trošak	
	EUR	%	EUR	%	EUR	%
Ukupni troškovi smeštaja	42,9	29	179,1	35	222	33,6
Hrana	34,5	23,3	106,4	20,8	140,9	21,3
Prevoz	10,5	7,1	28,6	5,6	39,2	5,9
Komunikacija (telefon(i), internet i sl.)	7	4,8	22,8	4,5	29,8	4,5
Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje)	0,5	0,3	1,8	0,4	2,3	0,4
Briga o deci	6,1	4,2	4,3	0,8	10,4	1,6
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	5,8	3,9	7,7	1,5	13,5	2,1
Aktivnosti u slobodno vreme	6,7	4,5	14,7	2,9	21,3	3,2
Drugi troškovi života	18,8	12,8	52,3	10,2	71,2	10,8
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, administrativne takse	11,8	8	79,4	15,4	91,3	13,8
Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije	0,2	0,1	0,9	0,2	1,1	0,2
Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)	2,6	1,8	12,1	2,4	14,8	2,2
Stručna praksa, putovanja	0,2	0,2	1,7	0,3	2	0,3
Ukupno	147,6	100,0	511,8	100,0	660,3	100,0

Kada se uporede studenti koji ne žive sa roditeljima prema strukturi svog prihoda, studenti koji imaju sopstvene prihode više i troše što je posledica toga da su to pretežno studenti koji su zasnovali porodice i stoga imaju veće troškove. Ukupni troškovi studija prevazilaze sve

navedene stavke (Tabela 56) jer spisak stavki koje se odnose na troškove studija nije iscrpan a procenat ukupnih troškova studija se odnosi na procenat troškova koji odlazi na studije u odnosu na celokupan trošak studenta. Ovo se odnosi i na narednu tabelu (Tabela 57).

Tabela 56: Prosečni mesečni troškovi studija za studente koji ne žive sa roditeljima prema dominantnom izvoru prihoda

	Porodica kao dominantan izvor prihoda		Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda		Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	
	EUR	%	EUR	%	EUR	%
Troškovi smeštaja	222,3	34,6	201,6	20,7	66,1	22,2
Troškovi prevoza	37,1	5,8	76,8	7,9	43,5	14,6
Školarine	89,8	14	154,2	15,8	66,5	22,3
Ukupni troškovi studija	643,1	54,4	974,4	44,4	298,4	59,1

Što se tiče starosne strukture, najveće troškove života imaju studenti od 25 do 30 godine, više troše studenti čiji roditelji imaju visoko obrazovanje dok su troškovi studenata i studentkinja približno jednaki (Tabela 57).

Tabela 57: Prosečni mesečni troškovi studenata koji ne žive sa roditeljima prema ostalim karakteristikama

	Muškarci		Žene		Bez VO - roditelji		Sa VO - roditelji		Do 21 godine		Od 22 do 25 god.		Od 25 do 30 god.		Preko 30 god.	
	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%
Troškovi smeštaja	222,4	33,7	221,1	33,4	201,2	34,1	261,5	32,9	214,2	35,8	232,9	33	259,2	21,2	214,2	35,8
Troškovi prevoza	37,8	5,7	41,8	6,3	33	5,6	50,9	6,4	30,6	5,1	34,7	4,9	111,9	9,1	30,6	5,1
Školarine	95,4	14,5	83,1	12,6	80,6	13,7	111,6	14	87	14,5	88,6	12,6	167,4	13,7	87	14,5
Ukupni troškovi studija	659,5	53,9	661,8	52,3	589,4	53,4	795,6	53,3	598,5	55,4	705,1	50,5	1225,5	44	598,5	55,4

7. Zaposlenje

Da bi se mogli doneti valjani zaključci vezani za zaposlenje studenata u Federaciji BiH i da bi se podaci dobijeni EUROSTUDENT istraživanjem mogli staviti u odgovarajući kontekst, treba naglasiti da je tranzicija i restrukturiranje privrede u celoj Bosni i Hercegovini za posledicu imalo sve veću neadekvatnost kvalifikacija radne snage, nisku stopu formalne i visok udeo neformalne zaposlenosti, visoku nezaposlenost, neaktivnost radno sposobnog stanovništva i povećanje dugoročne nezaposlenosti. Isto tako, tržište rada u BiH je nefleksibilno, a mobilnost radne snage je veoma niska (Agencija za rad i zapošljavanje, 2012). Promenjivi trendovi ekonomske stabilnosti i recesije koji su vidljivi u Bosni i Hercegovini u poslednjoj deceniji su u velikoj meri posledica kretanja na svetskoj ekonomskoj sceni ali se može zaključiti da je Bosna i Hercegovina došla do nivoa održavanja makroekonomske stabilizacije tj. stabilnosti nominalnih ekonomskih indikatora (stabilnost i konvertibilnost domaće valute, fiksiran devizni kurs i niska stopa inflacije), ali realni ekonomski indikatori i dalje pokazuju ekonomsko zaostajanje zemlje (konstantno visoka stopa nezaposlenosti, visok deficit trgovinskog i platnog bilansa, održivost spoljnog duga uz međunarodnu pomoć i transfere iz inostranstva).

U strukturi nezaposlenih dominiraju nekvalifikovani radnici i radnici sa trećim stepenom stručne spreme. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u januaru 2013. godine, broj zaposlenih u pravnim licima u BiH iznosio je 651.342, a od toga 265.668 žena. U odnosu na decembar 2012. godine broj ukupno zaposlenih se povećao za 0,3%, a broj zaposlenih žena se takođe povećao za 0,8%. Prema istom izvoru, stopa registrovane nezaposlenosti za januar 2013. godine iznosila je 46,0% i u odnosu na decembar 2012. godine bila je veća za 0,1 %.

Prema podacima Federalnog zavoda za zapošljavanje u Federaciji Bosne i Hercegovine, postoji veliki disbalans između formalno registrovane nezaposlenosti (366.705), čija je stopa oko 47%, i nezaposlenosti utvrđene anketom urađene po standardima Međunarodne organizacije rada na osnovu koje se nezaposlenost kreće između 16% i 20%, što može ukazivati na veliki broj onih koji rade u sivoj ekonomiji. Najveći broj nezaposlenih su kvalifikovani i nekvalifikovani radnici, a nezaposlenost je najveća u Tuzlanskom kantonu (Federalni zavod za zapošljavanje, 2014).

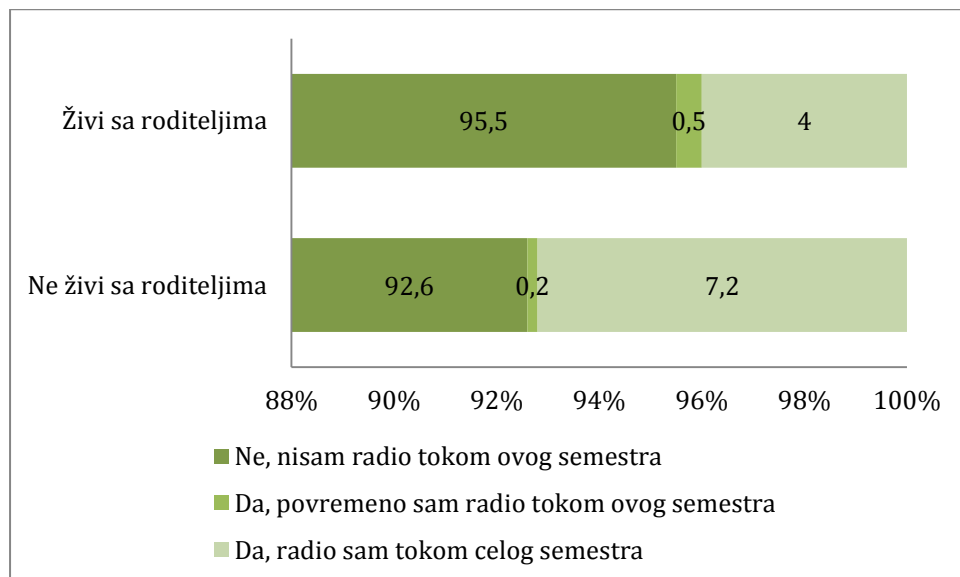
Imajući u vidu gore opisanu situaciju u Bosni i Hercegovini i podatke dostupne za Federaciju BiH, značajno je analizirati podatke koji se odnose na radni status/zaposlenost studenata u Federaciji BiH.

Svi studenti koji ne žive sa svojim roditeljima obično moraju da pokriju veće troškove i zbog toga se suočavaju sa većom potrebom da zarađuju novac. Nešto veći broj studenata koji ne živi sa roditeljima radi (7,4%) nego što je to slučaj sa studentima koji žive sa svojim roditeljima (4,5%). Slabo funkcionisanje tržišta rada je, verovatno, osnovni razlog zašto veći broj studenata nije zaposlen, a loša ekonomska situacija je primorala i one studente koji žive sa roditeljima da traže posao.

Isti pokazatelji u sličnim zemljama su sledeći: U Hrvatskoj radi više od 5 sati nedeljno tokom celog semestra 37% studenata koji žive sa roditeljima, a 35,9% od onih koji ne žive. U Austriji radi tokom celog semestra 37,7% studenata koji žive sa roditeljima, a 48% od onih koji ne žive. U Slovačkoj, 31,3% studenata koji živi sa roditeljima radi, dok je to slučaj sa 27,3% studenata koji ne žive sa roditeljima.

S obzirom na sličnu poziciju na tržištu rada studenata koji žive sa ili odvojeno od roditelja, u nastavku analize neće biti razdvajanja studentske populacije po toj karakteristici kada se posmatra ponašanje na tržištu rada.

Grafikon 11: Distribucija studenata prema radnom statusu i tome da li žive sa roditeljima ili ne

Naredni segment se odnosi na analizu ponašanja studenata na tržištu rada u odnosu na socio-ekonomski status posmatran kroz nivo obrazovanja roditelja. U ovom slučaju, socio-ekonomski status se posmatra kao potencijal roditelja da pruže finansijsku podršku svom detetu, što takođe utiče i na odluku studenta da li da potraži zaposlenje tokom studija.

Na osnovu predstavljenih podataka, uočava se da najveći procenat studenata koji rade može da se nađe u grupi studenata čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje - 54,7% ovih studenata dolaze iz porodica bez visokog obrazovanja (Tabela 58). Ipak, kako razlike između ove dve grupe studenata nisu velike, a polazimo od pretpostavke da sa visinom stepena obrazovanja roditelja raste i socio-ekonomski status studenta, može se pretpostaviti da je na ovakvu situaciju značajno uticala sveopšta ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini koju karakteriše mala ponuda radnih mesta te da studenti koriste ukazane prilike bez obzira na socio-ekonomski status.

Tabela 58: Odnos radnog statusa studenata i stepena obrazovanja njihovih roditelja (u %)

	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Ukupno
Ne, nisam radio tokom ovog semestra	46,5	53,0	100,0
Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	52,3	47,5	100,0
Da, radio sam tokom ovog semestra	54,7	45,0	100,0

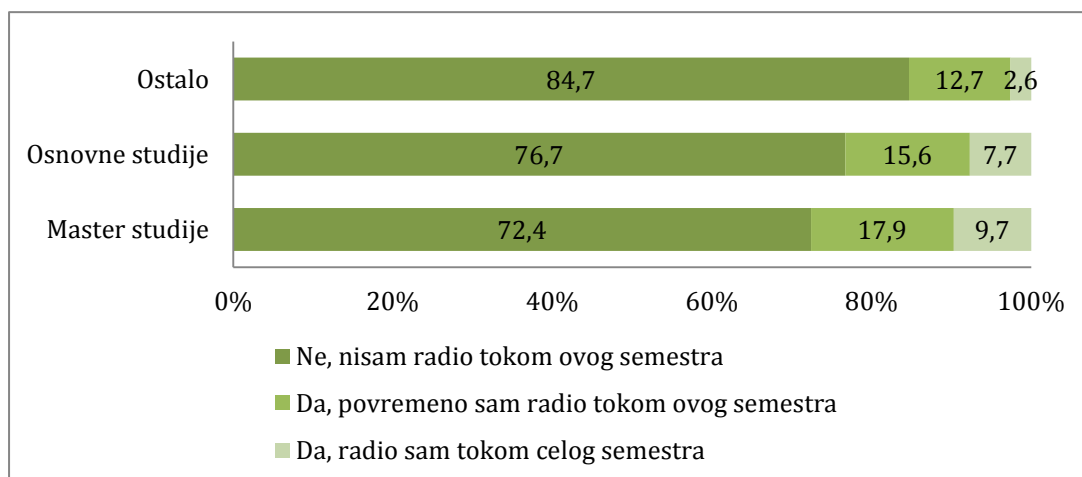
U komparativnoj perspektivi vidimo da u Hrvatskoj stopa zaposlenosti studenata inženjerskih nauka iznosi 15,4% a društveno-humanističkih nauka 7,6%. U Slovačkoj 10,5% studenata inženjerskih nauka je zaposleno dok je to slučaj sa 8% studenata društveno-humanističkih nauka. Tabela 59 pokazuje stope zaposlenosti studenata prema polju studiranja. Cilj prikupljanja ovih podataka je bio da se dobije informacija da li se studenti iz nekih kategorija više zapošljavaju u odnosu na druge. Takomožemo uočiti da, tokom studiranja, najviše rade studenti iz oblasti društvenih nauka, ekonomije i prava i prirodnih nauka, dok najređe rade studenti iz oblasti usluga, poljoprivrede i medicine.

Tabela 59: Odnos radnog statusa studenata i vrste studijskog programa (u %)

Na kom studijskom programu studirate?	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra	Ukupno
Obrazovanje	7,7	11,9	80,5	100,0
Humanističke nauke i umetnost	5,4	16,8	77,8	100,0
Društvene nauke, ekonomija i pravo	11,0	17,2	71,8	100,0
Prirodne nauke	9,2	15,8	75,0	100,0
Inženjerske nauke	6,5	15,4	78,1	100,0
Poljoprivreda	3,7	12,3	84,0	100,0
Medicina	3,6	16,8	79,6	100,0
Usluge	6,4	9,2	84,4	100,0

U Grafikon 12 su predstavljeni isti podaci o angažovanju studenata na tržištu rada ali po nivoima studija. Uočava se da je po nivoima studija nešto veće učešće studenata na master studijama. Najmanje relativno učešće zaposlenih studenata po nivoima je zabeleženo kod studenata koji spadaju u kategoriju ostalo.

Grafikon 12: Distribucija studenata prema radnom statusu i nivou studija (u %)

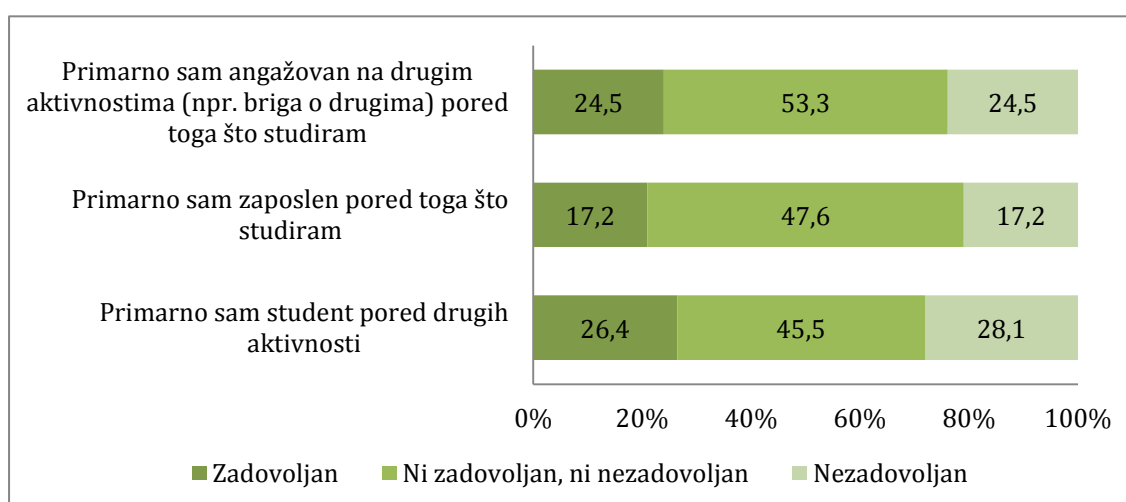
U narednom segmentu, kroz podatke predstavljene u sledećoj tabeli (Tabela 60), prikazana je procena kako studenti posmatraju svoje opterećenje u toku nedelje. Posebna pažnja je posvećena studentima koji su zaposleni za vreme studiranja. Kada se posmatra koliko su studenti zadovoljni opterećenjem koje imaju na studijama i na poslu kojim se bave (posmatra se ceo uzorak), zaključuje se da je skoro trećina studenata nezadovoljna ukupnim opterećenjem.

Tabela 60: Zadovoljstvo studenata opterećenjem na poslu i opterećenjem na studijama

Nivo zadovoljstva	Opterećenje obavezama povezanim sa studijama		Opterećenje plaćenim poslom		Ukupno opterećenje	
	%	n	%	n	%	n
Zadovoljan opterećenjem	27,7	596	16,3	247	25,6	486
Umereno zadovoljan opterećenjem	43,8	941	32,2	489	46,9	891
Nezadovoljan opterećenjem	28,5	614	51,5	780	27,5	523
Ukupno	100,0	2151	100,0	1516	100,0	1900

Na sledećem grafikonu (Grafikon 13) je predstavljena distribucija zaposlenih studenata prema tome koliko su zadovoljni opterećenjem i obavezama na studijama u odnosu na to da li primarno studiraju ili su primarno zaposleni. Uočava se da su najzadovoljniji oni studenti koji primarno studiraju, a posao im je u drugom planu. Međutim, izuzetno je veliki ukupan broj onih koji su nezadovoljni opterećenjem na studijama i kreće se oko jedne trećine zaposlenih studenata.

Grafikon 13: Distribucija studenata prema zadovoljstvu radnim opterećenjem i primarnom delatnošću u toku studija

Kada se posmatra zadovoljstvo opterećenjem na studijama, poslu i ukupno u odnosu na pol, uočava se ujednačenost u mišljenju studenata oba pola, s tim da su nešto manje zadovoljni pripadnice ženskog pola kada su u pitanju opterećenje na studijama i na poslu (Tabela 61).

Tabela 61: Odnos pola i radnog opterećenja studenata u toku studija (u %)

Nivo opterećenja	Opterećenje na studijama			Opterećenje na poslu			Ukupno opterećenje	
	Ženski	Muški	Ukupno	Ženski	Muški	Ukupno	Ženski	Muški
U potpunosti zadovoljan	6,9	8,8	7,6	6,4	8,3	7,2	8,1	8,9
2	19,7	20,7	20,1	9,1	8,9	9,0	17,0	17,4
3	44,2	43,0	43,7	30,3	34,9	32,3	45,4	49,0
4	17,1	17,7	17,4	17,7	22,8	19,9	16,5	14,8
U potpunosti nezadovoljan	12,1	9,8	11,2	36,5	25,1	31,6	13,0	9,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Uticaj društvenog statusa roditelja (u ovom slučaju izražen kroz viđenje samih studenata o društvenom statusu svojih roditelja, ocenama od 1 do 10) može u velikoj meri da utiče na očekivanja studenata u budućnosti, nakon završetka studija. Tabela 62 i Tabela 63 pokazuju procene mogućnosti zaposlenja u inostranstvu nakon studija, s obzirom na postojeći društveni status. U grupi sa višim društvenim statusom (ocene 6 - 10) svoje šanse kao dobre ocenjuje 44,3% studenata. U grupi sa nižim društvenim statusom (ocene 1 - 5) očekivanja su znatno više pesimistična.

Tabela 62: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (u %)

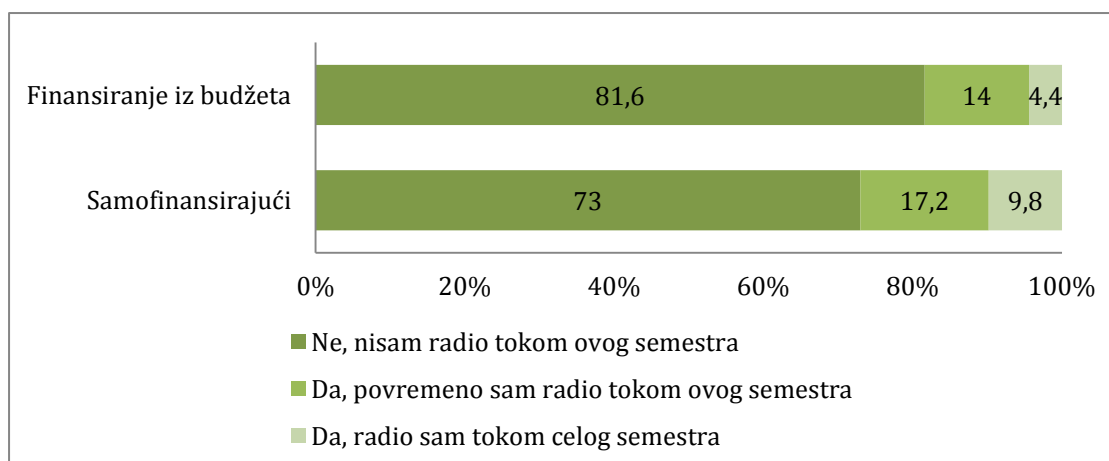
Nivo društvenog statusa	(Veoma) dobro	Ni dobro ni loše	(Veoma) loše	Ne mogu da procenim	Ukupno
10 Visok društveni status	53,1	18,0	19,0	10,0	100,0
9	46,2	22,4	17,3	14,1	100,0
8	50,4	20,3	16,2	13,2	100,0
7	40,4	18,2	22,0	19,3	100,0
6	36,8	27,8	19,8	15,6	100,0
5	27,2	24,5	31,2	17,1	100,0
4	31,3	20,7	36,4	11,6	100,0
3	35,4	17,1	29,3	18,3	100,0
2	34,9	20,9	34,9	9,3	100,0
1 Nizak društveni status	22,5	15,0	37,5	25,0	100,0
Ukupno	38,6	21,9	23,9	15,6	100,0

Tabela 63: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (kumulativne ocene u %)

Ocena	(Veoma) dobro	Ni dobro ni loše	(Veoma) loše	Ne mogu da procenim	Ukupno
Ocene 6 - 10	44,3	21,4	19,1	15,2	100,0
Ocene 1 - 5	28,7	22,8	32,3	16,2	100,0

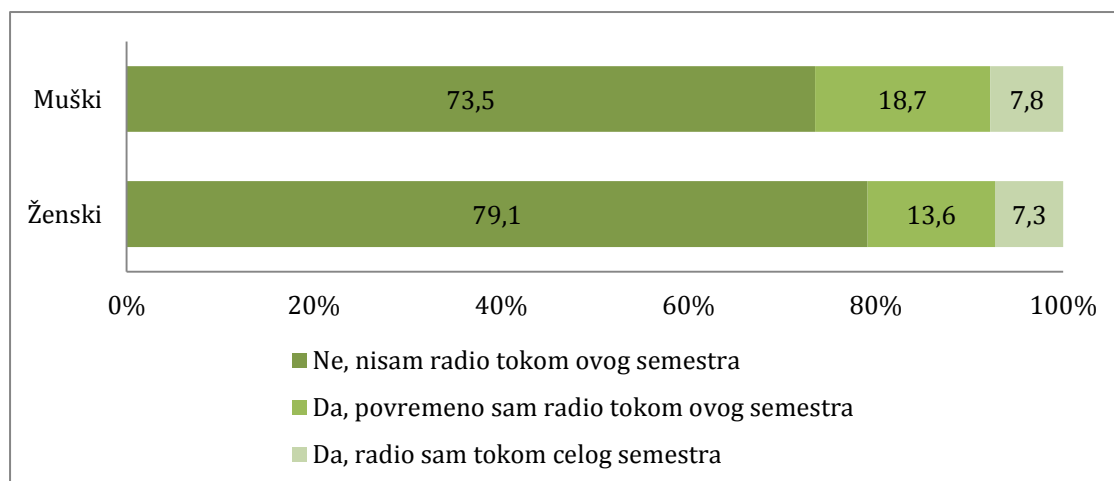
Kada se uporede studenti prema trenutnom statusu na studijama i prema tome da li su obavljali neki plaćeni posao tokom semestra uočava se da najveći deo studenata nije obavljao nikakav plaćeni posao a razlog za to treba tražiti pre svega u lošoj situaciji na tržištu rada gde je veoma teško pronaći zaposlenje, a posebno ako se želi paralelno studirati i zarađivati. Kada se uporede dve grupe, značajno veći procenat samofinansirajućih studenata je imao radno iskustvo u toku semestra (Grafikon 14).

Grafikon 14: Distribucija studenata prema radnom statusu i statusa studija (u %)

Grafikon 15 daje uporedni prikaz studenata oba pola u odnosu na podatke dobijene istim pitanjem u vezi plaćenog zaposlenja tokom studiranja. Zaključuje se da je nešto veći procenat studenata muškog pola koji nalazi zaposlenje tokom semestra.

Grafikon 15: Distribucija radnog statusa studenata prema polu (u %)

Kada se pogleda struktura studenata koji su radili u toku semestra, razlozi zbog kojih su se zaposlili su pre svega poboljšanje životnog standarda i sticanje iskustva na tržištu rada, te ovi podaci (u kombinaciji sa podacima koji ukazuju da je slična struktura budžetskih i samofinansirajućih studenata kada je u pitanju da li su obavljali neki plaćeni posao tokom semestra) mogu ukazivati da studentski rad, na neki način, u Federaciji BiH predstavlja privilegiju (Tabela 64).

Tabela 64: Distribucija studenta prema razlogu zaposlenja

Stepen slaganja	Radim da bih preživio		Radim da bih poboljšao svoj životni standard		Radim da bih stekao iskustvo na tržištu rada		Radim zato što imam višak slobodnog vremena	
	n	%	n	%	n	%	n	%
-								
U potpunosti	126	25,9	207	38,6	207	42,8	81	17,6
Delimično	42	8,6	166	30,9	104	21,5	64	13,8
Neodlučan	71	14,5	104	19,3	87	18,0	87	18,8
Delimično ne	62	12,7	25	4,6	37	7,8	58	12,6
Ne uopšte	187	38,3	35	6,6	48	9,9	171	37,2
Ukupno	488	100,0	537	100,0	483	100,0	461	100,0

Jasniji stav o tome kako sebe vide zaposleni studenti daju podaci u narednoj tabeli. U grupi zaposlenih studenata najveći je broj onih koji sebe primarno smatraju studentima, dok je skoro 21% njih prioritet dala poslu (Tabela 65).

Tabela 65: Izjave kojima se najbolje opisuje trenutna situacija studenta

Odgovor	Procenat	Broj
Primarno sam student pored ostalih aktivnosti	69,8	395
Primarno sam zaposlen, a pored toga studiram	20,8	118
Primarno sam angažovan na drugim aktivnostima pored toga što studiram	9,4	53
Ukupno	100,0	566

Tabela 66 pokazuje zabrinjavajući podatak da nije problem samo u malom broju zaposlenih studenata, nego je on još izraženiji kada je u pitanju povezanost zaposlenja sa studijskim programom na kojem se nalaze studenti koji rade. Naime, samo 27,9% studenata radi posao na kome može da stekne odgovarajuće iskustvo koje je u vezi sa njihovim studijskim programom, dok više od polovine radi na poslovima koji su veoma malo ili uopšte nisu vezani za studijski program.

Tabela 66: Povezanost posla koji radi student sa studijskim programom koji pohađa

Odgovor	Broj studenata	Procenat
Veoma povezan	166	27,9
Umereno povezan	102	17,1
Veoma malo/uopšte nije povezan	327	55,0
Ukupno	595	100,0

Na sledećem grafikonu (

Grafikon 16) prikazana je veza zaposlenja studenata sa studijskim programom na kojem se nalaze, po nivoima studija. Uočava se da se sa višim nivoima studija povećava i procenat studenata koji mogu da povežu studijski program i posao koji rade, doduše u neznatnoj meri. Indicija je da bi bolje povezivanje zaposlenja i studijskih programa u prvim godinama studiranja na osnovnim studijama doprinelo prenosu takvih praksi i na više nivoe studija.

Grafikon 16: Distribucija studenata prema nivou studija i povezanosti posla koji obavljaju sa vrstom studija

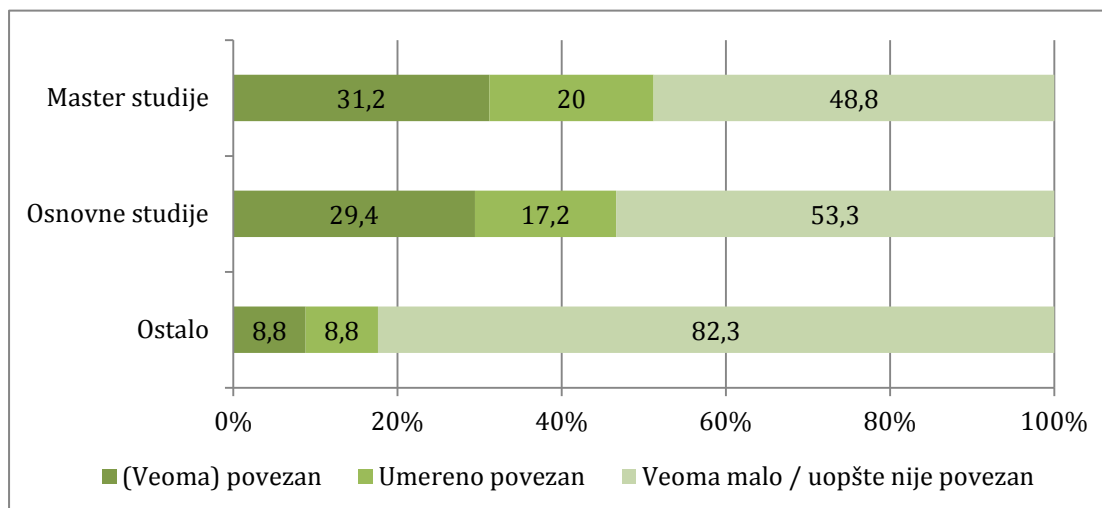

Tabela 67 prikazuje koliko su zaposleni studenti, kada se posmatraju prema sopstvenoj percepciji o društvenom statusu koji zauzimaju njihove porodice, radili tokom studija. Studenti koji rade imaju sličnu percepciju društvenog statusa kao i studenti koji ne rade. Opšti zaključak u vezi sa ovim podacima jeste da su studenti zainteresovani za zaposlenje u toku studiranja bez obzira na percepciju socijalnog statusa, što se poklapa sa zaključkom iz prethodnih analiza koji govori o radu kao o privilegiji u situaciji sa povećanom stopom nezaposlenosti.

Tabela 67: Odnos društvenog i radnog statusa studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra
10 Visok društveni status	10,2	4,7	7,2
9	4,8	4,9	4,6
8	11,8	14,6	18,0
7	11,8	18,3	18,1
6	12,4	16,5	15,1
5	35,5	25,7	24,2
4	6,5	9,6	6,5
3	2,2	4,0	3,4
2	1,6	1,2	1,7
1 Nizak društveni status	3,2	0,5	1,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0

Tabela 68 pokazuje koliko radnih sati u proseku nedeljno provode zaposleni studenti na poslu kada se posmatraju prema sopstvenoj percepciji o društvenom statusu koji zauzimaju njihove porodice. Uočava se da je taj broj radnih sati niži u odnosu na uobičajenu dužinu trajanja radne nedelje od 40 sati, osim kod studenata sa najnižim društvenim statusom. Takođe ne postoje značajne razlike u dužini radne nedelje s obzirom na percepciju društvenog statusa.

Tabela 68: Odnos društvenog statusa studenata i broja radnih sati u nedelji

Nivo društvenog statusa	Prosečan broj sati
10 Visok društveni status	19,6
9	18,2
8	16,8
7	18,1
6	20,0
5	21,0
4	18,7
3	13,3
2	24,1
1 Nizak društveni status	41,7
Opšti prosek	19,8

8. Međunarodna mobilnost

Promovisanje međunarodne mobilnosti studenata u evropskom prostoru visokog obrazovanja ocenjuje se kao jedan od najvažnijih ciljeva Bolonjskog procesa. Međunarodna mobilnost studenata značajna je iz više razloga. Sa jedne strane, ona poboljšava kvalitet studijskih programa, doprinosi izvrsnosti u istraživanjima i povećava saradnju kao i konkurenciju između visokoobrazovnih ustanova. Ima karakter koji neguje poštovanje različitosti i ohrabruje jezički pluralizam. Sa druge strane, međunarodna mobilnost studenata podjednako je važna za lični razvoj studenata, povećava mogućnost sticanja kvalitetnijeg obrazovanja i povećava šanse za zaposlenje. Iz svih navedenih razloga, jedan od ciljeva evropske obrazovne politike jeste povećanje mobilnosti u svim zemljama i svim grupama studenta. U saopštenju iz Luvena (Leuven and Louvain-la-Neuve Communiqué, 2009) se navodi da najmanje 20% diplomiranih studenata bi trebalo da stekne iskustvo studiranja u drugim zemljama do 2020. godine.

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine je odgovorno za međunarodnu saradnju u oblasti visokog obrazovanja na državnom nivou, uključujući i promovisanje veze između Bosne i Hercegovine i stranih institucija visokog obrazovanja i promovisanje mobilnosti studenata i osoblja u oblasti visokog obrazovanja. Javni univerziteti i neki privatni univerziteti učestvuju u međunarodnim projektima koji za cilj imaju podršku procesima modernizacije visokog obrazovanja, kao što su Tempus i Erasmus Mundus. Na institucionalnom nivou, međunarodnu saradnju podržavaju kancelarije za međunarodne odnose koje pružaju studentima informacije o međunarodnim studijskim programima, programima studentske razmene i međunarodnim događajima. Bosna i Hercegovina je članica Programa razmene studenata univerzitetskih studija na nivou centralne Evrope (*Central European Exchange Program for University Studies - CEEPUS*) od 2007. godine. Osnovna delatnost CEEPUS programa je stvaranje univerzitetskih mreža koje razvijaju i realizuju zajedničke programe, što treba, u idealnom slučaju, da dovede do diploma koje se unakrsno mogu priznati. CEEPUS pokriva grantove mobilnosti za studente i nastavnike u tom okviru, a glavni cilj ovog programa je razvijanje akademske saradnje u centralnoj, istočnoj i jugoistočnoj Evropi i doprinos izgradnji Evropskog prostora visokog obrazovanja, uz korišćenje regionalne akademske mobilnosti kao strateškog oruđa za implementaciju ciljeva navedenih u Bolonjskoj deklaraciji (European Commission, 2010)

Imajući to u vidu, od suštinskog značaja je i utvrđivanje što većeg broja faktora koji utiču na mobilnost studenata. Dosadašnje studije o međunarodnoj mobilnosti ukazuju na postojanje značajne veze između mobilnosti studenata i strukture sistema obrazovanja. Nivo studija, područje obrazovanja, tip visokoobrazovne ustanove - samo su neki od elemenata strukture obrazovanja koji su se istakli kao značajni prediktori stope mobilnosti. Pored razlika u mobilnosti prema obrazovnoj strukturi, velika pažnja se posvećuje i socijalnim faktorima kao što su obrazovanje roditelja i socio-ekonomski položaj studenata, između ostalih.

U cilju povećanja stope mobilnosti, osim utvrđivanja faktora koji utiču na realizaciju studentske mobilnosti, veoma je bitno ispitati i očekivanja, želje, motivaciju, kao i potencijalne prepreke za studiranje u inostranstvu.

Namera ovog poglavlja je da se predstavje osnovni rezultati EUROSTUDENT V istraživanja o mobilnosti studenata Federacije BiH i ispita činjenica o presudnim faktorima koji utiču na stav studenata o mogućnosti studiranja u inostranstvu.

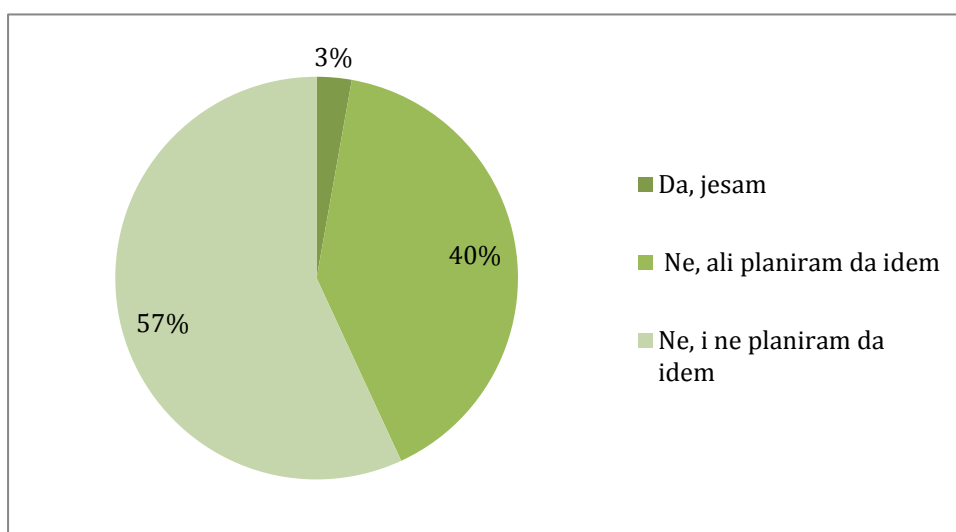
Dodatno, treba naglasiti da je ovo EUROSTUDENT V istraživanje posebno važno jer predstavlja jedinstven izvor prikupljanja podataka o međunarodnoj mobilnosti studenata i tako omogućava detaljan pregled podataka o privremenoj mobilnosti studenata i planovima za studentsku mobilnost tokom studija. Stoga se analize prezentovane u nastavku izveštaja odnose samo na privremene studijske boravke izvan Federacije BiH, odnosno, iz analize su isključeni studenti koji su u celosti završili studijski program u inostranstvu.

Pojam privremene mobilnosti u EUROSTUDENT okvirima podrazumeva dve mogućnosti za studijske boravke u inostranstvu: realizaciju dela studija u inostranstvu i realizaciju aktivnosti u inostranstvu koje su povezane sa studijama. Pod aktivnostima povezanim sa studijama podrazumevaju se istraživački rad, studijska poseta, kurs stranih jezika, letnja ili zimska škola, praksa ili zaposlenje.

Prema podacima sprovedenog EUROSTUDENT V istraživanja, samo 3% ispitanih studenata u Federaciji BiH je imalo iskustva sa privremenim studiranjem u inostranstvu (Grafikon 17). Stopa mobilnosti od 3% Federaciju BiH svrstava u zemlje sa najmanjom stopom studentske mobilnosti u Evropi. Prosečna stopa mobilnosti prema dostupnim podacima EUROSTUDENT V istraživanja iznosi oko 10%. U komparativnoj perspektivi ova stopa je mnogo bliža stopama mobilnosti u zemljama regiona gde npr. Srbija i Hrvatska imaju još i nižu stopu mobilnosti od 2%. U kategoriji niskih stopa mobilnosti su takođe i Ukrajina i Slovačka. Crna Gora sa stopom mobilnosti od 7% je zemlja regiona najbliža evropskom proseku, dok je najviši rezultat zabeležen u Skandinavskim zemljama sa skoro 18% studenata u Norveškoj koji su imali iskustvo studiranja u inostranstvu.

Međutim, kada je reč o planiranim studijskim boravcima u inostranstvu, prema EUROSTUDENT V istraživanju, Federacija BiH se izdvojila značajnim procentom studenata koji nameravaju da deo studija provedu u inostranstvu. Slična situacija je i u svim zemljama u okruženju – u Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji. U većini drugih zemalja, procenat planiranih boravaka je otprilike duplo veći u odnosu na realizovane studijske boravke. Svakako, treba imati u vidu da će se željene stope mobilnosti teško dostići zbog potencijalnih prepreka sa kojima se studenti susreću i koje ih mogu odvratiti od planiranih studijskih boravaka.

Grafikon 17: Distribucija stope mobilnosti u ukupnoj studentskoj populaciji

8.1. Međunarodna mobilnost prema karakteristikama studenata

Naredna tabela (Tabela 69) pokazuje stope mobilnosti studenata prema tipu i načinu finansiranja školovanja. Stope ostvarenih mobilnosti su podjednake kod samofinansirajućih i budžetskih studenata, ali su stope planiranih mobilnosti veće kod studenata koji samostalno finansiraju studije. Ostvarena stopa mobilnosti je veća kod studenata univerziteta, ali studenti visokih škola u većoj meri planiraju mobilnost, dok gotovo isti procenat i jednih i drugih ne planira međunarodnu mobilnost. Zanimljiv je i podatak da nijedan student u uzorku sa visokih škola ne izveštava o realizovanoj studentskoj mobilnosti.

Tabela 69: Mobilnost studenata prema tipu i osnivaču visokoobrazovne ustanove i načinu finansiranja školovanja (u %)

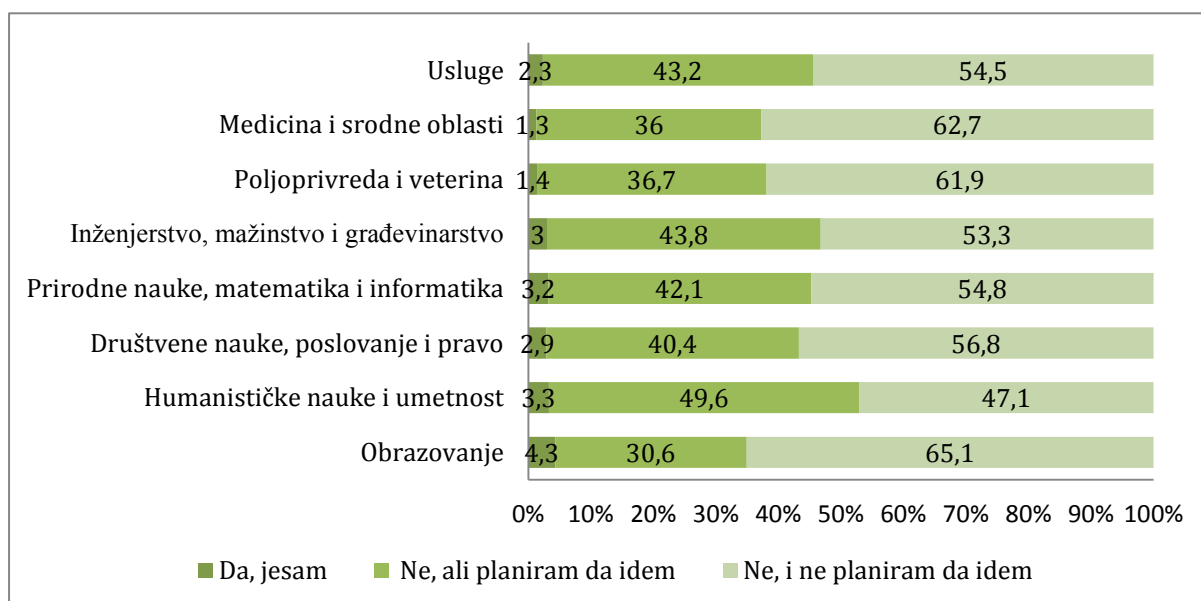
Da li ste ikada studirali u inostranstvu?	Samofinansiranje	Budžet	Univerziteti	Visoke škole
Da, jesam	2,8	2,9	2,9	0
Ne, ali planiram da idem	43,4	37,6	40,2	43,5
Ne, i ne planiram da idem	53,8	59,5	56,9	56,5
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Prema prethodnim EUROSTUDENT istraživanjima, jasnija slika o prostornoj pokretljivosti studenata dobija se ukrštanjem stopa mobilnosti i područja obrazovanja. Mogući razlog leži u činjenici da visokoobrazovne ustanove iz različitih područja obrazovanja imaju različitu internacionalnu orijentaciju i saradnju sa internacionalnim institucijama. Jedan od rezultata koji je zabeležen u većini zemalja učesnica EUROSTUDENT istraživanja (u kojima su bili dostupni podaci o području obrazovanja), ukazuje na izraženu pokretljivost studenata čije je polje obrazovanja spada u oblast humanističkih nauka i umetnosti, a ta pokretljivost je posebno izražena u odnosu na studente čije je područje obrazovanja tehnika, proizvodnja i građevinarstvo. Objašnjenje ove pojave može biti iz razloga što studenti umetnosti i stranih jezika često provode deo studija u inostranstvu radi usavršavanja stranih jezika i upoznavanja drugih kultura.

Kada je reč o dobijenim podacima vezanim za studente iz Federacije BiH situacija je ista, odnosno stope realizovanih mobilnosti studenata su najveće kod studenata iz oblasti obrazovanja (4,3%) i umetnosti (3,3%) nakon čega slede studenti prirodnih nauka, matematike i informatike, tehnike, proizvodnje i građevinarstva, društvenih nauka, poslovanja i prava i studenata gde su stope mobilnosti oko 3%. Najpozitivniji stav prema mobilnosti u budućnosti imaju studenti koji studiraju programe iz oblasti umetnosti gde skoro 50% planira međunarodnu studentsku mobilnost. Od anketiranih studenata, najmanje su mobilni studenti iz obrazovanja gde 65% ne planira međunarodnu studentsku mobilnost (što je zanimljiv podatak jer je najveći procenat njih ostvarilo studentsku mobilnost, dok najmanji procenat njih planira da je ostvari), a procentualno su im blizu studenti poljoprivrede i medicine. U perspektivi

zemalja regiona, stope ostvarenih mobilnosti studenata Crne Gore su gotovo duplo veće od istih stopa u Federaciji BiH koje su mnogo bliže rezultatima u Srbiji.

Grafikon 18: Mobilnost studenata u odnosu na oblast studija

Radi uočavanja drugih faktora koji utiču na pokretljivost studenata u Federaciji BiH, naredna tabela (Tabela 70) predstavlja mobilnost studenata prema faktorima koji se odnose na nivo upisanih studija i starost studenata. Rezultati pokazuju da su realizovane stope mobilnosti za studente osnovnih studija i studente master studija značajno različite, gde studenti poslediplomskih studija imaju duplo veću stopu mobilnosti - 5% naspram 2,5% u grupi studenata osnovnih studija. Kada je reč o planiranim boravcima u inostranstvu, situacija je drugačija – studenti osnovnih studija u većoj meri planiraju studije u inostranstvu. Kada uporedimo tendenciju studenata za studiranjem u inostranstvu prema starosnoj kategoriji, studenti koji imaju između 25 i 29 godina su najmobilniji, dok najviše studenata koji imaju manje od 21 godinu ima planove u vezi sa studiranjem u inostranstvu. Najveći broj studenata koji ne planira studiranje u inostranstvu je u grupi studenata preko trideset godina.

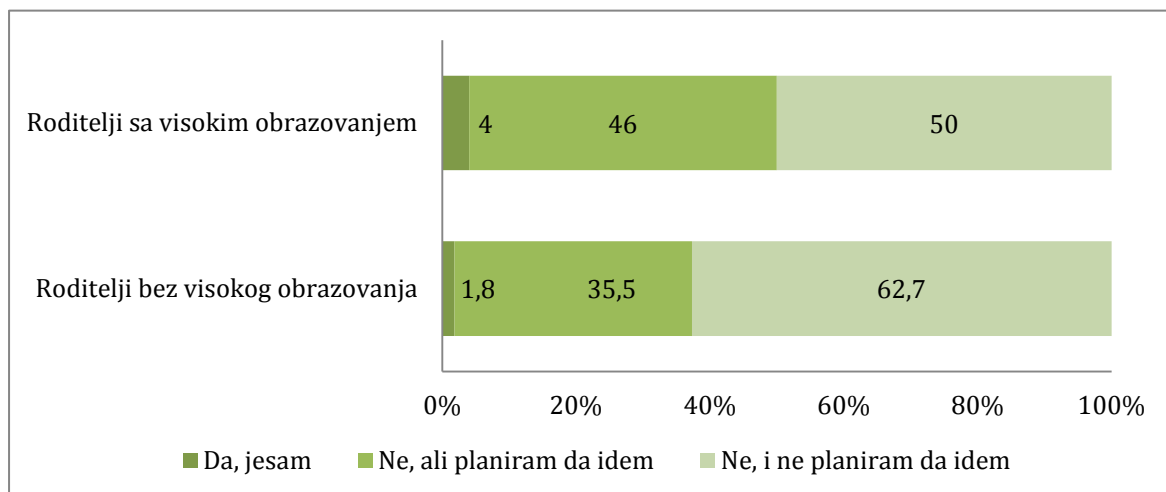
Tabela 70: Mobilnost studenata u odnosu na starost studenata i nivo studija (u %)

Da li ste ikada studirali u inostranstvu?	Do 21 godinu	Od 22 do 24 godine	Od 25 do 29 godina	Preko 30 godina	Osnovne studije	Master studije
Da, jesam	2,2	2,5	4,9	2,0	2,4	5,0
Ne, ali planiram da idem	44,4	41,9	31,9	22,0	41,1	33,0
Ne, i ne planiram da idem	53,4	55,6	63,2	76,0	56,5	62,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kao što je napomenuto u uvodnom delu, dostupna literatura o međunarodnoj mobilnosti ukazuje da je jedan od najuticajnijih faktora koji utiče na mobilnost studenata upravo socijalno poreklo studenata, tačnije obrazovanje njihovih roditelja. Drugim rečima, pristup internacionalnoj mobilnosti je socijalno selektivan. Prema podacima EUROSTUDENT V istraživanja, ova činjenica je naročito vidljiva. U većini država studenti sa visokim socijalnim statusom odnosno studenti čiji su roditelji visokoobrazovani su skloniji studiranju u inostranstvu i imaju izraženije planove za iskustvom studiranja u inostranstvu.

Grafikon 19 pokazuje uticaj obrazovanja roditelja na mobilnost studenata u Federaciji BiH. Na osnovu dostupnih podataka, stope kako realizovanih tako i planiranih mobilnosti su veće kod studenata čiji su roditelji visoko obrazovani (ISCED 5-8). Situacija je drugačija kada su u pitanju studenti koji nemaju planove za mobilnost, odnosno studenti čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje u većem procentu ni ne planiraju da nastave studije u inostranstvu. Ukoliko posmatramo vezu između mobilnosti i prosečnih mesečnih prihoda studenata, pokazano je da postoji statistički značajna korelacija. Kao što je i očekivano studenti čiji su mesečni prihodi veći, pokazuju pozitivniji stav prema međunarodnoj mobilnosti.

Grafikon 19: Mobilnost studenata u odnosu na stepen obrazovanja roditelja (u %)

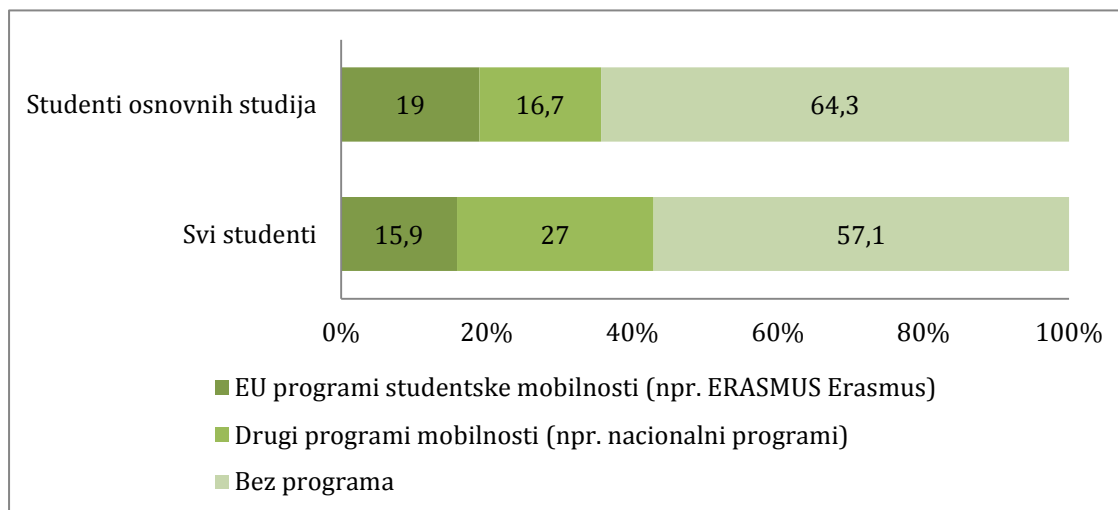
8.2. Programi studentske mobilnosti

Još jedna od prednosti EUROSTUDENT V istraživanja jeste i kapacitet da omogući pregled organizacije i finansiranja studijskih boravaka i odgovori na pitanje koliko su dobro studenti pripremljeni za njihov boravak u inostranstvu. Prema dostupnim podacima EUROSTUDENT V istraživanja, studenti se najčešće opredeljuju za programe mobilnosti koji su realizovani od strane Evropske unije. Kao najpopularniji program mobilnosti izdvaja se ERASMUS, sa preko 50% mobilnih studenata koji se u proseku opredeljuju za ovaj program. Situacija u Federaciji BiH je mnogo niža od evropskog proseka za organizovanje studija i studijskih poseta preko EU programa i takva je situacija u svim zemljama regiona osim u Crnoj Gori gde je procenat studenata koji su mobilnost ostvarili preko organizovanih EU programa blizak evropskom proseku.

U Federaciji BiH od studenata koji su boravili u inostranstvu, 16% je koristilo EU programe kao što su ERASMUS i ERASMUS MUNDUS, dok je to je učinilo 19% studenata osnovnih studija.. Podaci za master studente za Federaciju BiH ne postoje. Stope mobilnosti studenata koji su išli

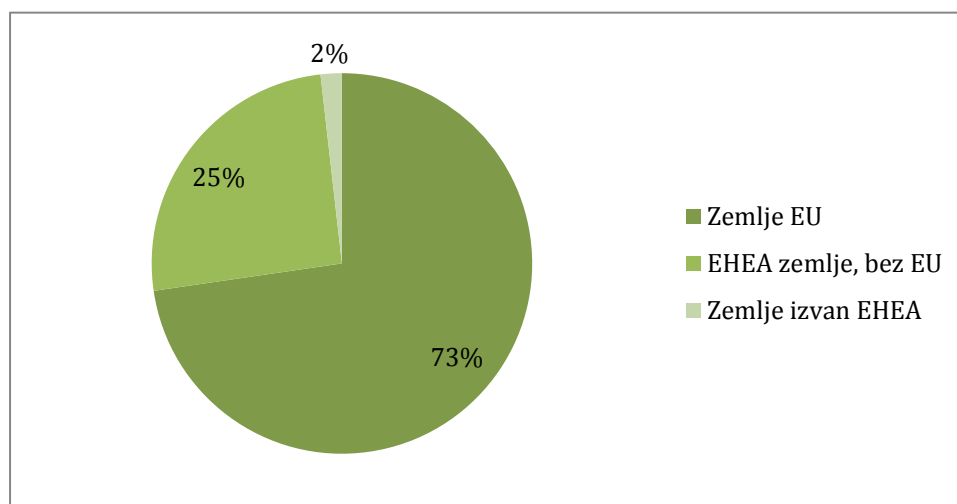
preko drugih organizovanih programa mobilnosti su veće u odnosu na stope mobilnosti studenata koji su išli preko EU programa mobilnosti. Treba dodati i to da su i stope mobilnosti studenata koji su individualno organizovali svoju studentsku mobilnost značajne – kako u ukupnom broju studenata u uzorku, tako i kod studenata osnovnih studija (64,3% i 57,1%).

Grafikon 20: Distribucija mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti

Kada je reč o najčešćim putanjama mobilnosti tokom studiranja u inostranstvu, može se primetiti se mobilni studenti najčešće opredeljivali za zemlje Evropske unije, nakon čega slede zemlje EHEA (Grafikon 21). Studenti su se najčešće opredeljivali za Nemačku, Austriju i Hrvatsku. Studenti su u proseku provodili 14,4 meseci u stranoj zemlji - studenti master studija 6 meseci, a studenti osnovnih studija 15,5 meseci. Samo 2% studenata je studiralo u zemljama izvan EHEA i to su najčešće bile SAD i Turska.

Grafikon 21: Distribucija zemalja u kojima su studenti studirali u inostranstvu (u %)

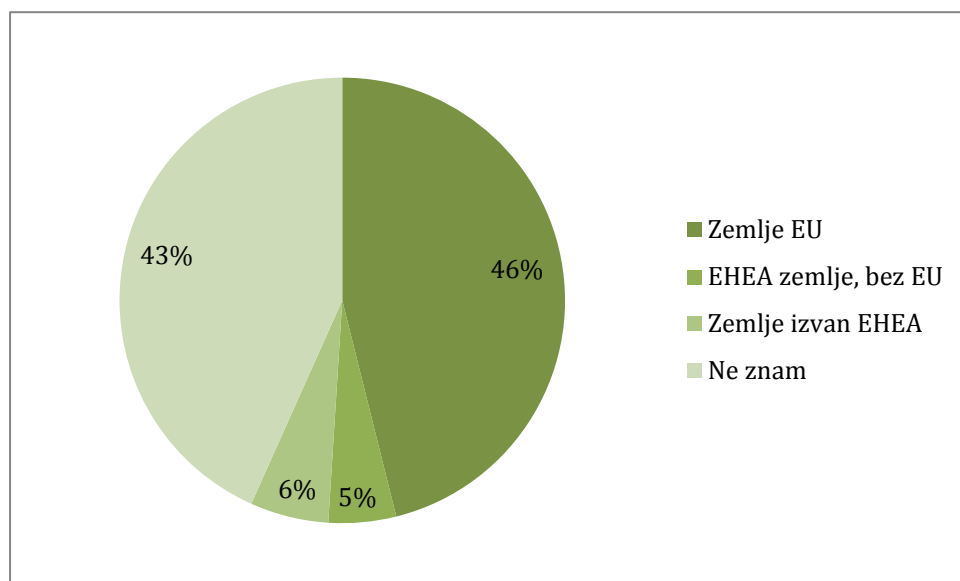
Kada su u pitanju studenti koji planiraju da provedu deo studija u inostranstvu, rezultati predstavljeni u sledećim grafikonima (Grafikon 22 i Grafikon 23) ukazuju da studenti još uvek nisu pripremljeni za planirane boravke. Grafikon 22 pokazuje da 43% studenata koji pokazuju interes za studiranjem u inostranstvu još uvek ne zna u kojoj državi bi nastavila studiranje.

Ostatak se u najvećem procentu opredeljuje za zemlje EU, dok su sledeće na listi sa približnim procentima zemlje članice EHEA (5%) i zemlje koje to nisu (6%).

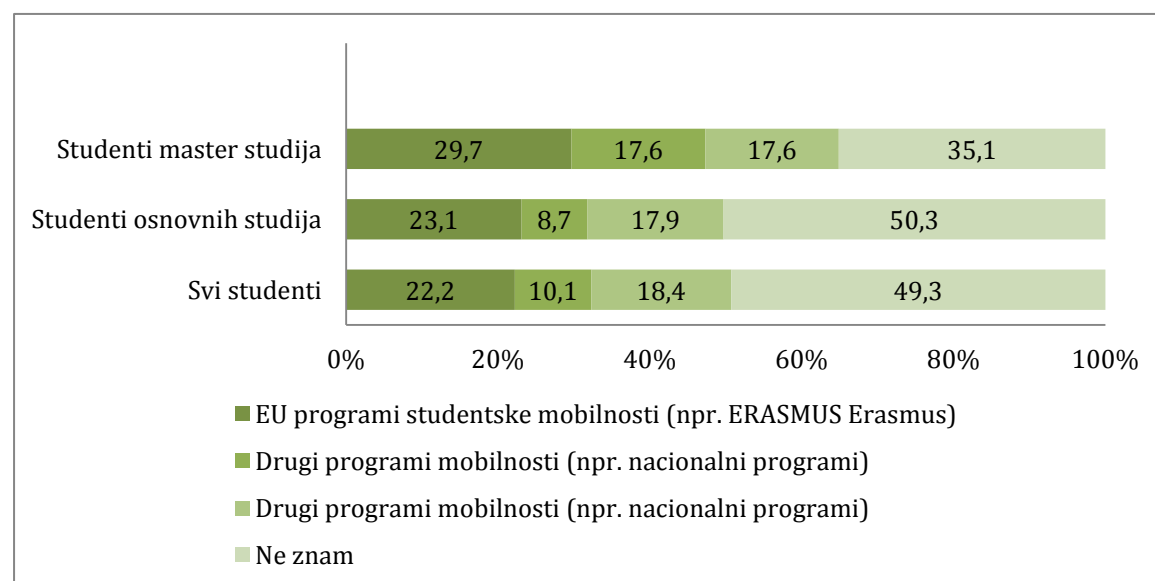
Najpopularnije destinacije za planiranu studentsku mobilnost su Nemačka, Austrija i Turska.

Kada je u pitanju program mobilnosti, situacija je veoma slična. Naime, nešto više od 49% svih studenata ne zna za koji program mobilnosti bi se opredelili, a situacija je ujednačena kod studenata osnovnih i posle diplomskih studija. Svega 22% studenata svoju mobilnost planira u okviru organizovanih EU programa mobilnosti.

Grafikon 22: Distribucija zemalja u kojima bi studenti najradije studirali u inostranstvu (u %)

Grafikon 23: Distribucija planirane mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti (u %)

U cilju evaluacije fleksibilnosti o otvorenosti nacionalnih sistema prema različitim studijskim programima, studenti su upitani i o priznavanju rezultata stečenih u inostranstvu u matičnim

visokoobrazovnim ustanovama. ESPB poeni su u potpunosti priznati za preko 34% “mobilnih“ studenata i to najviše u grupi studenata koji studiraju u oblasti inženjerstva, mašinstva i građevine što je slučaj i svim ostalim zemljama regiona. Procenat studenata koji ne znaju da li će im se studiranje u inostranstvu priznati kao i procenat studenata koji nisu stekli sertifikat tokom studijskog boravka u inostranstvu je isti i iznosi 18,8%. Zanimljivo je primetiti da čak 50% mobilnih studenata u oblasti humanističkih nauka i umetnosti nije stekao sertifikat tokom studiranja u boravka u inostranstvu (Tabela 71).

Tabela 71: Priznatost sertifikata (ESPB, diplome) stečenih na studijama u inostranstvu u matičnoj visokoobrazovnoj ustanovi (u %)

Odgovor	Ukupan broj studenata	Humanističke nauke i umetnost	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina
Da, sve je priznato	34,4	25	42,9
Da, ali delimično	17,2	12,5	28,5
Ne, ništa mi nije priznato	10,8	12,5	0
Ne znam (još uvek)	18,8	0	14,3
Nisam stekao/la sertifikat tokom studija u inostranstvu	18,8	50	14,3
Ukupno	100,00	100,00	100,00

8.3. Prepreke za studiranje u inostranstvu

Na početku poglavlja istaknut je cilj evropske obrazovne politike u vezi sa povećanjem mobilnosti u svim zemljama i svim grupama studenata. Imajući u vidu veoma male stope studentske mobilnosti u Federaciji BiH, veoma je važno ispitati koji aspekti predstavljaju najmanje, a koji najveće prepreke studentima za studiranje u inostranstvu.

Prema svim dosadašnjim studijama, aspekti koji argumentovano utiču na realizaciju planova o uključivanju u studijske programe akademske mobilnosti su finansijska i institucionalna podrška. Takođe, prema svim prethodnim istraživanjima najmanje studenata se suočava sa nedostatkom motivacije.

U većini evropskih zemalja, prema najnovijem EUROSTUDENT V istraživanju, očekivani dodatni finansijski troškovi predstavljaju najkritičniju prepreku koja studente udaljava od ideje da deo studija završe u inostranstvu. U proseku 63% studenata svih zemalja je prepreku finansijske prirode okarakterisalo kao najveću. Skandinavske zemlje su jedine države gde su se kao najveće prepreke izdvojile odvajanje od porodice, dece i prijatelja i priznavanje rezultata stečenih u inostranstvu u matičnoj instituciji.

Analiza prepreka studenata u Federaciji BiH predstavljena je u nastavku, odvojeno za tri kategorije studenata: studente sa realizovanim boravcima u inostranstvu (Tabela 72), studente koji pokazuju interes za studiranjem u inostranstvu (Tabela 73) i za studente koji ne planiraju studije u inostranstvu (Tabela 74).

Najveća prepreka za studiranje u inostranstvu studenata koji su imali iskustvo mobilnosti je bio problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju, nakon čega su se, očekivano, našli dodatni finansijski troškovi. Studenti su takođe naveli da im je značajnu prepreku predstavljao nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu. Sa druge strane, najmanje prepreke za odlazak na studijski boravak su im predstavljale gubitak plaćenog posla, poznavanje jezika i nedostatak motivacije. To što je preko 22% studenata izjavilo da im finansije nisu bile prepreka može biti objašnjeno činjenicom da mobilni studenti dolaze iz porodica u kojima roditeljima imaju više obrazovanje koje najčešće prati i viši socio-ekonomski status.

Tabela 72: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji su realizovali studijske boravke u inostranstvu

Vrsta prepreke	Velika prepreka (1)	2	3	4	Nije prepreka uopšte (5)	Ukupno
Poznavanje jezika	4,0	0,0	14,8	24,1	53,7	100,0
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu	0,0	17,8	15,6	33,3	33,3	100,0
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja	5,0	10,0	20,0	12,0	48,0	100,0
Dodatni finansijski troškovi	8,0	14,3	30,6	16,3	22,4	100,0
Gubitak plaćenog posla	1,0	2,1	18,8	16,7	60,4	100,0
Nedostatak motivacije	5,0	4,2	25	6,3	54,2	100,0
Niska korisnost za studije u zemlji	1,0	6,1	20,4	26,5	44,9	100,0
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji	2,0	4,3	25,5	25,5	40,4	100,0
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju	9,0	8,0	24,0	18,0	32,0	100,0
Problemi nabavljanja dokumentacije	4,0	6,0	22,0	26,0	38,0	100,0
Niske ocene na studijama	2	6,4	34	12,8	42,6	100,0
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu	2	8,5	38,3	10,6	38,3	100,0

Naredna tabela predstavlja rezultate analize prepreka koje vide studenti koji nisu iskusili studijske boravke u inostranstvu, ali planiraju da ih realizuju. Očekivano, najveća prepreka za studiranje u inostranstvu su dodatni finansijski troškovi. Studenti su takođe naveli da su im velike prepreke i problem priznavanja rezultata i ishoda učenja stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju kao i problemi nabavljanja dokumentacije. Sa druge strane, studenti su najmanje zabrinuti zbog mogućeg gubitka plaćenog posla, nedostatka motivacije, (ne)poznavanja jezika, kao i niske korisnosti za studije u zemlji.

Tabela 73: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu ali planiraju da ih realizuju (u %)

Vrsta prepreke	Velika prepreka (1)	2	3	4	Nije prepreka uopšte (5)	Ukupno
Poznavanje jezika	8,1	11,8	20,2	19,2	40,7	100,0
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu	9,3	13,6	29,7	24,7	22,7	100,0
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja	11,3	16,3	24,8	18,8	28,8	100,0
Dodatni finansijski troškovi	26,3	24,4	26	12,1	11,2	100,0
Gubitak plaćenog posla	5,5	5,6	10,6	9,4	68,9	100,0
Nedostatak motivacije	2	5,2	14,9	18,2	59,7	100,0
Niska korisnost za studije u zemlji	3,7	5,3	23,7	19,7	47,6	100,0
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji	10,2	16,2	26,9	19,8	26,9	100,0
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju	12,1	12,5	25,8	17,5	32,1	100,0
Problemi nabavljanja dokumentacije	12,2	15,1	22,2	18,6	31,9	100,0
Niske ocene na studijama	4,7	8,2	23,3	27,2	36,6	100,0
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu	10,6	16,2	27,5	22,2	23,5	100,0

U isto vreme, finansijski problemi su ti koji upravo i odvraćaju studente od planova da idu ili nastave studije u inostranstvu, što se vidi u Tabela 74. Na drugom mestu je odvajanje od porodice, partnera i prijatelja. Kao najmanja prepreka se navodi gubitak plaćenog posla.

Tabela 74: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu imali iskustva sa studijama u inostranstvu i ne planiraju da idu (u %)

Vrsta prepreke	Velika prepreka (1)	2	3	4	Nije prepreka uopšte (5)	Ukupno
Poznavanje jezika	9,8	11,6	26,4	19,1	33,2	100,0
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu	11,1	16,3	31,6	20,8	20,2	100,0
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja	26,5	20,2	21,2	11,3	20,8	100,0
Dodatni finansijski troškovi	40,7	22,8	19,3	7,8	9,3	100,0
Gubitak plaćenog posla	9,9	5,7	14,9	12,4	57,1	100,0
Nedostatak motivacije	6,1	11	27,2	21,7	34	100,0
Niska korisnost za studije u zemlji	4,2	8,7	33	20,3	33,7	100,0
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji	12,7	16,9	34,7	15	20,8	100,0
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju	12,6	17,1	29,2	18,3	22,8	100,0
Problemi nabavljanja dokumentacije	12,3	18,6	27,6	16,5	25	100,0
Niske ocene na studijama	4,0	10,9	31,6	23,2	30,4	100,0
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu	10,0	14,0	34,6	20,2	21,2	100,0

Očekivano i u skladu sa rezultatima svih prethodnih istraživanja, kao najveću ili veliku prepreku sve tri grupe studenata vide u dodatnim finansijskim troškovima. Takođe, sve tri grupe studenata ne vide poznavanje jezika i nedostatak motivacije kao potencijalnu prepreku.

8.4. *Kratkoročna mobilnost*

Osim pitanja koja su se odnosila na završene regularne studijske kurseve u inostranstvu, studenti su odgovarali na pitanja o iskustvu u inostranstvu vezanom za aktivnosti koje su povezane sa studijama kao što su kursevi stranih jezika, letnje škole, prakse itd. Kada je reč o studentskim aktivnostima u inostranstvu koje su povezane sa studijama ispitivanih studenata, najveći procenat studenata nije imalo nijednu aktivnost tog tipa. 5% studenata je imalo iskustva sa nekom drugom aktivnošću koja nije nijedna od navedenih. Ostatak je skoro podjednako raspodeljen po ostalim ponuđenim aktivnostima. Ipak, najzastupljenija od vrsta kratkoročne mobilnosti (od preostalih ponuđenih aktivnosti) među studentima u Federaciji BiH je istraživački rad/studijska poseta u inostranstvu. Detaljan prikaz dat je u sledećoj tabeli (Tabela 75) koja prikazuje podatke za sve ispitane studente kao i za studente osnovnih i master studija. Na osnovu prikazanih podataka se može zaključiti da su studenti master studija najviše imali iskustva sa studijskim posetama i praksama i letnjim/zimskim školama.

Tabela 75: Vrsta kratkoročne mobilnosti u odnosu na nivo studija (u %)

Vrsta kratkoročne mobilnosti	Svi studenti	Osnovne studije	Master studije
Istraživački rad/studijska poseta	5,0	5,0	6,0
Praksa/zaposlenje	2,0	2,0	4,0
Letnja/zimska škola	3,0	3,0	6,0
Kurs jezika	3,0	3,0	4,0
Drugo	6,0	7,0	6,0
Bez aktivnosti	81,0	80,0	74,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0

8.5. *Poznavanje stranih jezika*

Za kraj pregleda rezultata o mobilnosti predstavljeni su rezultati vezani za poznavanje stranih jezika, što je posebno važno jer u prethodno prikazanoj analizi prepreka, nijedna grupa studenata nije navela nepoznavanje stranih jezika kao važnu prepreku za studiranje u inostranstvu. Procenat studenata koji smatraju da dobro govore dva strana jezika veoma varira između zemalja koje su učestvovala u ispitivanju. U Federaciji BiH 35% studenata smatra da dobro vlada jednim stranim jezikom, dok sa dva strana jezika dobro vlada 25,5% studenata. Kada je reč o konkretnim stranim jezicima, najviše studenata govori engleski jezik, a potom je najzastupljenije poznavanje nemačkog i francuskog jezika. Kada je reč o jeziku na kom se realizuje nastava na visokoobrazovnim institucijama u Federaciji BiH, 84,6% ispitanih studenata nastavu sluša na maternjem jeziku, 14,3% ispitanih studenata pohađa nastavu koja se realizuje na engleskom, dok samo 1,1% studenata sluša nastavu na nekom drugom jeziku.

Rezime

Socio-ekonomski i demografski profil studenata

Student u Federaciji BiH je prosečne starosti od 23,1 godina, a najmanje su zastupljeni studenti iznad 30 godina što govori o relativno adekvatnoj brzini studiranja. Najveći deo studenata na visokoobrazovnim ustanovama u Federaciji BiH rođen u istoj zemlji kao i njihovi roditelji, a udeo studenata čiji se roditelji nisu rodili u studentovoj državi studiranja ali student jeste (druga generacija doseljenika), veći je u odnosu na prvu generaciju doseljenika, gde se ni sam student nije rodio u državi studiranja.

Najveći broj roditelja studenata u uzorku ima završenu srednju školu, nakon čega slede studenti čiji roditelji imaju završenu višu ili visoku školu, što govori o nejednakoj zastupljenosti različitih socijalnih grupa u visokom obrazovanju u Federaciji BiH. Na osnovnim i master studijama je prisutna ujednačenost polova dok je neznatno manji broj studentkinja na poslediplomskim studijama.. U strukturi zanimanja roditelja studenata prevladavaju roditelji koji se bave nemanuelnim zanimanjima.

Percepcija društvenog statusa studenata je povezana sa nivoom obrazovanja njihovih roditelja, odnosno studenti čiji roditelji imaju završenu osnovnu školu u manjoj meri percipiraju sebe kao nekoga ko ima visok društveni status naspram studenata čiji barem jedan roditelj ima visoko obrazovanje ili doktorat. U Federaciji BiH 36% studentkinja ocenjuje da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu, a taj procenat kod studenata je 35,3%. Postoje velike razlike u poimanju društvenog statusa između studenata na osnovnim i master studijama - studenti master studija svoj status smatraju nižim.

Udeo studenata prema polu u Federaciji BiH je jednako distribuiran. Ukupan broj studenata sa decom je 3,1%. Ujednačenost po polu je vidna u kategoriji studenata sa dva deteta, dok žene prednjače u kategoriji studenata sa troje i više dece i jednim detetom i studenti roditelji su najbrojniji u kategoriji studenata preko trideset godina. Kada je u pitanju zadovoljstvo opterećenjem za vreme studiranja zaključuje se da su studenti roditelji manje zadovoljni u odnosu na ostale studente.

Najveći broj studenata u Federaciji BiH živi sa svojim roditeljima (58,4%) dok je znatno manji broj studenata koji žive sami (11,5%). Najmanji procenat studenata živi sa partnerom (i decom ako ih imaju) i on iznosi 5,5%. Takođe, jedan značajan deo studenata izveštava o tome da živi sa drugim osobama (24,7%) što uključuje život sa cimerima u studentskom domu ili privatnom smeštaju.

Procenat studenata sa nekom vrstom hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju u ukupnoj populaciji iznosi 8,8% i u ovoj grupi studenata najbrojniji su studenti koji imaju senzorna oštećenja, nakon čega slede studenti sa hroničnim bolestima i studenti sa drugim zdravstvenim problemima. Čak 70% studenata sa nekom vrstom hendikepa vidi svoj hendikep kao malu prepreku za studiranje, 17,7% kao osrednju, a 12,2% kao veliku. Studenti koji imaju probleme u učenju (npr. ADHD, disleksija) svoje zdravstveno stanje u najvećem broju vide kao veliku prepreku. Kada je u pitanju distribucija studenata sa nekom vrstom hendikepa prema statusu na studijama, uočava se da se njihovo učešće po različitim statusima poklapa sa učešćem studenata koji nemaju neku vrstu hendikepa. Ogromna većina studenata koji imaju neku vrstu hendikepa smatra da je institucionalna podrška tokom

studija mala i u manjem procentu planiraju da nastave studije. Studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima su nezadovoljniji odnosom administracije na visokoobrazovnim ustanovama prema njima, odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima kao i infrastrukturu i opremljenošću visokoobrazovnih ustanova. Svi studenti, bez obzira na to da li imaju neku vrstu hendikepa ili ne, osećaju finansijske teškoće tokom studija, s tim da nešto više te teškoće osećaju studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima.

Obrazovanje pre studija

Studenti roditelja koji nemaju završeno visoko obrazovanje, kao i studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima, su u većoj meri pohađali programe srednjeg stručnog obrazovanja, ali je visoko obrazovanje u Federaciji BiH dostupno i studentima koji su završili srednje stručne škole.

Prethodno obrazovanje studenata ne utiče na intenzitet njihovog studiranja, ali studenti koji su pohađali srednje stručne škole u većoj meri finansiraju svoj život i školovanje od posla koji rade i u većoj meri koriste javne izvore prihoda kao dominantne izvore prihoda u odnosu na učenike koji su pohađali gimnazije. Najveći broj studenata je srednju školu završilo u matičnoj državi, a internacionalni studenti u značajno većoj meri imaju roditelje sa visokom obrazovanjem.

Najprivlačniji studijski programi za internacionalne studente su programi u oblasti prirodnih nauka i poljoprivrede. Internacionalni studenti i studenti iz Federacije BiH ne razlikuju po intenzitetu studiranja, niti se statistički značajno razlikuju po dominantnom izvoru prihoda putem koga se izdržavaju i finansiraju svoje školovanje.

Za 83,9% studenata je prošlo manje od godinu dana od trenutka kada su završili srednju školu i upisali se na visokoobrazovnu ustanovu. Pauzu u trajanju između jedne i dve godine je napravilo 8,5% studenata, dok je pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoobrazovne ustanove napravilo 7,6% studenata.

Nakon što upišu visokoobrazovnu ustanovu, 7,4% napravi prekid u studiranju koji je duži od jedne godine, a 2,1% studenata napravi pauzu dužu od jedne godine između dva nivoa studija, odnosno nakon sticanja prve diplome i nastavka studija.

Obrazovanje roditelja ne utiče na odlaganje početka studiranja, a odlaganje studija kasnije ne utiče na intenzitet studiranja. Studenti koji odlažu upis su u većoj meri bili zaposleni u odnosu na kolege koje su se direktno upisivale na fakultet.

Odlaganju upisa visokoobrazovne ustanove najskloniji su studenti koji upisuju visokoobrazovne ustanove koje se bave uslužnim obrazovanjem, humanističkim naukama i ekonomijom, a najmanje su skloni oni koji studiraju obrazovne profile koji su povezani sa poljoprivredom, inženjerstvom, mašinstvom, građevinom i prirodnim naukama.

Studenti koji finansiraju studije iz sopstvenih izvora prihoda poput zaposlenja, kao i studenti koji imaju druge izvore prihoda u znatno većoj meri odlažu upis na visokoobrazovne ustanove dok studenti koji se finansiraju iz javnih izvora prihoda u najvećoj meri imaju *tradicionalni obrazovni put*. U većoj meri studije prekidaju studenti koji dolaze iz porodica u kojima barem jedan roditelj ima visoko obrazovanje.

Studenti koji pohađaju visokoobrazovne ustanove čiji se studijski programi bave obrazovanjem u većoj meri prekidaju svoje studiranje na duže od godinu dana, što se odnosi i na studente visokoobrazovnih ustanova koje se bave humanističkim naukama i umetnošću, kao i studente koji studiraju društvene nauke, pravo i ekonomiju. Najmanje pauziraju studenti poljoprivrede. Oni studenti koji odvajaju manje vremena za svoje studijske obaveze u većoj meri su skloni da naprave pauzu u studiranju koja je duža od godinu dana.

Studenti koji su završili srednje stručne škole se u manjoj meri opredeljuju za upis na master studije, a tranzicija na viši nivo studija povezana je sa zanimanjem roditelja - pauzu između osnovnih i master studija češće prave deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima. Pauze između dva nivoa studija su više skloni da prave studenti društvenih nauka, prava i ekonomije i uslužnih delatnosti, za razliku od studenata poljoprivrede i obrazovanja.

Od ukupnog broja studenata, 5,1% je pre upisa na VOU imalo dugotrajno zaposlenje, dok je 1,8% studenata imalo kratkotrajno zaposlenje. Većina studenata nije imala nikakvo radno iskustvo pre nego što je upisalo visokoškolsku ustanovu (93,1%). Obrazovanje roditelja ne utiče na prethodno radno iskustvo, dok studenti čiji se roditelji bavi nemanuelnim zanimanjima imaju više radnog iskustva pre upisa fakulteta. Radno iskustvo pre fakulteta su imali studenti koji manje vremena posvećuju studiranju. Studenti koji su imali radno iskustvo pre upisa na visokoobrazovnu ustanovu su istovremeno i studenti koji su za vreme studija dominantno koristili sopstvene izvore prihoda.

Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija

Postoji povezanost između obrazovnog zaleđa i statusa na studijama - među samofinansirajućim studentima više je onih koji imaju roditelje koji su visokoobrazovani i stoga viši socio-ekonomski status što im omogućava - da lakše plaćaju svoje studije. Značajan deo samofinansirajućih studenata koji dolaze iz porodica sa nižim socio-ekonomskim statusom je prinuđen da radi i samofinansirajući studenti u većoj meri imaju nizak intenzitet studiranja.

Deca roditelja bez visokog obrazovanja u većoj meri upisuju programe iz oblasti poljoprivrede i uslužnih delatnosti. Kada je u pitanju zanimanje roditelja, u najvećem broju deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima upisuju programe iz oblasti društvenih nauka, prava i ekonomije i prirodnih nauka. Studentkinja ima više u društvenim i humanističkim naukama, obrazovanju, poljoprivredi i medicini dok su studenti značajno zastupljeniji u inženjerskim i prirodnim naukama i oblasti uslužnih delatnosti.

Studenti su najzadovoljniji odnosom zaposlenih u nastavi, dok su najnezadovoljniji opremljenošću fakulteta i mogućnošću izbora većeg broja kurseva. Najzadovoljniji su studenti koji studiraju studijske programe iz oblasti humanističkih nauka i umetnosti koji su u velikom procentu visoko ocenili kvalitet predavanja i odnos zaposlenih u nastavi prema studentima. Mogućnost izbora velikog broja kurseva je najslabije ocenjena dimenzija koju u velikom procentu najlošije ocenjuju studenti iz pet od osam studijskih oblasti.

Više od 39,3% studenata želi da nastavi studije bilo u roku od jedne ili više godina po završetku studijskog programa koji pohađaju. Samo 9,2% studenata ne planira nastaviti studije. Želja za nastavkom studija je prisutnija kod studenata koji imaju visok intenzitet trenutnih studija i

studenti koji se primarno finansiraju iz javnih izvora finansiranja.. Studenti osnovnih studija u većoj meri planiraju da nastave studije.

Studenti koji studiraju u Federaciji BiH značajno bolje ocenjuju mogućnost zaposlenja izvan granica Federacije BiH nego u državi. Procenu najboljih šansi za zaposlenje u državi i na međunarodnom planu daju budući inženjeri, dok studenti medicine i srodnih nauka najbolje procenjuju mogućnosti zaposlenja u inostranstvu.

Uslovi studentskog života

Skoro 70% studenata u Federaciji BiH finansijski zavisi od roditelja, ali je i 20% njih finansijski samostalno. Po sopstvenoj proceni nešto oko 15% studenata nema nimalo finansijskih poteškoća dok 10% studenata smatra da ima veoma velike finansijske poteškoće tokom studiranja. Najveće finansijske poteškoće prijavili su studenti koji primarno zavise od sopstvenih izvora prihoda i u većoj meri finansijske teškoće osećaju studenti čiji roditelji nemaju završeno visoko obrazovanje i studenti čiji roditelji obavljaju manuelne poslove.

Ozbiljne finansijske poteškoće u najvećoj meri prijavljuju studenti koji studiraju studijske programe u oblasti prirodnih nauka, medicine i srodnih oblasti, dok najmanje finansijske poteškoće prijavljuju studenti koji studiraju programe u oblasti društvenih nauka, prava i ekonomije.

Više od polovine studenata živi sa roditeljima dok samostalno živi 11,5% studenata. Studenti koji zavise od javne podrške u značajno većoj meri žive u studentskim domovima. Više od 60% studenata je (veoma) zadovoljno uslovima smeštaja pri čemu su najzadovoljniji studenti koji žive sa roditeljima. Kada se pogledaju prosečni mesečni troškovi koji obuhvataju i studiranje i svakodnevne troškove, od studenata koji žive sa roditeljima studenti koji samostalno finansiraju troškove koje imaju tokom studiranja u proseku imaju mnogo manje troškove u odnosu na studente za koje troškove snose roditelji. Pored troškova hrane, smeštaja i drugih troškova života (npr. odeća, higijena), svi studenti najveći deo sredstava izdvajaju na školarinu i druge troškove koje plaćaju visokoobrazovnim ustanovama.

Zaposlenje

Nešto veći broj studenata koji ne živi sa roditeljima radi, a najveći procenat studenata koji rade može da se nađe u grupi studenata čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje. Najčešće rade studenti master studija.

Tokom studiranja, najviše rade studenti iz oblasti društvenih nauka, ekonomije i prava i humanističkih nauka i umetnosti, dok najređe rade studenti iz oblasti usluga. Skoro trećina studenata je nezadovoljna ukupnim opterećenjem, a najnezadovoljniji su oni studenti koji primarno studiraju, a posao im je u drugom planu. Manje su zadovoljne pripadnice ženskog pola kada je u pitanju i opterećenje na studijama i poslu.

Kada je u pitanju mogućnost zaposlenja u zemlji, u grupi sa višim društvenim statusom ta mogućnost se ocenjuje pozitivnije, kao i kod zaposlenja u inostranstvu. Najveći deo studenata nije obavljao nikakav plaćeni posao ali je značajno veći procenat samofinansirajućih studenata imao radno iskustvo u toku semestra. Studenti muškog pola su u većem broju imali zaposlenje

tokom semestra. Razlozi za zaposlenje su pre svega poboljšanje životnog standarda i sticanja iskustva na tržištu rada ali manje od trećine studenata radi posao na kojem može da stekne odgovarajuće iskustvo koje je u vezi sa njihovim studijskim programom, dok više od polovine radi na poslovima koji su veoma malo ili uopšte nisu vezani za studijski program.

Sa višim nivoima studija se povećava i procenat studenata koji mogu da povežu studijski program i posao koji rade. Broj radnih sati koji studenti provode na poslu je niži u odnosu na uobičajenu dužinu trajanja radne nedelje od 40 sati, osim kod studenata sa najnižim društvenim statusom.

Međunarodna mobilnost

Samo 3% ispitanih studenata u Federaciji BiH je imalo iskustva sa privremenim studiranjem u inostranstvu, međutim kada je reč o planiranim studijskim boravcima u inostranstvu studenti iz Federacije BiH se izdvajaju značajnim procentom studenata koji nameravaju da deo studija provedu u inostranstvu.

Ostvarena stopa mobilnosti je veća kod studenata univerziteta, ali studenti visokih škola u većoj meri planiraju mobilnost, dok gotovo isti procenat i jednih i drugih ne planira međunarodnu mobilnost. Stope realizovanih mobilnosti studenata su najveće kod studenata iz oblasti obrazovanja i umetnosti nakon čega slede studenti prirodnih nauka, matematike i informatike, tehnike, proizvodnje i građevinarstva, društvenih nauka, poslovanja i prava. Najpozitivniji stav prema mobilnosti u budućnosti imaju studenti koji studiraju programe iz oblasti umetnosti.

Studenti poslediplomskih studija imaju duplo veću stopu mobilnosti u odnosu na studente osnovnih studija. Kada je reč o planiranim boravcima u inostranstvu, situacija je drugačija – studenti osnovnih studija u većoj meri planiraju studije u inostranstvu. Studenti koji imaju između 25 i 29 godina su najmobilniji, dok najviše studenata koji imaju manje od 21 godinu ima planove u vezi sa studiranjem u inostranstvu. Najveći broj studenata koji ne planira studiranje u inostranstvu je u grupi studenata preko trideset godina.

Stope kako realizovanih tako i planiranih mobilnosti su veće kod studenata čiji su roditelji visoko obrazovani i studenata čiji su mesečni prihodi veći, te oni pokazuju pozitivniji stav prema međunarodnoj mobilnosti. U Federaciji BiH skoro 16% svih studenata je boravilo u inostranstvu u okviru EU programa kao što su ERASMUS i ERASMUS MUNDUS, a od studenata osnovnih studija to je učinilo 19%. Stope mobilnosti studenata koji su individualno organizovali svoju studentsku mobilnost su značajne – kako u ukupnom broju studenata u uzorku, tako i kod studenata osnovnih studija. Studenti su se najčešće opredeljivali za zemlje Evropske unije (Nemačku, Austriju i Hrvatsku), nakon čega slede zemlje EHEA. U ukupnoj populaciji u uzorku studenti su u proseku provodili 14,4 meseci, studenti master studija 6 meseci, a studenti osnovnih studija 15,5 meseci. Samo 2% studenata je studiralo u zemljama izvan EHEA i to su najčešće bile SAD i Turska.

Kada su u pitanju studenti koji planiraju da provedu deo studija u inostranstvu, 43% studenata koji pokazuju interes za studiranjem u inostranstvu još uvek ne zna u kojoj državi bi nastavila studiranje. Ostatak se u najvećem procentu opredeljuje za zemlje EU, dok su sledeće na listi sa približnim procentima zemlje članice EHEA (5%) i zemlje koje to nisu (6%). Takođe, skoro polovina svih studenata ne zna za koji program mobilnosti bi se opredelili, a situacija je

ujednačena kod studenata osnovnih i posleddiplomskih studija. Svega 22% studenata svoju mobilnost planira u okviru organizovanih EU programa mobilnosti.

ESPB/ECTS poeni su u potpunosti priznati za čak preko 34% "mobilnih" studenata i to najviše u grupi studenata koji studiraju u oblasti inženjerstva i mašinstva. Čak 50% mobilnih studenata u oblasti humanističkih nauka i umetnosti nije stekao sertifikat tokom studiranja i boravka u inostranstvu.

Najveću prepreku za studiranje u inostranstvu svi studenti vide u dodatnim finansijskim troškovima, a najmanju prepreku im predstavljaju poznavanje jezika i nedostatak motivacije. U Federaciji BiH 35% studenata smatra da dobro vlada jednim stranim jezikom, dok sa dva strana jezika dobro vlada 25,5% studenata. Najzastupljenija vrsta kratkoročne mobilnosti je istraživački rad/studijska poseta u inostranstvu.

Literatura

- Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine (2012). *Istraživanje tržišta rada u BiH u cilju utvrđivanja usklađenosti obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada u 2012. godini*, Dostupno na: <http://www.arz.gov.ba/Dokumenti/Fajlovi/ANKETA%202012.pdf>, posećeno 07.09.2015.
- Baucal, A. (2012). *Ključne kompetencije mladih u Srbiji u PISA 2009 ogledalu*. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije i Institut za psihologiju.
- Branković, J. i Branković, N. (2013). *Overview of Higher Education and Research Systems in the Western Balkans: Country Report – Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: http://www.herdata.org/public/HE_and_Research_in_BiH_FINAL.pdf, posećeno 07.09.2015.
- *Bolonjska deklaracija*, Dostupno na: <http://www.sus.ba/bologna/dokumenti.html>, posećeno 01.09.2015
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (1977/1990). *Reproduction in education, society and culture*. London, UK: Sage.
- Čekić Marković, J., Jokić, T. (2015). Učenički i studentski standard u svetlu nalaza PISA podataka. U Radišić, J., Buđevac, N. (Ur.), *Sekundarne analize istraživačkih nalaza u svetlu novih politika u obrazovanju* (45-59). Dostupno na: www.dios.edu.rs/wpcontent/uploads/2015/07/sekundarne-analize.pdf, posećeno 12.09.2015.
- *Državni akcioni plan za priznavanje kvalifikacija u Bosni i Hercegovini* (2006). Dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=156, posećeno 01.09.2015.
- European Commission (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels: European Commission. Dostupno na: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm, posećeno 01.09.2015.
- Federalni zavod za statistiku, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina, Popis stanovništva 2013, Dostupno na: http://www.fzs.ba/popis.htm#_POPIS2013, posećeno 20.09.2015.
- Federalni zavod za zapošljavanje (2014). *Statistički izveštaj*, Dostupno na: <http://www.fzzz.ba/fbih-statistika/godina-2014-federacija-bih>, posećeno 20.09.2015.
- Hauschildt K., Gwosc C., Netz N., Mishra S. (2015) Social and Economic Conditions of Student Life in Europe Synopsis of Indicators EUROSTUDENT V 2012-2015. Dostupno na: http://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EVSynopsisofIndicators.pdf, posećeno 01.10.2015.
- Lažetić P., Živadinović I., Jarić I., Radonjić, O. (2014). Od studenta do (ne)zaposlenog stručnjaka: pregled rezultata istraživanja o diplomiranim studentima u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori u okviru CONGRAD TEMPUS projekta. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu. Dostupno na:

http://www.cep.edu.rs/public/CONGRAD_Report_Serbian_Website2.pdf, posećeno 20.09.2015.

- Lynch, K. & Baker, J. (2005). *Equality in education: an equality of condition perspective*. Dostupno na: <http://researchrepository.ucd.ie/bitstream/handle/10197/2035/Lynch%20and%20Baker%20%282005%29%20Equality%20in%20Education%20%28pre-print%29.pdf?sequence=1>, posećeno 21.8.1015.
- Leuven and Louvain-la-Neuve Communiqué (2009). The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. Dostupno na <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=43>, posećeno 01.09.2015.
- *Lisabonska konvencija*, Dostupno na: <http://www.sus.ba/bologna/dokumenti.html>, posećeno 01.09.2015.
- *Okvir za visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini* (2007). Dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=156, posećeno 01.09.2015.
- *Provođenje okvira za kvalifikacije za visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini* (2007). Dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=156, posećeno 01.09.2015.
- *Preporuke za implementaciju osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini* (2007). Dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=156, posećeno 01.09.2015.
- Regional Cooperation Council (2013). *South East Europe 2020 Strategy: Jobs and Prosperity in a European Perspective*, Sarajevo: Regional Cooperation Council. Dostupno na: <http://www.rcc.int/pages/72/about-see-2020>, posećeno 11.09.2015.
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*, 75(3), 417-453.
- *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije od 2008. do 2015. godine* (2008). Dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=156, posećeno 01.09.2015.
- *Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine* (2012). Dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=156, posećeno 01.09.2015.
- *Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini* (2007). Dostupno na: http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=156, posećeno 01.09.2015.

Prilog 1. EUROSTUDENT upitnik

EUROSTUDENT V Upitnik

Verzija na hrvatskom jeziku

Socijalna dimenzija studiranja u Federaciji Bosne i Hercegovine

---

Dragi kolega/ Draga kolegice,

Pred Vama je upitnik koji ima za cilj visokoškolskim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine pružiti jasniju sliku u kakvom su položaju naši studenti, kako žive, u kakvoj su financijskoj situaciji, koji su njihovi planovi za budućnost i koliko su prostorno pokretljivi, kao i usporediti ove podatke s drugim europskim zemljama.

Podaci koje ćete pružiti u ovom istraživanju biti će korišteni isključivo u istraživačke svrhe. Vaša anonimnost je zajamčena.

Molimo Vas odgovarajte iskreno.

Molimo Vas pažljivo pročitajte naputak za svako pitanje budući se načini odgovaranja na različita pitanja razlikuju.

Hvala Vam na sudjelovanju u istraživanju!

potpis anketara

Popunjavanje anketar:

Naziv fakulteta/visoke škole ustanove:

Naziv Sveučilišta:

Grad u kojem se nalazi fakultet/visoko
školska ustanova

---

1. Socio-demografski podaci

1.1. Kada ste rođeni?

Molimo Vas navedite mjesec i godinu rođenja.

Mjesec _____ Godina _____

1.2. Koji ste spol?

1. Muški
2. Ženski

1.3. U kojoj državi ste Vi i Vaši roditelji rođeni?

Molimo Vas uzmete u obzir **trenutne** nacionalne granice.

	Država (upisati)	Ne znam (označiti)
Vi	_____	☐
Vaša majka	_____	☐
Vaš otac	_____	☐

1.4. Koji su najviši stupanj obrazovanja završili Vaši roditelji?

	Otac	Majka
Nesvršena osnovna škola	1	1
Osnovna škola	2	2
Srednja strukovna škola - trogodišnji profil	3	3
Srednja strukovna škola - četvorogodišnji profil	4	4
Srednja škola - gimnazija	5	5
Visoka/viša škola	6	6
Fakultet	6	6
Magistarske/master studije	7	7
Doktorske znanstvene studije	8	8
Ne znam	9	9

1.5. Koje je trenutno ili posljednje zanimanje koje su imali Vaši roditelji?

	Otac	Majka
Rukovoditelj (direktor), funkcioner ili zakonodavac (npr. viši funkcioner, direktor velikog poduzeća, hotela)	1	1
Stručnjak ili umjetnik (npr. liječnik, nastavnik, financijski stručnjak, pravnik, bibliotekar, književnik, pjevač, slikar, trener, glumac)	2	2
Inženjer, stručni suradnik ili tehničar (npr. strojarski inženjer, medicinski tehničar, agent osiguranja)	3	3
Administrativni službenik (npr. administrativni tajnik, blagajnik, knjigovođa)	4	4
Uslužna ili trgovačka zanimanja (npr. kuhar, konobar, trgovac, ulični ili tržišni prodavač, radnik u osiguranju)	5	5
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja (npr. uzgajivač riba, zemljoradnik za vlastite potrebe, tržišno orijentirani zemljoradnik, lovac)	6	6
Zanatlija ili srodna zanimanja (npr. limar, soboslikar, tiskar, instalater, proizvođač odjeće, kovač, stolar)	7	7
Rukuje strojevima i lipostrojenjima, monter ili vozač (npr. monter proizvoda, strojovođa, vozač, brodska posada)	8	8
Jednostavna zanimanja (npr. čistač, poljoprivredni radnik na tuđem imanju, zanimanja na uklanjanju otpada)	9	9
Vojna zanimanja (npr. oficir, podoficir)	10	10
Ne znam	11	11
Nije bio aktivan/a na tržištu rada (nije imao/la i nije tražio/la posao, npr. student, domaćica, uzdržavana osoba itd.)	12	12

1.6. Kakvo je Vaše znanje jezika (pisano i usmeno)?

	Maternji jezik (označite odgovarajuću kućicu)	Ne znam jezik					Vrlo dobro
		1	2	3	4	5	
Hrvatski	☐	1	2	3	4	5	
Engleski	☐	1	2	3	4	5	
Mađarski	☐	1	2	3	4	5	
Njemački	☐	1	2	3	4	5	
Francuski	☐	1	2	3	4	5	
Ruski	☐	1	2	3	4	5	
Španjolski	☐	1	2	3	4	5	
Drugi _____ (navesti naziv jezika)	☐	1	2	3	4	5	

1.7. Imate li djecu?

Ukoliko imate molimo Vas navedite broj.

Ne

Da imam _____ djece (upisati broj djece)

Ukoliko nemate djece prijedite na pitanje 1.9.

1.8. Koliko godina ima vaše najmlađe dijete?

_____ godina starosti

1.9. Molimo Vas navedite imate li neku vrstu hendikepa, kroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcioniranju.

Možete zaokružiti više odgovora.

1. Da, kroničnu bolest
2. Da, probleme s mentalnim zdravljem
3. Da, poteškoće u kretanju
4. Da, osjetilna oštećenja (npr. problem s vidom ili sluhom)
5. Da, problem u učenju (npr. ADHD, Disleksija)
6. Da, druge kronične zdravstvene probleme
7. Ne

Ako ste odgovorili NE, prijedite na pitanje 1.12.

1.10. U kojoj meri je Vaš hendikep prepreka Vašem studiju?

Nije prepreka uopće
1   2   3   4   5
Velika je prepreka

1.11. U kojoj meri dobivate institucionalnu potporu u svezi s Vašim hendikepom tijekom studija (npr. od države, fakulteta, itd.)?

Uopće ne dobivam   Dobivam veliku potporu   Nemam potrebu/ne želim potporu
1   2   3   4   5   0

1.12. Za neke ljude vrijedi mišljenje kako imaju visoki položaj u društvu, dok za neke vrijedi kako imaju niski položaj u društvu. Uzimajući u obzir Vašu obiteljsku situaciju, gdje bi ste Vi svrstali Vaše roditelje/staratelje na desetostupnoj ljestvici na kojoj 10 označava visoki , a 1 niski položaj u društvu?

1   2   3   4   5   6   7   8   9   10

Niski položaj u društvu

Visoki položaj u društvu

2. Trenutni položaj studenta

2.1. Na kojem studijskom programu trenutno studirate?

Ukoliko studirate na više fakulteta/visokih škola, molimo Vas navedite fakultet/visoku školu na kojem se trenutno nalazite.

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Prediplomski sveučilišni studij
2. Prediplomski stručni studij
3. Integrirani sveučilišni studij
4. Diplomski studij
5. Specijalistički stručni studij
6. Specijalistički sveučilišni studij
7. Doktorski poslijediplomski studij
8. Studiram po predbolonjskom programu studiranja

2.2. Koji je Vaš trenutni status na studiju?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Financiranje iz proračuna
2. Samofinancirajući student

2.2. Koji je Vaš trenutni status na studiju?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Redoviti/a student/studentica
2. Izvanredni/a student/studentica

2.3. Jeste li tijekom studija mijenjali svoj status?

Ukoliko da, molimo Vas upišete koliko puta ste promijenili status.

1. Ne, nisam mijenjao/la status
2. Da, prešao/la sam s proračuna na samofinanciranje _____ put(a) (navedite koliko puta ste promijenili status)
3. Da, prešao/la sam sa samofinanciranja na proračun _____ put(a) (navedite koliko puta ste promijenili status)

2.4. Na kojem studijskom programu studirate?

Ukoliko studirate više studijskih programa istovremeno, molimo Vas navedete studijski program na kojem se trenutno nalazite.

Naziv studijskog programa: _____

2.5. Planirate li nastaviti studij nakon završetka studijskog programa koji trenutno pohađate?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, u razdoblju od jedne godine nakon što završim studijski program na kojem sam trenutno.
2. Da, ali u razdoblju dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kojem sam trenutno.
3. Ne, ne planiram da nastavim studij.
4. Ne znam.

Ukoliko ste zaokružili odgovor pod brojem 1, molimo Vas odgovorite na **pitanja 2.6 i 2.7**, preskočite 2.8 i nastavite dalje redom.

Ukoliko ste zaokružili odgovor pod brojem 2, molimo Vas odgovorite na **sva pitanja redom**.

Ukoliko ste zaokružili odgovore od 3 do 4, molimo Vas preskočite crveno obojena pitanja i prijedite na pitanje 2.8 i nastavite dalje redom.

2.6. Na kojoj razini želite nastaviti svoj studij?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Na preddiplomskom sveučilišnom studiju
2. Na preddiplomskom stručnom studiju
3. Na diplomskom studiju
4. Na specijalističkom stručnom studiju
5. Na specijalističkom sveučilišnom studiju
6. Na doktorskom poslijediplomskom studiju
7. Na drugom programu koji nije naveden
8. Još ne znam

2.7. Gdje želite nastaviti svoj studij?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. U Bosni i Hercegovini
2. U inozemstvu
3. Još ne znam

2.8. Šta planirate raditi tijekom prve godine nakon završetka studija?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Planiram tražiti plaćen posao
2. Planiram započeti vlastiti posao (samozaposlenje)
3. Nastaviti ću raditi trenutni posao
4. Radit ću nešto drugo
5. Još ne znam

2.9. Na kojem jeziku se ostavruje Vaš studijski program?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Na hrvatskom
2. Na engleskom
3. Na nekom drugom jeziku _____ (navesti kojem drugom jeziku)

2.10. Koliko ste zadovoljni svojim studijem u sljedećim kategorijama?

	Niti malo					U cijelosti
	1	2	3	4	5	
Kvaliteta predavanja	1	2	3	4	5	
Organizacija studija i raspored predavanja	1	2	3	4	5	
Mogućnost izbora velikog broja tečajeva	1	2	3	4	5	
Odnos uposlenih u administraciji prema studentima	1	2	3	4	5	
Odnos uposlenih u nastavi prema studentima	1	2	3	4	5	
Opremljenost fakulteta (knjižnica, računala, zgrada, učionice)	1	2	3	4	5	

2.11. Kako ocjenjujete mogućnost uposlenja nakon završetka programa koji trenutno studirate?

	Vrlo loša					Vrlo dobra	Ne mogu procijeniti
	1	2	3	4	5		
Na nacionalnoj razini	1	2	3	4	5		0
Na međunarodnoj razini	1	2	3	4	5		0

3. Obrazovanje prije studija

3.1. Koju srednju školu ste završili?

Možete zaokružiti **više odgovora**.

1. Trogodišnju srednju strukovnu školu uz polaganje razlike ispita
2. Četvorogodišnju srednju stručnu školu
3. Gimnaziju
4. Srednju školu van Bosne i Hercegovine

3.2. U kojem gradu, općini i državi se nalazi srednja škola koju ste završili?

Grad i općina: _____

Država: _____

3.3. Kada ste završili srednju školu?

Mjesec _____ Godina _____

3.4. Kada ste prvi puta upisali fakultet/visoku (višu) školu?

Mjesec _____ Godina _____

3.5. Kada ste počeli studirati studijski program na kojem ste trenutno?

Mjesec _____ Godina _____

3.6. Jeste li ikada prekinuli studiranje na najmanje godinu dana?

Možete zaokružiti **više odgovora**.

1. Da, napravio/la sam stanku koja je trajala duže od godinu dana nakon što sam upisao/la fakultet/visoku školu.
2. Da, napravio/la sam stanku koja je trajala duže od godinu dana između dva studijska programa (na primer između osnovnih i master studija)
3. Ne, nisam prekidao/la studiranje (ili je stanka trajala manje od godinu dana)

3.7. Jeste li imali plaćen posao ili plaćenu stručnu praksu prije nego ste prvi puta upisali fakultet/visoku (višu) školu?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, radio/la sam ili sam imao/la plaćenu praksu najmanje godinu dana i po najmanje 20 sati tjedno
2. Da, radio/la sam ili sam imao/la plaćenu praksu manje od godinu dana i/ili manje od 20 sati tjedno
3. Ne

4. Životni uvjeti

4.1. S kime živite za vrijeme trajanja semestra (od ponedjeljka do petka)?

Možete zaokružiti **više odgovora**.

1. S roditeljima i/ili drugim rođacima
2. S partnerom i/ili supružnikom
3. Sa svojom djecom i/ili djecom mog partnera
4. S drugim osobama
5. Živim sam/a

4.2. Gdje živite za vrijeme trajanja semestra (od ponedjeljka do petka)?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. U studentskom domu
2. Kod roditelja
3. U iznajmljenom stanu
4. U vlastitom stanu (stanu u mom vlasništvu ili vlasništvu mojih roditelja)
5. Drugo _____ (navesti)

4.3. Koliko ste zadovoljni smještajem?

Niti malo nisam zadovoljan/a   1   2   3   4   5   Vrlo sam zadovoljan/a

4.4. Koju vrstu prijevoza koristite za put od mjesta stanovanja do fakulteta/visoke škole tijekom ovoga semestra?

	Nikada	Rijetko	Često
Pješačim	1	2	3
Koristim bicikl	1	2	3
Koristim taksi	1	2	3
Koristim automobil/motocikl ili slično	1	2	3
Koristim javni prijevoz	1	2	3
Koristim drugu vrstu prijevoza	1	2	3

4.5. Što od navedenog najčešće koristite?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Pješačim
2. Koristim bicikl
3. Koristim taksi
4. Koristim automobil/motocikl ili slično
5. Koristim javni prijevoz
6. Koristim drugu vrstu prijevoza

4.6. Koliko vremena Vam je potrebno, tijekom uobičajenog dana u ovom semestru, da stignete od Vašeg mjesta stanovanja do fakulteta/visoke škole na kojoj studirate?

Mjesto stanovanja je mjesto gdje živite tijekom semestra (od ponedjeljka do petka).

U jednom smjeru _____ minuta u prosjeku

4.7. Molimo Vas ogovorite imate li dolje navedene izvore prihoda i naznačite koliki je prosječan mjesečni prihod kojim raspolazete tijekom ovoga semestra.

Molimo Vas navedite prihod u **konvertibilnim markama** koji Vam je mjesečno na raspolaganju za potrošnju, bez obzira na to kada ste ga stekli.

Molimo Vas unesite 0 ukoliko nemate prihode iz navedenih izvora.

	Prosječan mjesečni iznos
- Prihod od obitelji/partnera	<input type="text"/>
Iz javnih izvora financiranja (na primjer stipendije Ministarstva prosvjete)	
- studentski kredit/zajam	<input type="text"/>
- studentska stipendija	<input type="text"/>
Iz privatnih izvora financiranja (na primjer stipendije koje daju privatne firme)	
- studentski kredit/zajam	<input type="text"/>
- studentska stipendija	<input type="text"/>
Samostalno zarađen novac	
- od trenutnog uposlenja	<input type="text"/>
- od posla koji ste ranije radili (npr. tijekom praznika)	<input type="text"/>
Drugi izvori prihoda	
- iz javnih izvora financiranja (uključujući dječiji dodatak, mirovinu i sl...)	<input type="text"/>
- iz privatnih izvora financiranja	<input type="text"/>
Ukupno	<input type="text"/>

4.8. Koji su vaši prosječni troškovi za sljedeće potrebe tijekom ovoga semestra?

Pitanje se odnosi na **sve redovite troškove**, ne računajući troškove za pojedine stvari kao što su kemijsko čišćenje, putovanja (u svrhu odmora/zabave) itd.

Molimo Vas unesete 0 ukoliko nemate troškove iz navedenih izvora.

A) Mjesečni troškovi života	Plaćam iz vlastitih sredstava	Troškove plaćaju moji roditelji/partner ili drugi za mene
Ukupni troškovi smještaja (stanarina/hipoteka uključujući režije, grijanje, vodu....)	_____	_____
Hrana	_____	_____
Prijevoz	_____	_____
Komunikacija (telefon(i), internet i sl.)	_____	_____
Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje) - samo za studente koji sami uplaćuju zdravstveno osiguranje	_____	_____
Briga o djeci	_____	_____
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	_____	_____
Aktivnosti u slobodno vrijeme	_____	_____
Drugi troškovi života (odjeća, sredstva za higijenu, cigarete, domaće životinje, osiguranje - izuzev zdravstvenog osiguranja)	_____	_____
Ukupno	_____	_____
B) Troškovi studija po semestru	Plaćam iz vlastitih sredstava	Troškove plaćaju moji roditelji/partner ili drugi za mene
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, plaćanja administrativnih taksi	_____	_____
Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije	_____	_____
Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)	_____	_____
Stručna praksa, putovanja	_____	_____
Drugi redoviti troškovi vezani za studij (privatni sati, dodatni tečajevi i sl.)	_____	_____
Ukupno	_____	_____

4.9. Na kojem stupnju osjećate financijske poteškoće?

Nemam uopće financijskih poteškoća   1   2   3   4   5   Imam vrlo ozbiljne financijske poteškoće

4.10. Jeste li obavljali plaćen posao tijekom ovoga semestra?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, radio/la sam tijekom cijelog semestra
2. Da, povremeno sam radio/la tijekom ovoga semestra
3. Ne, nisam radio/la tijekom ovoga semestra

Ukoliko ste zaokružili odgovore "Da, radio/la sam tijekom cijelog semestra" ili "Da, povremeno sam radio/la tijekom ovoga semestra" molimo Vas redom popunite sva pitanja.

Ukoliko ste zaokružili odgovor "Ne, nisam radio/la tijekom ovoga semestra" molimo Vas preskočite pitanja od 4.11 do 4.14 i prijdite na pitanje 4.15 i nastavite dalje redom.

4.11. U kojoj mjeri su sljedeće izjave primenljive na Vašu situaciju?

	Niti malo					U cijelosti
	1	2	3	4	5	
Radim kako bih preživo/la	1	2	3	4	5	
Radim kako bih poboljšao/la svoj životni standard	1	2	3	4	5	
Radim kako bih stekao/la iskustvo na tržištu rada	1	2	3	4	5	
Radim zato što imam višak slobodnog vremena	1	2	3	4	5	

4.12. U kojoj mjeri je posao koji radite povezan s Vašim studijskim programom?

Niti malo nije povezan   1   2   3   4   5   Vrlo usko je povezan

4.13. Što od navedenog najbolje opisuje Vašu trenutnu situaciju?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Primarno sam student pored ostalih aktivnosti (plaćenog posla, brige o drugima...)
2. Primarno sam uposlen/a, a pored toga studiram.
3. Primarno sam angažiran/a na drugim aktivnostima (npr. briga o drugima) pored toga što studiram.

4.14. Koliko sati tijekom uobičajenog tjedna provodite na plaćenim poslovima tijekom ovoga semestra?

Provodim _____ sati tjedno na plaćenom poslu.

4.15. Koliko sati tijekom uobičajenog tjedna provodite na aktivnostima vezanim za Vaš studij tijekom ovoga semestra?

Molimo Vas pokušajte se sjetiti ukupnog broja sati za svaki dan uključujući i vikende.

Molimo Vas unesete 0 ili precrtajte kućicu ukoliko nemate ove aktivnosti u određenom danu.

	PO	UT	SR	ČE	PE	SU	NE
Studijske obveze na fakultetu/visokoj školi (predavanja, seminari, laboratorijske vježbe...)	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Studijske obveze van fakulteta/visoke škole (priprema za predavanja, ispite, domaći zadatci...)	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____

4.16. Imajući u vidu opterećenje koje imate na studijama (na i van fakulteta/visoke škole) i na poslu kojim se bavite, molimo Vas ocijenite koliko ste zadovoljni opterećenjem.

	Niti malo zadovoljan/a			U cijelosti zadovoljan/a	
Vrijeme za obveze povezane sa studijama	1	2	3	4	5
Vrijeme za plaćen posao	1	2	3	4	5
Ukupno opterećenje	1	2	3	4	5

5. Međunarodna mobilnost

5.1. Jeste li ikada studirali u inozemstvu?

Molimo Vas isključite studijske programe koje ste u cijelosti završili u inozemstvu, pitanje se odnosi samo na privremene studijske boravke izvan Bosne i Hercegovine.

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, jesam	Molimo Vas prijedite na pitanje 5.2
2. Ne, ali planiram ići	Molimo Vas prijedite na pitanje 5.7.
3. Ne, i ne planiram ići	Molimo Vas prijedite na pitanje 5.9.

5.2. Na kojoj razini studija ste bili kada ste otišli u inozemstvo?

Možete zaokružiti **više odgovora**.

1. Na preddiplomskim sveučilišnim studijama
2. Na preddiplomskim stručnim studijama
3. Na diplomskim studijama
4. Na specijalističkim stručnim studijama
5. Na specijalističkim sveučilišnim studijama
6. Na doktorskim studijama
7. Na drugim postdiplomskim studijama
8. Na drugoj razini studija

5.3. U kojoj državi ste studirali i koliko dugo?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inozemstvu, molimo Vas odgovorite za zadnji boravak. Popunite trajanje boravka u mjesecima.

Država: _____

Trajanje u mjesecima: _____

5.4. Jesu li certifikati (ECTS, diplome) koje ste stekli na studijama u inozemstvu priznati na vašoj matičnoj visokoobrazovnoj ustanovi?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inozemstvu, molimo Vas odgovorite za zadnji boravak. Popunite trajanje boravka u mjesecima.

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, sve je priznato
2. Da, ali djelomično
3. Ne, ništa mi nije priznato
4. Ne znam (još uvijek)
5. Nisam stekao/la certifikat tijekom studija u inozemstvu

5.5. U okviru kojih od navedenih programa studentske mobilnosti ste boravili u inozemstvu?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inozemstvu, molimo Vas odgovorite za posljednji boravak. Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. EU program (ERASMUS, ERASMUS MUNDUS...)
2. Drugi programi studentske mobilnosti
3. Nisam išao/la preko programa

5.6. Koji od sljedećih izvora ste koristili za financiranje Vašeg boravka u inozemstvu i koji od njih je bio primaran izvor financiranja?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inozemstvu, molimo Vas odgovorite za zadnji boravak.

Molimo Vas razmislite o **svim troškovima** studija koje ste imali u inozemstvu, uključujući i putne troškove kao i školarinu i ostale troškove studija.

Molimo Vas zaokružite sve izvore prihoda koje ste koristili (više odgovora) kao i osnovni izvor prihoda (jedan odgovor).

	Izvor prihoda (za svaki izvor označite da li ne)		Osnovni izvor prihoda (označite osnovni izvor prihoda; označite samo jedan odgovor)
	da	ne	
Pomoć roditelja/obitelji/partnera	da	ne	
Vlastiti prihod od uposlenja ili uštedevine	da	ne	
Prihod od posla tijekom studija u inozemstvu	da	ne	
Studentski stipendija/kredit od države u kojoj sam studirao/la	da	ne	
Stipendije/krediti dobiven od matične države	da	ne	
Stipendija/kredit dobiven iz EU fondova (npr. ERASMUS)	da	ne	
Financiranje od strane privatnih firmi ili nevladinih organizacija (NVO).	da	ne	
Drugi izvori financiranja	da	ne	
	da	ne	

Pitanja 5.7 i 5.8 su samo za studente koji nisu studirali u inozemstvu ali planiraju.

5.7. U koju državu planirate otići na privremeni studijski boravak?

1. _____ Naziv države
2. Ne znam još

5.8. U okviru kojih od navedenih programa studentske mobilnosti planirate svoj boravak u inozemstvu?

Molimo Vas zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. EU program (ERASMUS, ERASMUS MUNDUS...)
2. Programi studentske mobilnosti Bosne i Hercegovine (npr. Fond za mlade talente)
3. Drugi programi studentske mobilnosti
4. Ne bih išao/la preko programa
5. Ne znam još uvijek

Pitanja 5.9, 5.10 i 5.11 su za sve studente

5.9. U kojoj mjeri Vam sljedeći aspekti predstavljaju ili su Vam predstavljali prepreku za studiranje u inozemstvu?

Ukoliko ste studirali u inozemstvu uzmite i obzir u kojoj mjeri su navedeni aspekti predstavljali stvarnu prepreku planiranju odlaska kao i samom odlasku.

Ukoliko niste studirali u inozemstvu (još uvijek), molimo Vas razmislite u kojoj mjeri Vas sljedeći aspekti odvrćaju od studiranja u inozemstvu.

	Nije prepreka uopće			Velika prepreka	
	1	2	3	4	5
Poznavanje jezika					
Nedostatak informacija o studiranju u inozemstvu					
Odvajanje od partnera, djece, prijatelja					
Dodatni financijski troškovi					
Gubitak plaćenog posla					
Nedostatak motivacije					
Niska korisnost za studije u zemlji					
Teško povezivanje studija u inozemstvu sa sadržajem moga studijskog programa u zemlji.					
Problem priznavanja rezultata stečenih u inozemstvu po povratku u zemlju					
Problemi nabavljanja dokumentacije za putovanje (viza, boravišna dozvola)					
Niske ocjene na studijama					
Ograničen broj raspoloživih mjesta na željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inozemstvu.					

5.10 Jeste li ikada bili u inozemstvu kao student na aktivnostima koje su povezane s vašim studijama?

Ukoliko ste više puta bili u inozemstvu, molimo Vas odgovorite zadržavajući boravak.

Istraživački rad/studijska posjeta	☐	Da	☐	Ne	(ukoliko ste odgovorili s NE, preskočite sljedeće pitanje)
Praksa/uposlenje	☐	Da	☐	Ne	(ukoliko ste odgovorili s NE, preskočite sljedeće pitanje)
Ljetnja/zimska škola	☐	Da	☐	Ne	(ukoliko ste odgovorili s NE, preskočite sljedeće pitanje)
Tečaj jezika	☐	Da	☐	Ne	(ukoliko ste odgovorili s NE, preskočite sljedeće pitanje)
Drugo	☐	Da	☐	Ne	(ukoliko ste odgovorili s NE, preskočite sljedeće pitanje)

Ukoliko ste barem jedanput odgovorili s Da odgovorite i na sljedeće pitanje.

5.11 Molimo Vas za svaku aktivnost unesite sljedeće informacije za vašu zadnju posjetu u inozemstvu.

	Trajanje u tjednima	Država	Je li aktivnost bila dio Vašeg studijskog programa?		Jeste li dobili ECTS bodove?	
Istraživački rad/studijska	_____	_____	☐ Da	☐ Ne	☐ Da	☐ Ne
Praksa/uposlenje	_____	_____	☐ Da	☐ Ne	☐ Da	☐ Ne
Ljetnja/zimska škola	_____	_____	☐ Da	☐ Ne	☐ Da	☐ Ne
Tečaj jezika	_____	_____	☐ Da	☐ Ne	☐ Da	☐ Ne
Drugo	_____	_____	☐ Da	☐ Ne	☐ Da	☐ Ne

Hvala za sudjelovanje u istraživanju!